

UNIVERZITA KARLOVA
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Změna okupační politiky ve správní oblasti od léta
1942
do konce roku 1943

The transformation of the occupation policy in the
administration domain from the summer 1942 to the end 1943

Diplomová práce

Bc. Jana Havlínová
Praha, 2011

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Kuklík, CSc., PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Ráda bych na tomto místě poděkovala bohužel již zemřelému panu profesoru Janu Kuklíkovi, který stál u zrodu této diplomové práce. Pomáhal nalézt nejen její téma, ale i rámcovou strukturu, která se posléze stala předmětem bádání. Svými věcnými komentáři podněcoval úvahy o možném zpracování tématu, povzbuzoval k samostatné tvůrčí práci a poskytoval cenné rady, jež přispěly ke vzniku této studie.

Stejně tak patří mé poděkování panu PhDr. Janu Randákovi, Ph.D., který se následně ujal vedení této práce. Svými četnými radami a konstruktivními poznámkami napomáhal utvářet její konečnou podobu.

Dále bych ráda poděkovala panu PhDr. Janu Gebhartovi, DSc., jakožto odborníku na danou problematiku, který svými připomínkami vnášel do této práce nové a nové otázky, na něž se autorka snažila nalézt adekvátní odpověď.

Nemenší poděkování náleží též panu Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, Csc., který po dlouhá léta nejen mně, ale i celým generacím studentů vštěpoval základy historikovy práce, kladl důraz na samostatné uvažování a především motivoval mnohé z nás ve své, mnohdy až mravenčí práci, vytrvat.

Samozřejmě by tato práce nemohla vzniknout bez ochoty a spolupráce lidí, kteří mají k archivním materiálům nejbližší, tedy archivářů a knihovníků. Mé poděkování patří zejména zaměstnancům Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek, dále Národního muzea, konkrétně oddělení periodik, a rovněž zaměstnancům Národní knihovny.

Samozřejmě velké poděkování náleží rovněž mé rodině a přátelům, kteří mi vytvořili pro sepsání studie neocenitelné zázemí. Chtěla bych obzvláště poděkovat svému tatínkovi, který mi byl vždy velkou oporou a vzorem a povzbuzoval mě v mé činnosti. Ráda bych taktéž poděkovala Martině Kaushikové za její podporu a snahu navodit mi při sepsání práce klidnou a pokojnou atmosféru.

Tuto svou práci bych ráda věnovala své babičce, která mezi námi již bohužel není, ale vzpomínka na ni stále zůstává.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „Změna okupační politiky ve správní oblasti od léta 1942 do konce roku 1943“ vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. července 2011

Jana Havlínová v.r.

Obsah

Slovník cizojazyčných názvů.....	5
Seznam užitých zkratk.....	6
Úvod.....	7
2. Zpracované prameny a literatura.....	11
1. kapitola - Správní uspořádání v počátečních letech okupace.....	18
1.1 Utváření okupační moci na území protektorátu.....	18
1.1.1 Vojenská správa.....	18
1.1.2 Konsolidace okupační moci.....	23
1.1.3 Německé soudnictví na území protektorátu.....	37
1.2 Autonomní správa.....	38
1.2.1 Veřejná správa.....	38
1.2.2 Autonomní samospráva.....	44
1.2.3 Národní souručenství.....	47
1.2.4 Praktický výkon úřadů v protektorátní správě.....	48
2. kapitola – Heydrichova správní reforma a její osudy.....	56
2.1 První fáze Heydrichovy správní reformy.....	56
2.1.2 Realizace první fáze správní reformy.....	63
2.2 Druhá fáze Heydrichovy správní reformy.....	68
2.2.1 Vlastní příprava a započetí realizace správní reformy.....	68
2.2.2 Osud správní reformy po atentátu na Heydricha.....	75
2.2.3 Mocenský dualismus mezi Daluegem a Frankem.....	82
2.2.4 Pokračování v již započaté Heydrichově linii.....	86
2.2.5 Reforma bezpečnostní policie	94
2.2.6. Personální poměry okupační správy v kontextu Heydrichovy správní reformy.....	96
2.2.7 Dobové hodnocení Heydrichovy správní reformy.....	100
3. kapitola – Nástup Karla Hermanna Franka k moci a proměny okupační politiky.....	105
3.1 Změna politického vývoje po bitvě u Stalingradu.....	105
3.2 Německé státní ministerstvo – koncepty a návrhy	111
3.3 Realizace Frankových úvah.....	120
Závěr.....	134
Seznam pramenů a literatury.....	136
Seznam příloh a vyobrazení.....	144
Přílohy.....	146
Příloha č. 10.....	161
Fotografie.....	162

Slovník cizojazyčných názvů

Beauftragter – pověřenec

Bevollmächtigter - zmocněnec

Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Reichsprotector in Böhmen und Mähren - Velitel pořádkové policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei beim Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Velitel bezpečnostní policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě

Chef der Zivilverwaltung - šéf civilní správy

Deutsche national-sozialistische Arbeitspartei - Německá národně-socialistická dělnická strana

Distriktkommissare - obvodní komisař

Feuerschutzpolizei - požární ochranná policie

Geheimstaatspolizei - státní tajná policie

Gemeindevollzugspolizei - obecní výkonná policie

Gendarmerie – četnictvo

Generalinspekteur der Verwaltung – generální inspektor správy

Generalkommandant der nichtuniformierten Polizei - generální velitel neuniformované policie

Generalkommandant der uniformierten Polizei - generální velitel uniformované policie

Gesandtschaft des Protektorats Böhmen und Mähren beim Reich - Vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava u Říše

der geschäftsführende Hauptmann - vedoucí okresní hejtman

im Auftrage des Reiches – z pověření říše

Inspektore der uniformierten Polizei - inspektor uniformované policie

Inspektore der nichtuniformierten Polizei - inspektor neuniformované policie

Kriminalpolizei - kriminální policie

monatliche Verwaltungsberichte - měsíční správní zprávy

Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei - Národně socialistická německá pracovní strana

Der Oberlandrat - vrchní zemský rada

Oberlandrat – Inspektore des Reichsprotectors - oberlandrat – inspektor říšského protektora

Ordnungspolizei - pořádková policie

Parteiverbindungsstelle beim Reichsprotector - spojovací úřadovna při úřadu říšského protektora

Reichsauftragsverwaltung - správa z pověření říše

Reichsicherheitshauptamt - Hlavní úřad říšské bezpečnosti

Regierungskommissare - vládní komisař

Sicherheitsdienst - bezpečnostní služba

Sicherheitspolizei - bezpečnostní policie

Schutzpolizei - ochranná policie

Sudetendeutsche Heimatsfront - Sudetoněmecká vlastenecká fronta

Sudetendeutsche Partei - Sudetoněmecká strana

Verordnungsblatt des Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren - Věstník nařízení německého státního ministra v Čechách a na Moravě

Verordnungsblatt des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren - Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě

Verwaltungschef - správní šéf

Zentralstelle für Böhmen und Mähren - Ústředí pro Čechy a Moravu

Seznam užitých zkratk

AKPR – Archiv kanceláře prezidenta republiky

DNSAP - Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (Německá národně socialistická pracovní strana)

IdNP - Inspekteure der nichtuniformierten Polizei (inspektor neuniformované policie)

IdUP - Inspekteure der uniformierten Polizei (inspektor uniformované policie)

f. - fond

GKNP - Generalkommandant der nichtuniformierten Polizei (generální velitel neuniformované policie)

GKUP - Generalkommandant der uniformierten Polizei (generální velitel uniformované policie)

NA – Národní archiv

NSM – německé státní ministerstvo

NSDAP – Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá pracovní strana)

RGBl. - Reichsgesetzblatt (Říšský zákoník)

SA – Sturmabteilung (úderný oddíl)

SD – Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba)

SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)

SHF - Sudetendeutsche Heimatsfront (Sudetoněmecká vlastenecká fronta)

SS – Schutzstaffel (ochranný oddíl)

STuŘP – Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě

ÚŘP – úřad říšského protektora

Úvod

1. Vymezení tématu

Počátkem okupace českých zemí v březnu 1939 zasáhla české a německé obyvatelstvo žijící na území nově utvořeného Protektorátu Čechy a Morava řada změn v oblasti hospodářské, sociální a kulturní. Proto, aby byl v těchto životně důležitých oblastech zachován a udržen dosavadní pořádek a běžný chod, potřeboval okupant v první řadě ovládnout a zejména kontrolovat správu nového útvaru.

V počátečních měsících ještě před vypuknutím druhé světové války vytvořili okupanti na území Čech a Moravy správní dvoukolejnost. V praxi toto opatření znamenalo, že vedle sebe v těsné provázanosti působily jak úřady pro domácí německé obyvatelstvo, tak orgány pro obyvatelstvo české, respektive protektorátní příslušnosti.

Postupem času se však ukázalo, že zvolený způsob fungování zvláště německých správních orgánů nevyhovoval jak současným válečným podmínkám, tak především neustále se proměňující situaci v samotném protektorátu. Z těchto a dalších důvodů se nakonec přistoupilo k řadě reforem, jež měly tento nevyhovující stav zvrátit a připravit podmínky pro co možná nejefektivnější využití správních orgánů a jejich uvolněných pracovních sil pro válečné potřeby.

Samotné ovládnutí a řízení takto pro říši nesporně důležitého území, jaké jednoznačně představoval Protektorát Čechy a Morava, se stalo mocenské soupeření mezi říšským, respektive zastupujícím říšským protektorem na jedné straně a státním tajemníkem na straně druhé, které se projevovalo na příklad vzájemným obcházením jednoho druhým při vyhlásování jednotlivých nařízeních. Nakonec tato napjatá situace v roce 1943 vyústila v přestavbu centrálního správního vedení.

V úvodní kapitole této práce, chronologicky a tematicky členěné do tří samostatných oddílů, je nejprve věnována pozornost samotnému utváření okupační moci na území protektorátu. Snahou bylo co nejvíce přiblížit měsíc trvající vojenskou správu, která se stala předpokladem a vzorem pro konsolidaci vlastní okupační správy. Německé dvouinstanční orgány s prvotním cílem zajistit a obstarat potřeby německého obyvatelstva měly současně vykonávat i dohled nad autonomními správními úřady tak, aby nedošlo k narušení jednotného kurzu říšské a okupační politiky.

Součástí této první kapitoly je zároveň stručné uvedení do problematiky fungování

německého soudnictví na území protektorátu, které sice bylo součástí správy jako takové, ale vzhledem k povaze této práce, zaměřené především na správu veřejnou a samosprávu, bylo od hlubší analýzy tohoto aspektu upuštěno.

Tak jako okupanti na území protektorátu vytvořili vlastní okupační správu, bylo v zájmu německé moci ponechat v činnosti dosavadní správu českou, která by i nadále vyřizovala záležitosti domácího protektorátního obyvatelstva. Podle tehdejšího způsobu členění protektorátní správy se správa dělila na ústřední, politickou, soudnictví a správu odbornou. Zatímco v této práci bylo zevrubnému shrnutí základních mechanismů ústřední a politické správy věnováno dostatečného prostoru, oblast soudnictví a správy odborné zůstaly na okraji zájmu, neboť nepředstavují předmět tohoto bádání.

Kromě důrazu na fungování vyšších a nižších správních orgánů veřejné správy zaměřila se samostatná podkapitola i na činnost samosprávy, ačkoli v průběhu let docházelo k její likvidaci a umenšování dřívějšího významu. Nevelký prostor náležel také ucelenému pohledu na chod protektorátního veřejného života, který se věnoval zejména vzniku a působení jediného oficiálního politického hnutí na území protektorátu, Národnímu souručenství. Závěr první kapitoly neopomíná ani samotné fungování jednotlivých protektorátních úřadů, kam namnoze pronikali němečtí úředníci a po českých zaměstnancích bylo výslovně vyžadováno ovládnání německého jazyka při úředním styku.

Jaké byly reakce českého domácího obyvatelstva na dané změny, probíhající od počátku okupace, se z archivních dokumentů ani oficiálního protektorátního tisku nedovídáme. Částečnou odpověď bychom však mohli nalézt v ilegálním tisku domácích odbojových skupin jako byl na příklad časopis V Boj! Zkoumání této problematiky však nebylo předmětem této práce.

Ačkoli je v současné historiografické literatuře vcelku podrobně zpracován počátek okupace českých zemí včetně fungování některých okupačních a autonomních orgánů, vzala si tato úvodní kapitola za cíl tyto poznatky rozšířit, a to o zprávy z dobových tištěných pramenů a zejména literatury soudobých právních historiků, které byly doposud opomíjeny.

Druhá kapitola se soustředí zejména na počátky, průběh, ale i osud Heydrichovy správní reformy. Po dobu dvou let trvání protektorátu došlo k jevu, kdy již značně přebujelá a nevykonná administrativa neplnila své úkoly s očekávanými výsledky. Nevyhovující situaci měl změnit Reinhard Heydrich, a proto ho Adolf Hitler pověřil funkcí zastupujícího říšského protektora. Ačkoli se v první řadě snažil v protektorátu nastolit pořádek a klid a zejména utlumit a zneškodnit odbojové hnutí, již v prvních dnech svého příjezdu pořádal řadu konferencí a porad, na nichž byla jednotlivá opatření včetně správních podrobována

zevrubně analyze.

Praktickým vyjádřením této reformy se v lednu 1942 stalo jmenování nové protektorátní vlády, čímž došlo nejen k okleštění jejích četných pravomocí, ale zároveň mělo posloužit k vytvoření spolupráce na nejvyšší úrovni. Mezitím se však již plně uvažovalo i o reformě na střední a nižší úrovni. Snahou okupantů tak bylo co nejvíce snížit počet vlastních úřadoven na minimum a jejich dosavadní funkce přenést na protektorátní orgány, které by svou činnost vykonávaly z příkazu říše. V oficiálních projevech i soudobém tisku se tehdy hovořilo o důvěře projevované ze strany říše, avšak skutečnost se ukázala taková, že řada českých úřadů byla již z velké části obsazena německými úředníky.

Do vlastní realizace druhé fáze reformy však zasáhl atentát na Heydricha v létě 1942. Osud samotné reformy se však v ohrožení neocitl, neboť k jejímu započetí došlo již v předcházejících dnech. Kromě toho naplnit Heydrichův odkaz si za svůj cíl vzali nově jmenovaný zastupující říšský protektor Kurt Daluege a dosud úřadující státní tajemník Karl Hermann Frank.¹ Jejich vzájemné soupeření o vedoucí postavení však samotný průběh reformy nijak nenarušilo; jen předpřipravilo půdu pro pozdější Frankovy intriky získat veškeré vedení v protektorátu pro svou osobu.

Součástí této koncepce se stala i zásadní reforma bezpečnostní policie. Avšak tato práce v zásadě jen shrnuje její hlavní rysy a nepředstavuje samostatný předmět výzkumu.

V závěru druhé kapitoly je soustředěna patřičná pozornost zvláště personálním poměrům okupační správy. V této souvislosti, jak upozornila Jaroslava Milotová, bylo důležité rozlišovat, zda se snižoval stav zaměstnanců okupačních orgánů v souvislosti se správní reformou, nebo zda odcházeli na frontu a z důvodů válečných požadavků.

Jak se zdá na úplný závěr této kapitoly, sama reforma nebyla vždy a všemi kladně přijímána. Existovaly tu značné rozpory a rozčarování zvláště mezi německými úředníky a německým obyvatelstvem protektorátu, které se nyní muselo přeorientovat na orgány autonomní.

Přestože samotné Heydrichově správní reformě a jejím personálním aspektům se ve velké míře věnovala ve své dizertační práci Jaroslava Milotová, osud této reformy, její následný průběh, vývoj v úřadech okupačních a protektorátních a zvláště projevy rivality na nejvyšších postech zůstávaly i nadále v pozadí zájmu historiků. Cílem této dílčí sondy se tak stalo nejen objasnění následné realizace této reformy, ale i sledování jejího průběhu očima jak archivních materiálů, tak dobového tisku. Práce by také měla analyzovat a objasnit

---

¹ Součástí vlastního textu jsou i kratší životopisné črty některých, nikoliv všech, představitelů a čelných osobností okupační, protektorátní a říšské správy.

důvody a příčiny mocenských sporů mezi Daluegem a Frankem.

Třetí, závěrečná kapitola se již plně zaobírá nástupem Franka k moci a proměně okupační politiky v roce 1943. Válečná situace na frontě a porážka německých vojsk a jeho spojenců v bitvě u Stalingradu vyvolala vyhlášení totální války a potřebu mobilizovat veškeré fyzické a materiální síly ve prospěch konečného vítězství říše. Po plamenných projevech četných říšských představitelů v berlínském Sportovním paláci se úlohy iniciátora těchto myšlenek na území protektorátu ujal sám Frank. Nejen od protektorátní vlády, ale i veškerého obyvatelstva okupovaných Čech a Moravy se očekávalo maximální nasazení pro společný zájem. Již tímto svým krokem nenechal dosavadní státní tajemník Frank nikoho na pochybách, že situaci v protektorátu řídí on a nikoli zastupující říšský protektor. Kromě ústředního projevu v pražské Lucerně o jeho ambicích svědčily i řady dalších veřejných projevů a vystoupení, kdy se otevřeně hlásil k Heydrichovu odkazu.

Již delší dobu Frank uvažoval o posílení svého mocenského postavení na úkor říšského protektora. Koncepty a návrhy na vznik jakéhosi substitučního řídicího orgánu, který by nahradil dosud funkční úřad říšského protektora se staly osnovou druhé podkapitoly. Po četných návrzích, které vypracoval sám Frank i jeho spolupracovníci, a dlouhých odkladech ze strany říše nakonec došlo k vytvoření Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu v čele s Frankem. Ten tak dosáhl zjevného omezení pravomocí nově jmenovaného říšského protektora Wilhelma Fricka, jehož role nabyla spíše již jen funkce reprezentační, zatímco nově ustanovený německý státní ministr Frank měl na starosti veškerou výkonnou moc.

Závěrečná třetí kapitola podá zevrubný popis fungování německého státního ministerstva včetně jeho vnitřní organizace a problémů, se kterými se potýkalo ve svých počátcích.

Přestože řadu dokumentů o plánech a návrzích na vznik německého státního ministerstva v originálním znění přinesl ve své studii Stanislav Biman, zůstávaly tyto spisy úřední povahy víceméně osamocené bez bližšího zařazení do dějinného vývoje. Diplomová práce podá ucelený pohled na vznik nového ústředního orgánu zasazeného do širšího kontextu, včetně objasnění počátečního klimatu a následných překážek s tím bezprostředně souvisejících. Pro zpracování této kapitoly bylo využito a kritice podrobena velké množství archivního materiálu ve fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu a především velkého množství článků dobového tisku, který přinášel bezprostřední reakce na vznik nové situace. Záměrně bylo upuštěno od zkoumání projevů totální války na početní stav úředních zaměstnanců a zaměstnanců jiných oborů, stejně jako konkrétní hospodářské či sociální

projevy, ačkoli bezprostředně souvisely s průběhem totální války. Nicméně nejsou obsahem této práce.

Na závěr tohoto oddílu o struktuře studie necht' je ještě uvedeno, jaký způsob poznámkového aparátu a forma psaní jednotlivých názvů byly v práci použity. V zásadě byla pro potřeby této práce dodržována závazná forma poznámkového aparátu stanoveného Českým časopisem historickým.

Při psaní označení územního celku protektorátu byl zvolen úzus psaní malého počátečního písmene, zatímco při oficiálním plném znění Protektorátu Čechy a Morava bylo zvoleno velké písmeno. Totéž platí i v případě instituce jako byl úřad říšského protektora, který bude označován malým písmenem, zatímco v případě Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě bude psán jeho název písmenem velkým. To samé platí i pro případ německého státního ministerstva a Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu. Současně bylo přistoupeno k tomuto pravidlu i ve spojení říše a Třetí říše.

2. Zpracované prameny a literatura

Adekvátní a odpovídající realitě je této diplomové práce především archivní materiál uložený v Národním archivu v Praze, kde se v současné době deponuje většina dokumentů týkající se problematiky nacistické okupace.

Míra hodnověrnosti těchto autentických dokumentů stoupá s vědomím, že povětšinou vznikaly spontánně bez přikrášlení a snahy ovlivnit budoucí nahlížení do pramenů.

Pro zpracování stěžejní kapitoly o vzniku a vlastním fungování německého státního ministerstva posloužil z hlediska vlastního využití nejpřínosněji přímo fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, který je v současné době již zdigitalizován a běžně přístupný na internetu. Obsahuje řadu informací nejen k vývoji tohoto centrálního úřadu, ale také k období následujícímu, označovaného zejména jako totální válka. Přestože zde nacházíme řadu informací k událostem v letech 1943-1945, je fond použitelný i pro období dřívější, především působení R. Heydricha na území protektorátu.

Pro bližší studium celé periody od počátku okupace do konce války jsou nejpřínosnější zejména fond Státní tajemník při úřadu říšského protektora, který v současné době bohužel prochází digitalizací a jeho zpřístupnění je tudíž značně složité. A dále pak zřejmě nejbohatší fond Úřad říšského protektora v Praze 1939-1945. Tento fond čítající bezmála 1550 kartonů bylo třeba podrobit hlubší analýze a zvolit při bádání takový typ

materiálu, který se bezprostředně týká tohoto tématu.

Základ fondů Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (bývalý fond 110), fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (bývalý fond. 109) a fond Úřad říšského protektora (bývalý fond 114) představovaly dokumenty z tzv. Štěchovického archivu, které zpracovávali po navrácení z rukou Američanů pracovníci československého ministerstva vnitra. Poté jejich část byla z důvodu dalšího neupotřebení převezena do Národního archivu. Samozřejmě lze tento fond využít i pro studium jakékoli problematiky tohoto období, ať už pro otázky hospodářské, sociální, kulturní či záležitosti německé policie, protektorátní policie, orgánů správní činnosti, organizační normy nebo personálie zaměstnanců činných v okupační a protektorátní správě.

Materiály z běžnější agendy úřadu říšského protektora, o které nemělo ministerstvo vnitra z důvodů státně bezpečnostních zájem, tvoří nové, dílčí a co do obsahu daleko méně obsáhlejší fondy: Úřad říšského protektora – dodatky, 1939-1945 (s priority) a Úřad říšského protektora – dodatky II, které posloužily zejména pro zmapování období Heydrichovy správní reformy. Dále také obsahují bohatý kartografický materiál využitelný pro různé oblasti hospodářského a sociálního výzkumu tohoto období, cenná torza situačních zpráv a detailní statistické tabulky pracovně nasazených z ročníku 1924.

Neocenitelným fondem co do zpřístupnění obrazového materiálu se stal fond Fotodokumentace /F-D/ Archiv K.H. Franka 1935-1944. Jedná se zejména o Frankovu osobní sbírku fotografií určenou pro vlastní potřeby. V současné době vzhledem ke špatnému fyzickému stavu nejsou fotografie zpřístupněny, ale jsou archivovány na interním portálu Národního archivu. Dokreslují tak autenticky atmosféru tehdejší doby. Část těchto fotografií bylo za souhlasu Národního archivu použito i pro potřeby této práce v oddíle Přílohy – Fotografie.

Během bádání v Národním archivu byly podrobeny bližšímu zkoumání i fondy Ministerstvo vnitra – Nová registratura, Ministerstvo vnitra – dodatky I, dále Prezidium zemského úřadu v Praze 1921-1945 a Komise pro zhospodárnění veřejné správy, které obsahují cenné informace o fungování těchto úřadů a jejich podřízených či přidružených orgánech. Kromě toho nelze opomenout ani fondy Generální velitel uniformované protektorátní policie 1942-1945 a Inspektor uniformované policie v Čechách 1942-1945. Přestože tyto výše uvedené fondy neobsahují informace zásadnějšího charakteru pro potřeby této práce, posloužily alespoň k jejich určitému doplnění a zasazení do dějinného kontextu.

Aby informace uvedené v této práci byly kompletní, posloužil k tomu dlouhodobý výzkum také v dalších archivech. Jednalo se zejména o Archiv bezpečnostních složek, kde je

mimo jiné uložena kompletní zpráva o poválečném výslechu Franka u Mimořádného lidového soudu. Tato výpověď ale musí být podrobena zvláštní kritice, neboť vyslýchaný Frank vypovídal s vědomím souzeného zločince a odpovědi často upravoval momentálním potřebám. Dále se jedná o Archiv Kanceláře prezidenta republiky a Vojenský ústřední archiv, jejichž fondy (viz Seznam pramenů a literatury), jak se později prokázalo, zásadní dokumenty k této problematice neobsahovaly.

Kromě archivních pramenů uložených ve výše citovaných fondech posloužily k celkovému vypracování této práce také edice pramenů, které tak zásadním způsobem ulehčují badatelovu práci. Jedná se zejména o pramennou edici *Chtěli nás vyhubit*, editorovanou Václavem Králem a Karlem Fremundem.² Jak již sám název uvádí, jednalo se o dílo zaměřené především na problematiku germanizace a úvahách o vysídlení českého obyvatelstva z českomoravského prostoru. Dále pak šlo o edici *Heydrichova okupační politika v dokumentech*³, zaměřená přímo na období působení R. Heydricha v protektorátu. V neposlední řadě se pak jednalo o dílo *Heydrichiáda* od Čestmíra Amorta.⁴ Zvlášť poslední jmenovaná publikace musí být brána s určitou rezervou, neboť autor neodkazuje přímo na konkrétní prameny a jen s obtížemi lze uvedené dokumenty v archivech vyhledat a ověřit. Je třeba uvědomit si, že většina uvedených pramenných edic vznikla buď v šedesátých letech, kdy se fondy teprve veřejnosti zpřístupňovaly anebo v osmdesátých, kdy se problematika protektorátu opět aktualizovala. Přestože tedy nejsou edice nejnovější, nemusí badatel o jejich výpovědní hodnotě víceméně pochybovat.

Práci o změně okupační politiky ve správní oblasti by zajisté nebylo možné sepsat bez pomoci dobových tištěných pramenů. Nejrůznější sbírky zákonů a nařízení a věstníky ústředních orgánů tak poskytly nejucelenější informace o zaváděných právních předpisech zejména ve správní oblasti. V zásadě se však dají použít pro zkoumání všech společenských oborů.⁵

Nezastupitelné místo ve sledování reakcí veřejnosti na zaváděná opatření okupační moci jistě zastává dobový periodický tisk. Noviny jako samotný pramen poskytují nejen

2 *Chtěli nás vyhubit*. Ed. KRÁL, Václav, FREMUND, Karel. Praha: Naše vojsko. 1961.

3 *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava. Praha: ČSPB. 1987.

4 AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*. Praha: Naše vojsko. 1965.

5 Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942-1944.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942-1944.

Reichsgesetzblatt 1939-1945.

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě. Praha 1942-1943, Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren.

Věstník nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu. Praha 1943-1944, Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren.

Věstník ministerstva vnitra v Praze 1940-1944.

důležitou funkci informační, ale stávají se i významným komunikačním prostředkem. Kromě šíření nejrůznějších názorů se mnohdy stávají i nástrojem ideologického ovlivňování. Z toho důvodu bylo nezbytné jednotlivá periodika podstoupit zevrubné vnější i vnitřní kritice, aby nedošlo ke zkreslování nejrůznějších skutečností. Faktem bylo, že v době okupace došlo ke zglajchšaltování jednotlivých periodik, které podléhaly tvrdé cenzuře a zejména pokynům a nařízením tiskového orgánu. Proto není tento tisk zcela využitelný pro zmapování reakcí veškerého domácího obyvatelstva na okupanty zaváděná opatření, ale je přínosný pro postihnutí reakcí jednotlivých redaktorů a zejména dobových událostí všedního dne. Pro doplnění dobové atmosféry bylo proto pro sepsání této studie využito hned několika deníků jako byly České slovo, Lidové noviny, Moderní stát, Národní politika, Národní práce, Polední list, ale také cizojazyčná periodika jako Böhmen und Mähren či oficiální deník nacistické strany Der Neue Tag. Jelikož se ale znění zpráv v mnoha případech opakovalo, bylo pro zjednodušení užito citace tří, či čtyř zástupců těchto periodik, což neznamená, že by ostatní zůstaly během vlastního bádání nezpracované.

Neocenitelným pramenem z hlediska tehdejšího fungování správy byla i soudobá literatura a literatura memoárového charakteru. Zejména se jedná o tato díla: *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*⁶ a *Správní a právní organizace Protektorátu Čechy a Morava*⁷ od právního znalce Antonína Čecha, které bývají dosud stále ještě bohužel historiky opomíjeny a nedoceny. Velice často a právem využívají současní historici práci Emila Soboty *Co to byl protektorát*⁸, který objasňuje tehdejší mechanismy fungování správy a dalších odvětví života během německé okupace. Díla vzniklá v jeho průběhu, respektive po jeho těsném skončení přinášejí mnohdy nezkreslená, a proto cenná fakta o skutečném fungování tehdejší protektorátní a okupační správy.

Jako přínosný pramen pro klasifikaci života, jednání a činů státního tajemníka a pozdějšího německého státního ministra slouží dodnes uznávané publikace *Český národ soudí K. H. Franka*⁹ a *Zpověď K. H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci*.¹⁰ Stejně jako v případě výše uvedeného archivního záznamu z Frankova procesu před lidovým soudem, i zde je třeba brát tyto publikace se značnou výpovědní rezervou. Obě díla tak vycházejí z poválečné Frankovy výpovědi a mohou být do určité míry ovlivněny skutečností, že se německé plány na ovládnutí

---

6 ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*. Brno. 1943.

7 ČECH, Antonín. *Správní a právní organizace Protektorátu Čechy a Morava*. Brno. 1943.

8 SOBOTA, Emil. *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl. 1946.

9 *Český národ soudí K. H. Franka*. Uspořádal ZAJÍČEK, Karel. Praha: Ministerstvo informací. 1947.

10 *Zpověď K. H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci*. Praha: Cíl. 1946.

českomoravského prostoru nenaplnily. Sám Frank, když stanul před lidovým soudem, snažil se míru své odpovědnosti snížit na minimum a přenést ji na bývalé vedoucí autority. Proto mají tyto dvě publikace jinou vypovídací hodnotu než prameny uložené v archivech.

Samotná práce by jistě nemohla být sepsána bez znalostí a poznatků historiků a právních historiků uveřejněných v mnohých monografiích, studiích a člancích. Jejich publikace se staly oporou a cenným podkladem pro rozšíření těchto poznatků. Pro poznání všech mechanismů souvisejících s Heydrichovou správní reformou, jejími personálními aspekty a výsledky z pohledu okupačního aparátu nám dodnes slouží vynikající dizertační práce Jaroslavy Milotové *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, která vznikla na konci osmdesátých let na Univerzitě Karlově.¹¹ Jedná se o doposud nepřekonatelné dílo zaměřené na tuto problematiku. Sama Milotová využívala k sepsání této práce výhradně archivních materiálů, a proto nelze této práci vytknout jakoukoli faktografickou nepřesnost.

Z hlediska postihnutí úvah a názorů na vznik německého státního ministerstva je velice přínosný soubor dokumentů Stanislava Bimana *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, uveřejněný ve Sborníku archivních prací na konci šedesátých let.¹² Téměř čtyři desítky dokumentů v autentické podobě v německém znění tak ulehčují badatelovu práci v dohledávání příslušných pramenů. Jejich interpretace však víceméně čeká na samotné autory zabývající se touto tematikou.

Pro povšechné uvedení do problematiky a nastínění fungování okupační a protektorátní správy posloužily zejména dvě publikace stále činného právního historika Pavla Maršálka *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*¹³ a *Věřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*.¹⁴ Pro sepsání obou publikací využil Maršálek bohatého archivního materiálu a zejména četné relevantní literatury jako na příklad výborné shrnující studie Stanislava Šislera *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích*

---

11 MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Praha: UK. 1988.

Dále se jedná o statě: MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Autoreferát dizertace k získání vědecké hodnosti kandidáta historických věd. Praha. 1988.

MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*. In: *Paginae Historiae*, 1993, č. 1, s. 196-218.

12 BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*. In: *Sborník archivních prací* 18, 1968, č. 1, s. 237-304.

13 MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum. 2002.

14 MARŠÁLEK, Pavel. *Věřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Vodňář. 1999.

v letech 1939-1945 a *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*.¹⁵ Na tomto místě by měl být zmíněn i přínos právního historika Karla Schelle z Masarykovy brněnské univerzity, který se již dlouhá léta zabývá správní problematikou nejen tedy doby okupační.¹⁶

Ačkoli na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná jen o přímý životopis K.H. Franka, publikace Reného Küppera, vyšlá loňského roku, přináší i cenné informace o mechanismech zaváděných okupanty na území protektorátu po celou dobu jeho trvání.¹⁷ Küpper se zpočátku zabývá Frankovou činností v bývalém Československu a říšské župě Sudety na pozadí tamní politické situace, dále pak Frankovou politickou koncepcí a okupační politikou v protektorátu v letech 1939-1945, včetně zásad a germanizačního konceptu jím uplatňovaného. Současně sleduje také dílčí oblasti okupační politiky jako na příklad židovskou otázku a hospodářskou, kulturní či školní politiku. Na závěr neopomíjí ani události posledních válečných let a následné odsouzení Franka před lidovým soudem. Při sepsání této původně dizertační práce využíval autor bohaté pramenné základny jak českých, tak německých archivních fondů a nepřeborné domácí a zahraniční literatury, což z jeho práce činí vynikající biografii, o níž se již dříve pokoušeli mnozí historikové a publicisté.

Zatímco Küpperovu biografii o Frankovi můžeme chápat velice pozitivně a téměř jí není co vytknout, k životopisu z pera Miloslava Moulise a Dušana Tomáška *Život plný nenávisti*¹⁸ bychom měli přistupovat s větší obezřetností. Ačkoli se jedná vůbec o první postihnutí Frankova životopisu vzniklou v sedmdesátých letech, autoři tu neuvádějí jak zdroje pramenů, tak ani to, odkud použité citace čerpali. Celá kniha a její jednotlivé pasáže se navíc nesou v duchu emočního zabarvení, což knize velice ubírá na objektivnosti a ještě více podtrhuje její zařazení mezi literaturu faktu. Nicméně pro bližší, zvláště Frankovy osobní údaje a celkové zasazení do dějinného kontextu je svým obsahem dostačující.

Dalším pokusem o zmapování Frankovy biografie se stalo dosud do češtiny nepřeložené dílo jeho bratra Ernsta, které poprvé vyšlo na počátku sedmdesátých let.¹⁹ Snažil

15 ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 46-95.

ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 183-215.

16 Na příklad: SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech*. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945). Brno: Masarykova univerzita. 1993.

SCHELLE, Karel, MATES, Pavel. *Důsledky okupace na výkon státní správy v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Správní právo: odborný časopis pro oblast státní správy a správního práva*. 21, 1988, č. 8, s. 499-510.

SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita. 1993.

17 KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*. München: R. Oldenbourg Verlag. 2010.

18 MOULIS, Miloslav, TOMÁŠEK, Dušan. *Život plný nenávisti*. Praha: Mladá fronta. 1977.

19 FRANK, Ernst. *Karl Hermann Frank. Mein Leben für Böhmen. Als Staatsminister im Protektorat*. Kiel:

se zde postihnout jak osud svého bratra od raných dětských let, tak vrchol jeho kariéry až po odsouzení k trestu smrti ve věznici na Pankráci. Ačkoli původně čerpá z bohaté kompetentní literatury, nedá se mu upřít, že jeho počin je spíše jakousi Frankovou obhajobou.

Pro souvislý přehled o fungování vlastního protektorátu jsou neocenitelnými zvláště publikace autorské dvojice Jana Gebharta a Jana Kuklíka. Jedná se jednak o dvousvazkové *Velké dějiny zemí Koruny české* a jednak *Dramatické i všední dny protektorátu*.²⁰ Zvláště první z nich, tvořící část edice věnovanou českým dějinám od počátku, se stala význačným počinem obou autorů, kteří se zasloužili o zevrubné a detailní postihnutí všech mechanismů tohoto období.

Stejně tak nelze opomenout ani monografii z pera německého historika Detlefa Brandese *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*²¹, která je sice psána z pohledu německého autora, ale co do objektivnosti je naprosto relevantním dílem. Kromě toho se Brandes prokazoval již od poloviny sedmdesátých let jako vynikající znalec českého prostředí v době nacistické okupace.

Arndt. 1994.

20 GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české, díl XV. a. 1938-1945*, Praha: Paseka. 2006.
GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV. b. 1938-1945*. Praha: Paseka. 2007.
GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis. 1996.

21 BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor. 2000.

1. kapitola - Správní uspořádání v počátečních letech okupace

1.1 Utváření okupační moci na území protektorátu

1.1.1 Vojenská správa

Podle předem stanoveného plánu²² překročily 15. března 1939 německé vojenské jednotky hranice Čech a Moravy. Poté již bylo otázkou několika hodin, kdy měl nastat i faktický zánik tohoto zbytkového státu.²³ Oficiálně se tak stalo o den později, 16. března, kdy byl zveřejněn Hitlerův „Výnos vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava“ (Erlas des Führers und Reichskanzlers vom 16. März 1939 über das Protektorat Böhmen und Mähren)²⁴. Tento jednostranný akt, který se stal základním ústavněprávním dokumentem okupačního režimu, upravoval v preambuli a třinácti člancích vzájemný poměr mezi Německou říší a novým státním útvarem, jenž byl nyní považován za její nedílnou součást. Obsahem tohoto nařízení bylo prozatím pouze základní ustanovení, jímž měla být zakotvena státoprávní forma přičleněného území. K dodatečným úpravám a rozšířením jednotlivých článků, týkajících se politických, hospodářských a všeobecných opatření docházelo pak v průběhu pětiletého trvání protektorátu.

---

22 Předběžné úvahy o „Vyřízení zbytku Česka“ (Erledigung Resttschechi) se objevily již krátce po odstoupení části československého území Německu, Maďarsku a Polsku na základě rozhodnutí uvedeného v Mnichovské dohodě. Tehdy 21. října 1938 vydal Hitler první směrnice zajišťující ovládnutí zbytku tohoto prostoru. V prosinci téhož roku tyto směrnice doplnil náčelník Hitlerova generálního štábu Wilhelm Keitel o dodatek, jehož obsahem bylo přesvědčit veřejnost, že se jedná o akci zajišťující výhradně mír bez kořistnických pohnutek.

Konkrétní přípravy k útoku proti zbytku československého státu započaly již v polovině ledna 1939, kdy byly německým jednotkám zaslány operační směrnice. K samotnému sestavení požadavků vrchního velení německé branné moci, jehož snahou byla rychlá pacifikace československé armády, docházelo pak od počátku března 1939.

Krycí název pro akci 15. března 1939, vedoucí k ovládnutí zbytku československého státu, nesl označení „Březnový vír“ (Märzwirbel).

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 13-14.

23 Zbytkovým státem se rozumělo území Čech a Moravy bývalé pomnichovské Česko-Slovenské republiky. K osamostatnění Slovenska došlo 14. března 1939, kdy byla Slovenským sněmem odsouhlasena samostatnost a vznik samostatného Slovenského štátu, do jehož čela se postavila místní profašistická vláda.

V případě Podkarpatské Rusi nastalo obsazování jejího území již v noci ze 14. na 15. března 1939. Po neúspěšném pokusu o vyhlášení nezávislé republiky Karpatské Ukrajiny došlo 18. března 1939 k obsazení jejího celého území maďarskými vojsky. Takto nově anektovanému území, jehož oficiální název zněl Podkarpatsko, byla přislíbena autonomie v rámci Maďarského království.

24 Výnos vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava viz Sbírka zákonů a nařízení č. 75/1939 Sb. nebo SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*, s. 8-10.

Též příloha č. 1.

Ačkoli 15. března 1939 došlo k vydání rozkazu, kdy veškerá správa, policie, veřejné závody a další podniky byly povinny pokračovat ve své práci,²⁵ bylo již v následujících dnech okupace nezbytné zajistit nerušený chod veškerých záležitostí, a to jak pro nově ustanovené německé státní příslušníky, tak pro občany protektorátní.²⁶ Tyto záležitosti se dotýkaly především oblasti správní, jež měla na starosti vyřizování většiny administrativní agendy.

Současně s příchodem okupačních vojsk došlo k rozdělení politické správy, a to na správu autonomní neboli protektorátní, v jejíchž kompetencích byly záležitosti protektorátních obyvatel, a na správu okupační, jež vyřizovala věci týkající se říšských státních příslušníků. Protektorátní správa nejenže plynule navázala na svůj předešlý vývoj a její územní organizace, ale i obsahová náplň její činnosti po okupaci zbytku republiky zůstala prakticky nezměněná. Naopak správa okupační se musela teprve vytvořit a především určit podobu a kompetence svých úřadů.

Třetí článek Hitlerova výnosu vymezoval protektorát a jeho postavení v rámci Německé říše, a současně byla protektorátu zaručena autonomie, vlastní spravování a vykonávání výsostných práv, náležející mu v rámci protektorátu, a to ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami říše.²⁷ Tato výsostná práva měla být vykonávána vlastními orgány a vlastními úřady s vlastními úředníky. Ačkoli výčet protektorátních orgánů a úřadů nebyl v nařízení přímo uveden, předpokládalo se, že se jimi rozumí státní prezident, protektorátní vláda a její jednotliví ministři, dále zemské úřady, okresní úřady, obecní úřady a další přiřčené instituce.

Článkem pátým zmiňovaného výnosu²⁸ jmenoval Hitler říšského protektora v Čechách a na Moravě zastávajícího a zmocněnce říšských zájmů, který měl v první řadě dohlížet na výkon politických směrnic říšského kancléře. Současně stál v čele jak správy říšské, tak mu podléhala zároveň i celá správa protektorátní.²⁹

Okupanti si velice brzy na území Čech a Moravy vybudovali vlastní rozsáhlou, a v první fázi okupace, velice výkonnou správu. Již na první pohled se však lišila od té, jež byla

---

25 SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk. 2009, s. 154.

26 Na základě článku 2 § 1 Výnosu vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava nabyli němečtí obyvatelé, dosud žijící na území Čech a Moravy, německé státní příslušnosti, a stali se tak říšskými občany, zatímco ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stali státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.

Viz SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*, s. 8.

27 Tamtéž, s. 9.

28 Tamtéž.

29 Více o obsahu pátého článku Hitlerova výnosu viz níže str. 34.

zavedena na území „starého“ Německa. V prvních dnech okupace tak došlo na základě Úředního listu pro Čechy a Moravu (Verordnungsblatt für Böhmen und Mähren) k vytvoření jakési provizorní vojenské správy (Militärverwaltung).³⁰ Ačkoli trvala pouhý měsíc, tedy od počátku okupace do převzetí úředních povinností novým říšským protektorem pro Čechy a Moravu Konstantinem von Neurathem³¹ 16. dubna 1939, lze tuto etapu správního vývoje označit za dobu konsolidace německé vládní moci.

Přestože byla po celou tuto dobu okupační správa rozdělena na část vojenskou a část civilní, docházelo k častému prolínání jejich okupační linie a ke spojení vojenských a civilních správních úkolů pod jednu okupační moc, již představovala armáda. Té také byli pro výkon civilní správy přidělováni jednotliví odborníci. Zavedení vojenské správy, která bývala jen přechodným opatřením v okupované zemi se natolik osvědčila, že její Němci zaváděli i v případě dalších okupovaných zemí jako na příklad ve Francii, Belgii či Řecku.

V první fázi byla Hitlerem výkonná moc v českých zemích svěřena vrchnímu veliteli zasahujících jednotek, generálu Waltherovi von Brauchitschovi. Ten krátce nato vydal rozkaz, kdy veškerá veřejná správa, policie a veřejné závody i nadále měly pokračovat ve své práci a každý bez rozdílu byl povinen uposlechnout nařízení německých vojenských úřadů. Tento krok teoreticky znamenal, že veškerá výkonná moc, již dosud zastávaly české úřady a instituce, tímto okamžikem přecházela na orgány německé říše, zatímco prakticky české úřady i nadále vykonávaly svou působnost pod německým dozorem a zčásti i pod přímým vedením Němců.

Provádění výkonné moci v Čechách přenesl ze své funkce von Brauschitsch zčásti na vrchního velitele armádní skupiny 3, generála pěchoty Johannese Blaskowitze, a zčásti na vrchního velitele armádní skupiny 5, generála pěchoty Sigmunda Lista, který působil v operační oblasti území Moravy. Oběma armádním velitelům pak byli přiděleni civilní

---

30 Obdobně Němci postupovali v říjnu 1938 i na území Říšské župy Sudety viz BIMAN, Stanislav. Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1.-20. října 1938). In: Historie okupovaného pohraničí 1938-1945, 1, 1998, s. 72-153.

31 Konstantin von Neurath se narodil 2. února 1873 v Klein Glattbachu ve Württembergu. Po absolvování práv nastoupil v roce 1901 jako assessor do konzulárních služeb. Již před první světovou válkou působil na velvyslanectví v Cařihradě, odkud byl nakrátko odvelen na frontu v hodnosti velitele setniny. Po válce se začala plně rozvíjet jeho diplomatická kariéra. Nejprve byl v roce 1919 jmenován vyslancem v Kodani, kde působil dva roky, a odtud byl přeložen na mnohem vytiženější, a z pohledu Německa potřebnější, místo velvyslance v Římě. Zde pobýval do roku 1930, kdy byl povolán do Londýna. V roce 1932 vyvrcholilo jeho dosavadní diplomatické počínání, neboť byl jmenován německým ministrem zahraničních věcí. Ve své funkci setrval i poté, co se v roce 1933 stal německým kancléřem Adolf Hitler. V roce 1938 byl funkce zbaven ve prospěch agresivnějšího Joachima von Riebentropa. Přesto nadále setrval v říšské vládě, i když zastával funkci ministra bez portfeje. V březnu 1939 následovalo již jeho jmenování říšským protektorem pro Čechy a Moravu. Ačkoli byl v této funkci vystřídán v září 1941 Reinhardem Heydrichem, přesto formálně vykonával svůj úřad do srpna 1943. Po skončení války byl souzen v Norimberku a odsouzen k patnácti letům vězení. V roce 1954 byl však předčasně propuštěn a o dva roky později zemřel. České slovo, roč. XXXIV, 2.2. 1943, s. 1.

úředníci z různých oblastí správy, kteří měli za úkol v tomto překlenovacím období zajistit pokojný přechod získaných území pod civilní okupační správu. Současně jim byly přiděleny civilní správní složky, tzv. civilní správa neboli *Zivilverwaltung*. Jednalo se o třístupňovou soustavu, jejíž pomyslný vrchol tvořili *šéfové civilní správy* při velitelstvích obou armádních skupin (*Chef der Zivilverwaltung*). Pro správu na území Čech byl jmenován říšský komisař a župní vedoucí Konrad Henlein, pro Moravu pak říšský komisař a župní vedoucí Josef Bürckel. Zatímco brněnský šéf vykonával dozor nad správou tamního zemského úřadu, do kompetencí pražského šéfa kromě jiného spadala i kontrola aktivit protektorátní vlády a dozor nad jednotlivými jejími ministry. Zároveň byli oba pověřeni nařizovací pravomocí vůči všem nižším německým správním složkám, českým úřadům a institucím svého obvodu a současně se podíleli na normotvorbě. Jejich zásahy do protektorátní administrativy se neomezovaly jen na příkazy okresním hejtmanům nebo zemským prezidentům, nýbrž jim zakazovaly i přímý styk s nadřízenými institucemi a jejich korespondence podléhala předchozímu schválení. Chod veřejné správy, hospodářského života a péči o potřeby armády zajišťovalo hned několik jejich odborných oddělení.³²

Ačkoli z hlediska podřízenosti podléhali oba přímo Hitlerovi, z hlediska administrativního se zodpovídali říšskému ministrovi vnitra. Obě služebny, jak v Praze, tak Brně se staly základem pozdějšího úřadu říšského protektora, respektive jeho moravské pobočky. Úřad šéfa civilní správy v Praze tvořily tři hlavní oddělení – centrální, správní a hospodářské. Zatímco centrální oddělení mělo na starosti organizační záležitosti, vedení úřadu, personální záležitosti aj., správní oddělení zas obstarávalo záležitosti náležející do kompetencí říšského ministra vnitra a ostatních ministerstev kromě ministerstva hospodářství. Třetí, hospodářský úsek spravovalo hned čtyři referáty, a to centrální, suroviny, energie a pasy.³³

Úlohu druhoinstančních úřadů v této pomyslné hierarchii zastávaly úřady *správních šéfů* (*Verwaltungschefs*), které působily při každém velitelství armádního sboru. Tyto armádní sbory bývaly označovány římskými číslicemi a vytvářely celkem sedm územních obvodů. V Čechách tak úřadovali celkem čtyři správní šéfové; dva v Praze, a po jednom v Českých Budějovicích a Pardubicích. Na Moravě pak sídlili v Brně, v Opavě a v Uherském Hradišti.³⁴ Jejich hlavní náplní bylo vykonávat dozor nad protektorátními úřady a zároveň udílet pokyny

---

32 SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*, s. 460.

33 ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, str. 57.

34 Bližší rozdělení obvodů jednotlivých armádních sborů viz ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 57-58.

nižším článkům okupační správy, kterými byly *vrchní zemští radové* neboli oberlandráti.³⁵

Jejich kompetence, spočívající v dozoru nad nižšími českými správními úřady svého obvodu, hlavně nad okresními úřady a správou ve městech a obcích, a ve vykonávání záležitostí německých státních příslušníků, byly rozšířeny i o účast na opatřeních okupační armády, spolupráci při najímání pracovních sil do říše a o dohled nad spolkovým životem a tiskem. Ačkoli byli oberlandráti formálně podřízeni šéfům civilních správ v Praze nebo Brně, fakticky bezprostředně podléhali správním šéfům. Ovšem bylo to říšské ministerstvo vnitra, které připravilo návrh územních obvodů s určením sídla, dále rozhodlo o počtu a druhu úředníků v úřadě oberlandrátu a v neposlední řadě určilo všeobecný rozsah jejich působnosti.³⁶

Nadřazené postavení oberlandratů vůči nižším složkám protektorátní správy bylo vyjádřeno četnými opatřeními. Okresní hejtmani tak byli povinni předkládat oberlandratům k předchozímu schválení všechna nařízení, vyhlášky, oběžníky a zásadní opatření určená nižším úřadům. Usnesení okresních zastupitelstev a výborů, dokud stále ještě vykonávaly svou funkci, nemohla být prováděna dříve, dokud se jim nedostalo schválení příslušného oberlandratu. Stejně tak mohly v jimi spravovaném území okamžitě zrušit nařízení okresního hejtmana nebo jiných úřadů a někdy je nahradit vlastními. K rychlé informovanosti oberlandratů přispívalo opatření, jímž byla úřední korespondence mezi okresními a zemskými úřady protektorátní správy zprostředkovávaná přímo jimi. Kromě uvedeného výčtu pravomocí se rovněž podílely na četných opatřeních vyplývajících z nacistické správy na cizím území zahrnující např. zásahy do hospodářského života země, dohled nad hospodařením se surovinami apod. Mnohá z těchto opatření a pravomocí si oberlandraty ponechaly i v době po skončení vojenské správy.

Během své činnosti se však nevyhnuly ani úzkému kontaktu jak s armádou, tak s gestapem, bezpečnostní službou a pověřenci berlínských ministerstev. Postupně byly k jejich obvodu přidělovány i jednotky německé pořádkové policie. Na denním pořádku bylo rovněž

---

35 Termín der Oberlandrat se nejčastěji překládá jako vrchní zemský rada. V době okupace se jím rozuměl jak úřad, tedy instituce, tak zároveň osoba představovaného úřadu. Podle úvahy Stanislava Šislera byla tato „podobná jednota názvosloví v nacistickém Německu častá a navenek měla zdůraznit charakteristický rys veškeré správy, tzv. vůdcovský princip (Führerprinzip).“ Cit.: ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 183.

Aby se nevytratila specifická terminologie „der Oberlandrat“, doporučuje se jej v historické literatuře raději nepřekládat a v takovém případě se užívají české pádové koncovky. K témuž způsobu pojmenování se přiklání i Josef Görner ve své studii o německé terminologii z doby nacistické okupace. Srovnej GÖRNER, Josef. *Německá terminologie z doby nacistické okupace*. In: Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, str. 198. Z tohoto důvodu se i tato práce bude přidržovat platného úzu a kde to nebude výslovně třeba, bude používáno termínu „oberladrat“.

36 ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 184.

konání nejrůznějších porad, ať už oberlandratů s okresními hejtmany či s orgány jim přímo nadřízenými. Zprvu správní šéfové, později úřad říšského protektora, vydávali pro oberlandraty denní rozkazy, ať už ve formě nejrůznějších instrukcí nebo pouhých sdělení a informací. Již od počátku bylo v zájmu nově příchozích okupačních jednotek a následně vytvořených úřadů, aby dozor nad českou správou byl vykonáván neviditelným způsobem a naopak aby byl navozen dojem, že veškerá nezbytná opatření jsou prováděna českými úřady.³⁷

Původně se uvažovalo i o zavedení čtvrtého stupně okupační správy, o tzv. institucích obvodních komisařů (Distriktkommissare), které měly vykonávat dozor nad obecními úřady. V praxi by tak starostové jednotlivých obcí předkládali všechna rozhodnutí těmto obvodním komisařům k předchozímu schválení a okresní hejtmani by naopak zasílali veškeré výnosy a opatření obecním úřadům jejich prostřednictvím. Podle původních návrhů měl každý obvod jednotlivých komisařů zahrnovat zhruba deset obcí s přibližným počtem deset tisíc obyvatel.³⁸

Správní šéfové však byli přesvědčeni, že zavedení úřadů obvodních komisařů by nebylo zvláště efektivní a své postoje zdůvodňovali jednak chybějícím počtem kvalifikovaných osob a jednak obtížným včleněním komisařů do již existující struktury okupační správy. Nakonec se smířili s názorem oberlandratů, že by bylo nežádoucí vytvářet nad obcemi další úřední kontrolní orgán a že oni, coby nejnižší stupeň okupační moci, jsou schopni sami zajistit kontrolu české správy.³⁹ K záměru vytvořit další kontrolní úřady tak pro jejich nadbytečnost nikdy nedošlo.

1.1.2 Konsolidace okupační moci

Vojenská správa trvala na území protektorátu jen měsíc, tedy do doby, než byla půlnocí 15. dubna 1939 výkonná moc opět svěřena vrchnímu veliteli okupační armády a velitelům armádních skupin a také částečně říšskému protektoru a českým úřadům. Jelikož úřad říšského protektora v této době stále ještě nebyl vnitřně zkonsolidován, stále ještě nebyly stanoveny jeho přesné úkoly a náplň činností jeho jednotlivých oddělení a skupin, a úředníci teprve obsazovali jim přidělená místa, byly alespoň pro začátek ponechány v činnosti dosavadní tři stupně civilní správy.

---

37 Tamtéž, s. 187-188.

38 Tamtéž, s. 188.

39 Tamtéž, s. 189.

Štáby obou šéfů civilní správy dál vykonávaly své povinnosti, nyní jako pobočky říšského protektora pod názvem „skupina Čechy“ v Praze a „skupina Morava“ v Brně. Správní šéfové při armádních sborech v Čechách působili až do 24. dubna 1939 a sloužili zároveň jako pobočky říšského protektora. Během těchto přechodných devíti dnů se podíleli na přípravách a realizaci územní organizace jednotlivých oberlandratů a pomáhali je vybavovat i po materiální stránce.⁴⁰

Vojenskou správu, jejíž opatření, pokud nebyla výslovně zrušena a zůstávala nadále v platnosti, lze hodnotit jako úspěšnou, neboť se jí podařilo položit základy dvojkolejnému systému orgánů veřejné moci a zároveň vytvořit podmínky pro klidný přechod protektorátu pod civilní orgány. Jelikož fungování vojenské správy bylo přechodné a vzhledem k následujícímu vývoji ustálené podoby správy sehrávala roli spíše okrajovou, byly shrnuty jen její základní charakterové znaky, aniž by došlo k pokusu o její celkové zmapování. K tomuto účelu slouží jiné rozsáhlejší studie a publikace.⁴¹

Pomineme-li období vojenské správy, nebyly na území protektorátu vybudovány německé úřady středního a nižšího stupně, nýbrž byly nahrazovány samotnými úřady oberlandrátů. Přesto bezprostředně po skončení vojenské správy se objevily názory na zavedení středního stupně okupační správy (Mittleinsatz), a to mezi úřad říšského protektora a oberlandráty. Tyto úřady středního stupně měly být pobočkami říšského protektora pro každou zem se sídly zvláště v Praze a v Brně.

Jejich hlavní funkcí měla být nejen kontrola zemských úřadů na úrovni zemské správy, samosprávy a zemského zákonodárství, ale i řízení činnosti jednotlivých oberlandrátů. Součástí návrhů bylo zrušení oberlandrátů Praha-město a Brno-město a převedení jejich úkolů na střední instance. Rovněž se uvažovalo i o názvu pro tuto novou instituci. V úvahu tak připadal např. „zemský místodržitel“, „pobočka říšského protektora“, „expozitura říšského protektora“, „komisař říšského protektora“ či „zplnomocněnec říšského protektora“.⁴² Do diskuzí o budoucí podobě středního stupně se vložil i říšský protektor von Neurath, který ač považoval zřízení pobočky svého úřadu v Praze za zbytečné, na druhou stranu se však kladně vyslovil pro jmenování svého zplnomocněnce v Brně. Podle jeho úvah však neměla vzniknout jakási nová instituce, ale chtěl touto funkcí pověřit brněnského

---

40 Tamtéž.

41 Např. ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 13, 1963.

ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 22, 1972.

MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*.

42 ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 192.

oberlandrata.

Do celé záležitosti se vložilo i říšské ministerstvo vnitra, které z finančních důvodů a snahy ušetřit početní stavy německého úřednictva požádalo úřad říšského protektora, aby od dalšího plánování na vznik středního stupně upustilo. Ačkoli bylo v zásadě instrukcím ministra vnitra vyhověno, přesto 18. dubna 1939 začaly fakticky vykonávat svou činnost dvě pobočky pod prozatímním názvem „skupina“. Tímto označením se mělo hned od začátku zdůraznit, že se nejedná o samostatné instance, nýbrž o nedílnou součást úřadu říšského protektora.

Zatímco činnost „skupiny Čechy“ v Praze, jež vedl zemský rada dr. Piesberg, byla zastavena v polovině července 1939 a její úkoly plynule přešly na úřad říšského protektora, situace na Moravě se vyvíjela opačným směrem. Vývoj zde byl dán především silou osobnosti tamního zemského rady Horsta Naudého, jenž cítil příležitost posílit svou pozici místodržitele a osamostatnit se z přímého svazku s pražským centrálním úřadem říšského protektora. Konkrétním projevem jeho snah se tak stalo zavedení nového názvu pro „skupinu Morava“ na „Říšský protektor v Čechách a na Moravě – služebna pro zemi Moravskou“ (Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Dienststelle für das Land Mähren). Ačkoli bylo toto jeho rozhodnutí v Praze tolerováno, přesto byla jeho pobočka dál chápána jako součást jednotného úřadu říšského protektora. K zásadnímu obratu ve fungování tohoto úřadu došlo ve výroční den 15. března 1940, kdy byl novým viceprezidentem zemského úřadu na Moravě jmenován dr. Karel Schwabe. Ani on jistě neměl zájem na tom, dělit se s někým o moc a podléhat doзору této moravské ústředny. Proto již od začátku nástupu do své funkce inicioval přípravu úřadu říšského protektora na zrušení moravské pobočky. Jelikož se jednalo o choulostivou záležitost vyžadující řadu kompromisů, samotné zrušení této služebny nastalo až 15. prosince 1941.⁴³

Ještě před vypršením lhůty vojenské správy došlo na jednáních v říšském ministerstvu vnitra k úpravě názvu oberlandratu, místo kterého mělo být užíváno pojmu „krajský hejtman“ (Kreishauptmann). Smyslem tohoto označení se mělo stát zdůraznění vztahu k okresnímu hejtmanovi. Ve skutečnosti ale docházelo jak ze strany berlínských centrálních úřadů, tak úřadu říšského protektora a oberlandratů k nejednotnému používání terminologie, což způsobovalo v administrativě i komunikaci četné neshody. K vyřešení této palčivé situace došlo až vydáním oběžníku říšského ministra vnitra z 10. června 1939, jímž bylo výslovně zavedeno služební označení „Der Oberlandrat“.⁴⁴ Jejich obvod byl upravován

---

43 Tamtéž, s. 193.

44 Tamtéž, s. 195-196.

říšským protektorem, a to vždy v dohodě s říšským ministrem vnitra. Tyto úřadovny říšské všeobecné vnitřní správy s působností většinou pro jeden až šest okresních úřadů, přičemž se snažily zachovávat jejich hranice, podléhaly přímo říšskému protektorovi a představovaly první instanci pro vyřizování záležitostí německých státních příslušníků.

Hlavní náplň jejich činnosti již od začátku tvořila agenda pro výživu lidí, cenovou kontrolu a úpravu trhu, pro pracovní službu a správu židovského a cizího majetku. Do jejich kompetencí dále spadala protiletecká ochrana, pasové záležitosti, zpravodajství, písemný styk s cizinou, zbrojní průkazy, přiděl benzínu a kontrola dopravy, dozor nad spolky, odvod branců pro wehrmacht a rodinná podpora Němců.⁴⁵ Kromě těchto hlavních úkolů se jejich kompetence vztahovala i na české obyvatelstvo, a to na příklad v záležitosti nasazování českých lidí v německém průmyslu.⁴⁶

Tak jako téměř každý říšský úřad, i oberlandraty musely být vybaveny řadou vedlejších úřadoven, které zpravidla sídlily v jedné budově. Ke každému oberlandratu tak byla většinou přidělena posádka německé pořádkové policie nebo četnictva, dále úřadovny gestapa, bezpečnostní služby, bezpečnostní a kriminální policie, úřadovna abwehru, německý soud, posádka wehrmachtu a pracovní úřad.⁴⁷ Ačkoli tyto úřady byly zřizovány již v době okupační vojenské správy, kdy se teprve hledal způsob vlastního řízení, k jejich uzákonění došlo až nařízením o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava z 1. září 1939 (*Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren*).⁴⁸

Jejich počet nebyl během války vždy konstantní, ale upravoval se podle okamžitých potřeb okupační politiky a aktuálního dění na frontách. Podle paragrafu šest tohoto nařízení o vybudování správy stáli oberlandráti v čele každého okresu vrchního zemského rady, ve které se podle paragrafu pět výše citovaného nařízení Protektorát Čechy a Morava rozděloval. Tak jako se rozlišovalo dvojí postavení v případě říšského protektora, vykonávaly i tyto nižší úřady okupační moci dvojí náplň pověřených úkolů. Jednak podle paragrafu šest

---

45 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 17.

46 SCHELLE, Karel, MATES, Pavel. *Důsledky okupace na výkon státní správy v Protektorátu Čechy a Morava*, s. 504.

47 KRÁL, Václav. *Pravda o okupaci*. Praha: Naše vojsko. 1962, s. 143.

48 Reichsgesetzblatt, I/1939, s. 1681.

V případě německé bezpečnostní policie jsou zde přímo stanoveny její hlavní úkoly. Státní tajná policie měla vyhledávat a potlačovat protistátní a protinárodní snahy, hodnotit výsledky boje proti nim a seznamovat s nimi protektora. Kriminální policie naopak měla působit jednak v rozsahu potřeb německého soudnictví a jednak vykonávat dozor nad protektorátní policií. Novum ustanovení spočívalo v tom, že říšskému protektorovi bylo dáno, stejně jako Reichsführerovi SS, právo činit jakákoliv opatření k zajištění pořádku a bezpečnosti protektorátu.

TESAŘ, Jan. *K problému nacistické okupační politiky v Protektorátě v r. 1939*, in: *Historie a vojenství*, 1969, str. 50.

citovaného nařízení vykonávaly dozor nad protektorátními úřady svého úředního okresu a jednak jim podléhaly všechny úřady, služebny a orgány říše v jejich správním okrese s výjimkou branné moci, říšské pracovní služby a říšské finanční správy, pokud se nevztahovaly na správu cel, říšské pošty, říšských drah a soudnictví.

V prvním případě šlo okupantům o co největší omezení činnosti autonomních úřadů a zároveň o dohled nad jejich fungováním. To se také projevilo záhy v pronikání německých úředníků na důležitá místa v české správě či v pokynech českým úřadům vykonávat část agendy podle německých zákonných a správních norem. V druhém případě se pak jednalo o zajišťování záležitostí, které okupanti českým úřadům buď vůbec nesvěřili, nebo jim je přímo odepřeli. Současně jim však byla zachována povinnost zajišťovat veškeré záležitosti německých státních příslušníků. Rozdíl v účelu a prostředcích dozoru mezi říšským protektorem a oberlandráty byl vzhledem k jejich postavení celkem nabíledni; říšský protektor ze své funkce dohlížel na veškerou autonomní správu protektorátu; oberlandráti však jen na protektorátní úřady svého okresního úřadu.⁴⁹

Současně ale mezi oběma stupni okupační správy probíhal celkem čilý komunikační styk, ať už se jednalo o služební porady či měsíční zprávy. První služební porada mezi oberlandráty a úřadem říšského protektora proběhla 3. května 1939, následující pak 17. května a až do roku 1940 byly svolávány zcela nepravidelně. Teprve 12. prosince 1940 došlo oběžníkem říšského protektora k ustanovení pravidelných služebních porad, a to vždy na první čtvrtek v měsíci, kdy se jednotliví účastníci sjížděli do černínského paláce. Program jednání připravoval výhradně úřad říšského protektora, ale již od ledna 1941 mohli návrhy bodů k projednání s předstihem předkládat i oberlandráti. Organizaci porad zajišťovala skupina I 1a úřadu říšského protektora, jež zajišťovala všeobecné politické záležitosti. Základem každého takového jednání se stával ten který stěžejní aspekt okupační politiky nebo zásadní změny v působnosti a organizaci oberlandratu.

Vedle toho byly také projednávány otázky hospodářské, politické nebo správní úkoly nižších instancí. Nejčastěji na těchto poradách hovořili a své připomínky do diskuze vznášeli vedoucí pracovníci úřadu říšského protektora, někdy úředníci říšského ministerstva vnitra nebo samotní oberlandráti. Výjimkou nebylo ani občasně vystoupení vedoucího brněnské pobočky úřadu říšského protektora, který býval na tyto služební porady pravidelně zván.⁵⁰ O průběhu a výsledcích jednání byly vyhotovovány zápisy, které se však z velké části dodnes

49 SVATUŠKA, Ladislav. *Říšskoněmecký právní řád v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát*, 13, 1940, č. 1, str. 9-19.

50 ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 205-206.

nedochovaly. Kromě pravidelného dojíždění do Černínského paláce ke služebním poradám bylo povinností každého oberlandrata zasílat do úřadu říšského protektora písemné zprávy o politických, hospodářských a kulturních poměrech v jejich obvodech. V době vojenské správy bývaly hlavním tématem těchto zpráv hospodářské záležitosti. V následujícím období byly situační zprávy odesílány zprvu dvakrát a po rozhodnutí říšského protektora jen jednou měsíčně s označením „tajné“ (geheim). Avšak o mimořádných událostech měli oberlandrati zpravovat úřad říšského protektora neprodleně. Od září 1939 se ustálil i jednotný název těchto výkazů na „měsíční správní zprávy“ (monatliche Verwaltungsberichte). Postupně se začala uplatňovat taková praxe, kdy úvodní část těchto zpráv tvořilo především politické zpravodajství, zatímco druhou část tvořily zprávy s hospodářským zaměřením. Úvahy oberlandratů všeobecného charakteru byly odesílány ve zvláštních zprávách (Sonderberichte).

K jistému posunu ve vývoji měsíčního zpravodajství došlo až v září 1941, tedy po příchodu Heydricha, který nařídil, aby se zprávy oberlandratů napříště omezily výhradně na oblast vlastní správy a nepojednávaly o politických problémech. Neboť takto zasílané zprávy i do berlínské ústředny mohly vyvolat nebezpečí, že zde budou mylně posuzovat politickou situaci v protektorátu. Napříště, pokud tak oberlandraty vypracovaly krátkou zprávu o politické situaci (politische Lagebericht) měla být posílána současně se zprávou o vlastní správě přímo do úřadu říšského protektora.

Zprávy zasílané oberlandraty do ústředí říšského protektora byly využívány i k jiným potřebám než pro potřeby jeho úřadu. Ten měl totiž za úkol každý měsíc zasílat zprávy o politických a hospodářských záležitostech protektorátního území, a to jednak berlínskému ministerstvu vnitra a později i přímo říšské kanceláři. Tyto zprávy se mu stejně jako měsíční zprávy jednotlivých oddělení staly cenným podkladem pro vlastní zpravování do Berlína.⁵¹ V důsledku opatření, jež si vyžadovala ničení jednotlivých exemplářů se uchovávala jen jedna úplná měsíční zpráva a výstřižky v jednotlivých referátech. Z tohoto důvodu jsou dnes tyto zprávy jen obtížně dohledatelné, a tudíž informace o sdělení jednotlivých oberlandratů jsou mnohdy neúplná.

V době vojenské správy, která skončila dnem nástupu říšského protektora Konstantina von Neuratha 15. dubna 1939 do úřadu⁵², existovala na území protektorátu již velmi hustá síť nižších správních úřadů, oberlandrátů. Zatímco na území Čech svou pravomoc v době vojenské správy vykonávalo 23 oberlandrátů, na území Moravy pouze 12.

⁵¹ Tamtéž, s. 207-208.

⁵² Hitler jmenoval von Neuratha říšským protektorem již 18. března 1939, ale jelikož se období vojenské správy prodloužilo, úřadu se tak ujal až v polovině dubna 1939.

Úvahy o jejich podstatné redukci vznikaly ještě v době vojenské správy, kdy počátkem dubna 1939 byli pověřeni šéfové civilní správy v Praze a Brně, aby vypracovali návrhy reorganizace. Ti ale pouze svěřený úkol přenesli na podřízené správní šéfy a poté jejich návrhy bez větších změn přejali do konečného uspořádání.⁵³ Na jednáních 13. a 14. dubna 1939 došlo ke schválení návrhu územní organizace oberlandratu, a to v takové podobě, o jaké se hovořilo již od počátku. S formální platností od 22. dubna 1939 v Čechách a 24. dubna 1939 na Moravě byl počet oberlandratů snížen na 12, respektive na 8 v každé z těchto zemí.⁵⁴ Touto a pozdějšími reorganizacemi územního uspořádání oberlandratů došlo k nepřímému posílení samotného úřadu říšského protektora, který se tak jevil nejstabilnějším orgánem okupační moci.

Jak již bylo řečeno výše, měsíc takto trvající vojenská správa byla i samotnými okupanty hodnocena vesměs kladně, neboť se jim podařilo položit základy okupační správy. Díky evidentním úspěchům třístupňové civilní správy nepřestaly její úřady plnit své úkoly, tedy do

53 ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 197.

54 V době vojenské správy sídlili oberlandrati na území Čech v těchto městech: Praha I (příslušící pro okresy Praha-město), Praha II (Praha-venkov, Říčany, Jílové), Beroun (Beroun, Rakovník, zpočátku Hořovice a Příbram), Kladno (Kladno, Slaný, Kralupy, Louny), Mělník (Mělník, Roudnice, Brandýs nad Labem), Plzeň (Plzeň-město, Plzeň-venkov, Rokycany, Kralovice, později také Hořovice), Klatovy (Klatovy, Přeštice, Domažlice), Písek (Písek, Strakonice, Blatná), Benešov (Benešov, Vlašim, Český Brod, později i Příbram), Tábor (Tábor, Sedlčany, Milevsko), České Budějovice (České Budějovice, Týn nad Vltavou), Pelhřimov (Pelhřimov, Humpolec, Ledec nad Sázavou), Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou), Třeboň (Třeboň), Sušice (Sušice), Pardubice (Pardubice, Hradec Králové, Chrudim), Německý Brod (Německý Brod, Chotěboř, Čáslav), Náchod (Náchod, Nové Město nad Metují, Dvůr Králové), Vysoké Mýto (Vysoké Mýto, Rychnov nad Kněžnou, Litomyšl, Polička), Žamberk (Žamberk), Mladá Boleslav (Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště), Jičín (Jičín, Jilemnice, Nová Paka, Hořice, Semily, Turnov), Kolín (Kolín, Kutná Hora, Poděbrady, Nový Bydžov, Nymburk).

Na Moravě pak spravovali oberlandrati své obvody z těchto měst: Tišnov (Tišnov, Velké Meziříčí, Nové Město na Moravě), Prostějov (Prostějov, Litovel, Boskovice), Kroměříž (Kroměříž, Vyškov a zpočátku také Kyjov), Olomouc (Olomouc-město, Olomouc-venkov, Hranice na Moravě, Přerov), Vsetín (Vsetín, Valašské Meziříčí, Holešov), Moravská Ostrava (Moravská Ostrava, Frýdek, Místek), Hodonín (Hodonín, později i Kyjov), Uherské Hradiště (Uherské Hradiště, Uherský Brod, Zlín), Brno-město (Brno-město), Brno-venkov (Brno-venkov), zpočátku Moravské Budějovice, později Třebíč (Moravské Budějovice, Třebíč), Jihlava (Jihlava, Dačice).

S formální platností od 22. dubna 1939 byl snížen počet oberlandratů v Čechách na 12 (Praha, Plzeň, Klatovy, České Budějovice, Tábor, Německý Brod, Kolín, Pardubice, Hradec Králové, Jičín, Mělník a Kladno). Na Moravě došlo k redukci vrchních zemských radů na 8 (Brno-město, Brno-venkov, Jihlava, Olomouc, Prostějov, Kroměříž, Zlín a Moravská Ostrava). Posléze 20. května 1939 došlo ještě ke sloučení obou brněnských oberlandratů v jeden. Jiné úpravy v roce 1939 již nenastaly.

ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 185-186, 198.

K dalšímu zásahu do počtu oberlandratů došlo až 1. července 1940, kdy byly výnosem říšského protektora von Neuratha zrušeny oberlandrati v Kroměříži a Prostějově. Současně také vstoupilo v platnost nové rozvržení obvodů jednotlivých oberlandratů. In.: Věstník ministerstva vnitra 1940, s. 375-376.

K 1. říjnu 1940 pak byl počet oberlandratů zredukován o další dva, a to o oberlandrat v Mělníce a v Německém Brodě a v četných případech byly rovněž změněny územní obvody jednotlivých oberlandratů. Počet obyvatel a velikost jednotlivých oberlandratů viz NA, f. STuŘP, k. 8, sg. 109-2/28, č.j. I 1 d - 6300. Stav oberlandratů k 1. listopadu 1940 tak, jak přetrvával do června 1942, čítal celkově 15 oberlandratů: Praha, Plzeň, Klatovy, České Budějovice, Tábor, Kolín, Pardubice, Hradec Králové, Mladá Boleslav, Kladno, Jihlava, Brno, Olomouc, Zlín, Moravská Ostrava. In: Věstník ministerstva vnitra 1941, s. 21-22.

doby, než byl úřad říšského protektora plně schopen vykonávat svou činnost.

Úkolu vybudovat plně funkční a akceschopný úřad říšského protektora, navíc vybavený výkonným aparátem, se téměř ihned po svém jmenování Hitlerem ujal říšský protektor Konstantin von Neurath.⁵⁵ Důvod, proč si zvolil Hitler právě tohoto bývalého, leč veřejností stále uznávaného diplomata, bývá v literatuře často uváděn motivem dosadit do této funkce schopného člověka, který by v očích ostatního, zvláště anglosaského, světa působil uklidňujícím způsobem a spíše navozoval dojem možné spolupráce s novým prostředím.⁵⁶ Von Neurath díky svému renomé a dlouholetým zkušenostem německého ministra zahraničních věcí, toto kritérium zajisté splňoval.

Postavení říšského protektora bylo právně zakotveno v pátém článku Hitlerova výnosu ze 16. března 1939. Podle těchto instrukcí se tak stával zastáncem říšských zájmů a zástupcem vůdce a říšského kancléře. Jeho ústředním sídlem byla Praha a jmenován mohl být pouze říšským kancléřem. Kromě potvrzování a odvolávání členů protektorátní vlády, si vyhrazoval rovněž právo nechat si doručovat informace o její činnosti nebo jí přímo udílet rady. V neposlední řadě pak mohl kdykoli podávat námítky proti jakýmkoliv opatřením, jež by svým charakterem mohla poškozovat zájmy říše. Ve skutečnosti byly jeho kompetence mnohem širší, což vyplývalo z jeho nadřazeného postavení vůči ostatním německým a protektorátním úřadům.

Říšskému protektorovi nadále přináležela možnost vydávat jak správní opatření potřebná k zachování bezpečnosti a pořádku v protektorátu, tak rovněž policejní nařízení bez omezení. Dále směl měnit autonomní právo a předpisy jím vydané a opatření říšských úřadů nesměly být podrobeny přezkumu protektorátních institucí.⁵⁷ K dalšímu rozšíření pravomocí protektora došlo hned dvakrát. 7. června 1939 byla říšskému protektorovi na základě Hitlerova nařízení svěřena legislativní činnost, díky níž mohl měnit nebo zrušit autonomní právo ve chvíli, kdy toho vyžadoval společný zájem, a zároveň byl oprávněn vydávat vlastní právní předpisy, což ho v zásadě delegovalo zasahovat do všech oblastí protektorátní autonomie. K druhému posílení postavení říšského protektora došlo vydáním Hitlerova výnosu z poloviny listopadu 1940, jímž byla na říšského protektora přenesena pravomoc jmenovat a propouštět říšské úředníky. Do té doby toto právo příslušelo říšskému kancléři.⁵⁸

---

55 Viz fotografie č. 1.

56 Např. MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 13 nebo MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÝ, Miroslav. *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“*. *Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha*. In: Sborník k problematice dějin imperialismu, 1987, č. 21, s. 13 nebo BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 239.

57 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 17.

58 Tamtéž, s. 16.

Von Neurath si za sídlo svého úřadování zvolil rozlehlý komplex Černínského paláce na Loretánském náměstí, který dříve sloužil ministerstvu zahraničních věcí⁵⁹ a některé budovy přímo na Pražském hradě. Základem nově vytvořeného Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě se stal von Neurathův osobní štáb složený z personálního referenta, adjutanta, zmocněnce wehrmachtu a přidělence zahraničního úřadu.⁶⁰ Složení samotného úřadu bylo však mnohem propracovanější. Vnitřní rozčlenění úřadu si stanovil protektor sám po dohodě s říšským ministrem vnitra a skládal se z několika oddělení podle jednotlivých úseků veřejného života, která se dále členila do skupin a referátů. Konečná podoba jeho organizace však byla upravena až nařízením říšského protektora z 18. září 1940.⁶¹

V prvních měsících, kdy úřad říšského protektora nebyl zcela ještě zkonsolidován, jej tvořilo šestnáct skupin, které paralelně odpovídaly resortům protektorátních ministerstev pro všechny oblasti politického, kulturního a hospodářského života. Později ještě několikrát došlo k četným změnám uvnitř této struktury. K první významnější úpravě došlo již 1. října 1940, kdy byl úřad rozčleněn do čtyř oddělení. Zpravidla se číslovala římskými číslicemi, aby se tak odlišila od skupin spadajících do jejich kompetence. I. oddělení tvořily skupiny správa, justice, vyučování, II. oddělení představovaly skupiny hospodářství a finance, III. oddělení zas skupina doprava a IV. oddělení zahrnovalo kulturní politiku.⁶² Nedílnou součástí tohoto úřednického kolosu byla i ústřední správa podléhající zvláště státnímu podtajemníkovi a zástupci zahraničního úřadu. K úřadu říšského protektora pak byli pouze přiřčeni velitelé pořádkové a bezpečnostní policie, jejichž nadřízeným byl bývalý sudetoněmecký funkcionář Karl Hermann Frank,⁶³ kterému se koncem dubna 1939 dostalo jmenování vyšším vedoucím

---

Výnos vůdce a říšského kancléře z 15. 11. 1940 o jmenování úředníků a rozvazování úřednického poměru v oboru působnosti říšského protektora (Erlass des Führers und Reichskanzlers über die Ernennung der Beamten und Beendigung des Beamtenverhältnisses im Geschäftsbereich des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren) in: Reichsgesetzblatt I/1940, s. 1523.

59 Ke zrušení Ministerstva zahraničních věcí, stejně tak jako Ministerstva obrany došlo nepřímo Hitlerovým výnosem ze 16. března 1939, kdy tyto záležitosti měla do svých kompetencí přebrat říše.

60 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 18.

61 Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren, 1940, s. 425 nebo SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*, s. 156.

62 KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten.*, s. 142.

63 Karl Hermann Frank se narodil 24. ledna 1898 v Karlových Varech do rodiny, kde nacionálně uvědomělý otec Heinrich působil jako učitel. Pocházel ze tří bratrů. Již v raném věku se stal členem cvičitelského spolku Turnverin, studoval na klasičtém gymnáziu a ve čtrnácti letech se stal jedním ze zakládajících členů jedné ze skupin wandervöglů, což byla mládežnická organizace založená na vůdcovském principu. První světové války se aktivně nezúčastnil. Ačkoliv se hlásil jako jednorozční dobrovolník na vojnu, pro vadu zraku byl odmítnut. Z toho důvodu také složil jen válečnou maturitu a absolvoval v roce 1917 jednorozční abiturientský kurz na německé obchodní akademii v Praze. Po válce, kdy přijal myšlenky sudetoněmeckého nacionalismu a pangermanismu za sobě vlastní a byl zastáncem názoru, že Sudety by měly být začleněny do Německé říše, vstoupil roku 1919 do Německé národně-socialistické dělnické strany (Deutsche Nationalsozialistische Arbeitspartei, zkráceně DNSAP). Krátce nato se zapsal na právnické fakultě německé univerzity v Praze, kterou však nikdy nedokončil. V roce 1918 nastoupil místo úředníka ve Vítkovických železárnách a později do správy města, kde působil do roku 1921. Poté se vrátil zpět do Karlových Varů, kde

SS a policie v protektorátu. Kromě této funkce zastával v okupační správě daleko významnější pozici, když jej Hitler jmenoval do funkce státního tajemníka. Patrně si ho vybral proto, že se od něj očekávalo, že bude i v nových poměrech nadále zastávat základní myšlenky říšskoněmeckého nacismu, zejména pak germanizaci českomoravského prostoru. Mezi jeho významné premisy v plnění mu svěřených úkolů jistě patřily jeho politické zkušenosti, znalost poměrů českomoravského prostoru a samozřejmě jeho povaha, která se vyznačovala houževnatou ctižádostivostí. Přestože měl vykonávat roli jakéhosi poradce říšského protektora, ve skutečnosti požíval mnohem větších pravomocí. Během protektorovy nepřítomnosti vystupoval jako jeho zástupce, podepisoval veškeré dokumenty a řídil říšskou agendu. Pakliže však nemohl své povinnosti vykonávat sám, byl mu jako zástupce určen státní podtajemník. Tuto funkci až do poloviny března 1942 vykonával Kurt von Burgsdorf, významný nacionálněsocialistický právník.⁶⁴

se stal úředníkem Duchcovsko-podmokelské dráhy. Ale ani zde nesetřval dlouho a roku 1923 se stal knihkupeckým učněm. Tato tříletá příprava se mu osvědčila, když si v roce 1926 v Lokti zřídil malé knihkupectví. Ale ani zde se mu příliš nevedlo a v roce 1931 se vrátil zpět do Karlových Varů, kde si otevřel vlastní knihkupectví a nakladatelství. Poté, co došlo roku 1933 ke zrušení DNSAP pro jeho krajně nepřátelský postoj vůči Československu, ustanovil Frank na základě Henleinovu provolání o vytvoření Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront, zkráceně SHF), 1. skupinu SHF v karlovarské restauraci Panorama. Právě od té doby se jeho politická kariéra začala utvářet. V roce 1935 se stal zástupcem Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, zkráceně SdP, jež byla dříve známá jako SHF a zároveň byl zvolen do Československého parlamentu. Ve stranické organizaci NSDAP zastával roli gauleitera (vedoucí regionální pobočky NSDAP) v Sudetech.

MOULIS, Miloslav, TOMÁŠEK, Dušan. *Život plný nenávisti*, s. 13- 24.

Po okupaci Čech a Moravy byl Hitlerem jmenován do funkce státního tajemníka, byl povýšen na SS-Gruppenführera a zároveň byl jmenován velitelem policie. V této funkci setřval až do roku 1943, kdy ho Hitler povýšil na SS-Obergruppenführera a generála policie v Praze. 20. srpna 1943 jej pak Hitler jmenoval Německým státním ministrem pro Protektorát Čechy a Moravu, čímž ve skutečnosti převzal politické vedení protektorátu.

Po pražském květnovém povstání bylo jasné, že udržení moci již není možné, a proto se rozhodl protektorát opustit. Na cestě do Německa byl však zadržen a převezen do internace ve Wiesbadenu. Nakonec po domluvě s americkými zástupci byl předán československé justici a v Praze souzen mimořádným lidovým soudem. Po více než dvouměsíčním soudním přelíčení byl shledán vinným a odsouzen k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán 22. května 1946 v Pankrácké věznici.

Více o životě a politickém působení K.H. Franka viz např. KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten.* nebo MOULIS, Miloslav, TOMÁŠEK, Dušan. *Život plný nenávisti* nebo *Zpověď K. H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci* nebo FRANK, Ernst. *Karl Hermann Frank. Mein Leben für Böhmen. Als Staatsminister im Protektorat.*

Více o průběhu soudního procesu s K.H. Frankem viz např. *Český národ soudí K. H. Franka.* Uspořádal ZAJÍČEK, Karel. Praha: Ministerstvo informací. 1947 nebo TUNYS, Ladislav. *K.H. Frank: Noc před popravou.* Praha: XYZ. 2010.

Protokol o Frankových výsleších a vedení soudního přelíčení viz ABS, f. Ústředna státní bezpečnosti, sig. 305-775-3 a 305-775-4.

Viz fotografie K. H. Franka č. 2.

64 Kurt von Burgsdorf se narodil v roce 1886 v Chemnitzu. Pocházel z dobře situované úřednické rodiny, díky čemuž se mohl věnovat studiu práv na významných univerzitách v Grenoblu, Freiburgu a Lipsku. Ve 30. letech se v Lipsku usadil, kde také působil jako krajský vedoucí. Vzápětí vstoupil do NSDAP. V roce 1938 byl povolán k úřadu říšského místodržícího ve Vídni, kde však setřval jen do jara 1939, aby od 20. dubna 1939 do poloviny března 1942 zastával úřad státního podtajemníka v protektorátu. Krátce nato byl však povolán do wehrmachtu a 1. prosince 1943 se stal guvernérem Krakovského distriktu v Generálním governmentu. Frankův blahopřejný dopis k jeho jmenování z 22. listopadu 1943 viz NA, f. STuŘP, k. 50,

Při výkonu svých oprávnění používal říšský protektor taktéž různých pověřenců (Beaufragter) nebo zmocněnců (Bevollmächtigter). Pověřenci bývali pomocnými osobami říšského protektora, na které bylo přeneseno vyřízení určitých úkolů v určitém hospodářském oboru. Podřízeni byli říšskému protektorovi, který je také do jejich funkce jmenoval, a byli vázáni výhradně jeho pokyny.⁶⁵ U úřadu říšského protektora působili rovněž tzv. zplnomocněnci, respektive zmocněnci. Jednalo se zejména o zplnomocněnce branné moci a zmocněnce říšské letecké správy. Funkce zplnomocněnce branné moci u říšského protektora (Wehrmachtsbevollmächtigter beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren) byla ustanovena již v době vojenské správy, kdy měl zajišťovat potřeby armády na okupovaném území a současně řídit provádění teritoriálních vojenských okupačních úkolů. Kromě toho zastával též úlohu poradce říšského protektora ve vojenských a branných záležitostech. Jeho postavení, i když v nepatrně jiné úloze, přetrvávalo až do úplného závěru války. Již 1. dubna byl do této funkce jmenován Erich Friderici, jenž tento post zastával do listopadu 1941. Tehdy ho vystřídal Rudolf Toussaint, který tuto funkci, s přestávkou od září 1943 do července 1944, vykonával prakticky až do konce války. Během této téměř roční přestávky byl do funkce zplnomocněnce branné moci povolán generál F. von Schaal, který svou kariéru skončil na popravišti za účast na protihitlerovském spiknutí z 20. července 1944.⁶⁶

Vzájemný vztah mezi von Neurathem a Frankem se již od počátku pohyboval spíše na úrovni pracovní než pracovněpřátelské, tak jako tomu bylo později v případě Heydricha. Von Neurath se již od dob svého nástupu do úřadu snažil Hitlerovy pokyny plnit se vši zodpovědností, přestože podle Frankova názoru byl v některých svých příkazech nerozhodný a k protektorátnímu obyvatelstvu někdy až příliš shovívavý. To také dokazoval na příklad svou štedrou sociální politikou.⁶⁷ Naopak Frank usiloval o posílení své pozice, což dával najevo nejen svou přítomností během důležitých jednání, ale i při nejrůznějších neformálních setkáních. Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že tento umírněnější přístup von Neuratha, jenž byl diametrálně odlišný od představ Franka, bude v okupační politice působit

---

sig. 109-4-866.

Po válce byl zatčen, posléze internován a předveden jako svědek do Norimberku, kde probíhal soud s válečnými zločinci. V roce 1946 byl odvezen do Polska a zde strávil tři roky ve vězení. Poté odešel do Bavorska, kde se stal správcem evangelické akademie. Zemřel v roce 1962 ve Stamburgu.

O jeho životě viz článek Rytířský kříž majoru von Burgsdorfovi, in: *České slovo*, XXXVI, 15.4. 1943, s. 1.

65 SVATUŠKA, Ladislav. *Říšskoněmecký právní řád v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 12, 1939, s. 275.

66 MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 45.

67 Ovšem to byla jen jedna stránka věci; ve skutečnosti byl von Neurath poslán do protektorátu, aby zde učinil pořádek a potřel veškeré projevy sebemenšího odporu. Dokladem tvrdého zacházení s protektorátním obyvatelstvem bylo například zavedení četných represivních opatření proti domácímu odporu, které následovalo po masových bouřích v říjnu a listopadu 1939.

narušujícím dojmem, ve skutečnosti však o dvojí linii nešlo. Už od počátku byli oba nejvyšší představitelé okupační politiky jednotní v základním přístupu a v postoji proti zásahům centrálních říšských úřadů a Národně socialistické německé dělnické strany (dále jen NSDAP). A předně, což bylo daleko důležitější než osobní rozpory, se shodovali i v základním cíli okupační politiky, kterým byla úplná likvidace českého národa a vytěžení veškerých dostupných zdrojů.

Se vznikem nového uspořádání protektorátu se ukázalo, že je zároveň potřeba určit pravomoci a způsob zásahu do jeho správy i ze strany berlínských centrál a NSDAP. Na základě prováděcího nařízení Hitlerova výnosu z 22. března 1939 (*Verordnung zum Erlass des Führers und Reichkanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren*)⁶⁸ došlo k úpravě vztahu mezi říšským protektorem a Berlínem. Hned v prvním článku bylo řečeno, že říšský protektor se stává jediným reprezentantem vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v protektorátu. Dále se uvádělo, že podléhá bezprostředně říšskému kancléři a pokyny dostává jen od něj.

Obsahem druhého článku zmíněného výnosu bylo stanoveno, že se nejvyšší říšské úřady měly při všech opatřeních, jež se týkala protektorátu, zvláště pak při vydávání právních předpisů a ve věcech organizačních, dohodnout s ústředním místem k provedení výnosu vůdce a říšského kancléře. Tato ústředna, přesněji Ústředí pro Čechy a Moravu (*Zentralstelle für Böhmen und Mähren*) byla zřízena 22. března 1939 při říšském ministerstvu vnitra a jejím vedením byl pověřen dr. Wilhelm von Stuckart, který rovněž zastával funkci státního sekretáře při říšském ministerstvu vnitra.⁶⁹ Na základě později doplněných směrnic mohl říšský ministr vydávat nařízení týkající se protektorátu jen po předešlé dohodě s říšským protektorem; v záležitostech branné moci, bezpečnostní policie a v dalších oborech bezprostředně převzatých říší byl však protektor vázán nařízeními a směrnicemi příslušných oborových ministrů.⁷⁰

68 Reichsgesetzblatt, I/1939, s. 549 nebo MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 14-15.

69 Wilhelm von Stuckart se narodil v roce 1902 ve Wiesbadenu. Na počátku 20. let studoval práva na univerzitách v Mnichově a Frankfurtu nad Mohanem, kde pak v roce 1926 odpromoval s doktorským titulem. V roce 1922 vstoupil do NSDAP a o deset let později se stal členem Sturmabteilung (dále jen SA), která přináležela k NSDAP. V polovině 30. let nastoupil do funkce státního sekretáře u říšského ministerstva vnitra. V roce 1936 pak vstoupil do Schutzstaffel (dále jen SS), což byla ozbrojená organizace NSDAP. Podílel se na vytvoření protizidovských zákonů, účastnil se konference ve Wannsee a zabýval se poválečným plánováním Evropy po vyhrané válce. Na konci války se stal říšským ministrem vnitra v Dönitzově vládě. Krátce po skončení války byl internován do Flensburgu. V roce 1947 byl souzen v procesu nazvaném „Wilhelmstrassen - Prozess“ jako válečný zločinec. Vzhledem k jeho zdravotním komplikacím mu byl vyměřen trest na tři roky vězení nepodmíněně od jeho zatčení v roce 1945, takže byl již brzy poté osvobozen. Ve Spolkové republice Německo se krátce na to vypracoval na pozici vedoucího úřadu pro dobývání hospodářství v Dolním Sasku. Zemřel v roce 1953 v Hannoveru na následky dopravní nehody.

70 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 15.

Stejně důležitá, jako byla úprava vztahu okupačních složek k řídicím orgánům v Berlíně, bylo nezbytné definovat míru pravomocí a podílu NSDAP na řízení protektorátu. Zatímco v ostatních částech říše fungovala silná provázanost vedení a strany, tady dosud nic takového zavedeno nebylo. Přesto byl protektorát rozdělen na deset krajských vedení, jež podléhala řízení čtyř různých žup mimo vlastní hranice. O proměnu těchto poměrů již od začátku vehementně usilovali čtyři sousední župní vedoucí,⁷¹ jejichž představy o dosažení cíle podílet se na moci, se v různé míře lišily. Někteří usilovali o rozdělení území českomoravského prostoru mezi tyto čtyři župy; ostatní pak o zrušení samotného protektorátu a na jeho místo vytvořit župy Čechy a Morava. Konec jakýmkoliv jejich aspiracím na získání tamního rozhodujícího vlivu učinilo až zvláštní nařízení Rudolfa Hesse,⁷² Hitlerova zástupce v čele aparátu NSDAP, z poloviny března 1939, které výslovně zakazovalo nacistické straně, jejím složkám a příčleněným svazům vměšovat se do vnitřních záležitostí protektorátu.⁷³ Platil pro ně tak zákaz přímého styku s říšským protektorem, státním prezidentem, ministerstvy a podřízenými autonomními úřady a na protektorátní příslušníky neměla strana prakticky žádný vliv.

Po stranickém rozdělení protektorátu mezi čtyři sousední župy Hitlerovým nařízením z 23. března 1939, stanovil Hess na počátku května 1939 i zásady o zasahování NSDAP do autonomie protektorátu. Základem těchto instrukcí se stalo nařízení, kdy jediným zástupcem a ochráncem zájmů říše se stal říšský protektor a jemu podřízené služebny; naopak stranické organizace neměly vykonávat žádný vliv na politický, hospodářský a kulturní život českého obyvatelstva, nýbrž se musely omezit pouze na osvětovou činnost, výchovu a péči o protektorátní Němce.⁷⁴ Jak sám Frank později na přednášce ve „Východním ústavě“ v Krakově shrnul, „má-li strana nějaké přání, která se týkají protektorátní správy, obrací se na úřad říšského protektora, který pak sám učiní potřebná opatření“⁷⁵. Stranické vedení protektorátu muselo jistě zažívat zklamání, neboť nejdůležitější místa v politické správě nebyla obsazena jejich lidmi, nýbrž úředníky z říše.⁷⁶ Jisté třenice mezi okupační správou a župními vedoucími však probíhaly i nadále, tedy do doby, než byla koncem ledna 1940 v Praze zřízena spojovací úřadovna strany při úřadu říšského protektora

71 Jednalo se o zástupce těchto čtyř žup: Henlein sídlící v župě Sudetenland, Eigruher v Oberdonau, Jury v Niederdonau a Wächtler v Bayerische Ostmark.

72 Rudolf Hess patřil mezi nejbližší Hitlerovy spolupracovníky. Po převzetí moci nacisty v Německu v roce 1933 ho Hitler jmenoval svým zástupcem v NSDAP a říšským státním ministrem. Podílel se na budování stranického aparátu nejen v Německu, ale i v ostatních okupovaných zemích.

73 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 15.

74 Tamtéž, s. 15.

75 Cit.: FRANK, K. H. *Čechy a Morava v Říši*. Praha: Orbis. 1941, s. 33.

76 MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 55.

(Parteiverbindungsstelle beim Reichsprotector), která podléhala přímo Hessovi. Ovšem samotným vedením byl pověřen župní vedoucí NSDAP Hugo Jury z dolnodunajské župy.

Funkce této ústředny byla pouze zprostředkovací a dávat přímé rozkazy jí bylo zapovězeno. Přesto pozice tohoto stranického aparátu nebyla až tak zanedbatelná, neboť při zasahování do protektorátních záležitostí se opíral o vybudované úřady příslušných župních vedoucích. Jak uvádí Jaroslava Milotová ve své dizertační práci, ze 34 německých zájmových organizací, které v roce 1940 působily na území protektorátu, náleželo do oblasti vlivu NSDAP 23 organizací, které buď byly její přímou organizační složkou, nebo patřily mezi organizace k NSDAP přiřčené.⁷⁷ Hitler, znepokojen těmito neustálými rozbroji a třenicemi, které poškozovaly zájmy říše, nakonec vydal v létě 1940 rozhodnutí, na jehož základě mělo být v protektorátu dodržováno jednotné vedení pod říšským protektorem.⁷⁸ Záměr rozdělit území protektorátu mezi čtyři sousední župy však v Berlíně nenašel dostatečný ohlas. Jistě k tomuto kroku nebylo přistoupeno z čistě racionálních důvodů, aby tak nedošlo k rozbití hospodářské integrity protektorátu a nedošlo ještě k většímu národnostnímu zostření. Těžko však říci, jakou podobu by získal protektorát po nacisty vyhrané válce.

Soustavu orgánů říše na území protektorátu, jejíž osu tvořily úřad říšského protektora a jeho brněnská pobočka a dále síť oberlandratů, doplňovaly rovněž nacistický policejně-bezpečnostní aparát, německé soudy, orgány říšské finanční správy, úsek říšské pracovní služby, dále pak pražský letecký úřad, německá služební pošta, služebny vyřizující agendu válečného hospodářství a také dva říšské vysílače, tři německé vysoké školy, německé stavovské úřady a ústředna pro vystěhovalce říše.⁷⁹ Jelikož ale fungování těchto úřadů není náplní této práce, bude jim věnována jen částečná pozornost, a to z důvodu uceleného pohledu na fungování okupačního aparátu.

1.1.3 Německé soudnictví na území protektorátu

Kromě vlastních německých správních úřadů vznikla na území protektorátu i

---

77 Tamtéž, s. 57.

Více o snahách jednotlivých župních vedoucích získat větší podíl na moci a o poměrech říšských protektorů k nim viz více MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace* nebo diplomová práce Evy Drdáčkové: DRDÁČKOVÁ, Eva. *Co bude s protektorátem? (Pokusy o rozdělení protektorátu v roce 1940)*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta UK. 2005.

78 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 16.

79 MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 52.

samostatná německá soudní organizace, již podléhali němečtí státní příslušníci v protektorátu; ostatní obyvatelé protektorátu pouze v trestních a občansko-právních věcech, pokud jejich činy ohrožovaly bezpečnost říše a dotýkaly se zájmů jejich občanů. Během března až srpna tak bylo zřízeno německé soudnictví trestní, občanské a vojenské. Toto opatření si vyžádalo vybudování vlastní struktury, která se v mnohém podobala té v samotné říši. Pro jednotlivé justiční orgány byly směrodatné říšské předpisy a nejvyšším správním orgánem pro německé soudnictví i nadále zůstávalo říšské ministerstvo spravedlnosti.

Soustavu říšských soudních orgánů na území protektorátu tvořily *Německý vrchní soud* se sídlem v Praze a s působností pro celý protektorát, dále *německé zemské soudy* v Praze a Brně pro Čechy a Moravu a dvanáct *německých úředních soudů* v Praze, Plzni, Strakonících, Českých Budějovicích, Německém Brodu, Pardubicích, Jičíně, Jihlavě, Brně, Olomouci, Hodoníně a Moravské Ostravě. Německé soudnictví pro protektorát dále zastupovaly Říšský soud v Lipsku a Lidové soudní dvory se sídly v Berlíně, Drážďanech, Litoměřicích, Vratislavi a ve Vídni, jejichž senáty se soustředily především na souzení „říši nepřátelských vlivů“ za činy hodnocené jako vlastizrada či zemězrada.⁸⁰ Také v případě německého soudnictví zůstala původně vybudovaná územní organizace zachována i v následujících letech.⁸¹

Do soustavy německého soudnictví v této době kromě výše uvedených náležely i tzv. zvláštní soudy, častěji známé jako Sondergerichte, které byly zřizovány až na jaře 1940 a které zastupovaly říšskoněmecké mimořádné trestní soudnictví a vytlačovaly ostatní druhy a stupně německého justičního aparátu. Vzájemný vztah mezi německým a protektorátním soudnictvím nebyl na stejné úrovni, což vyplývalo ze skutečnosti, že německému soudnictví byla dána výlučná pravomoc vůči soudům protektorátním. V praxi se taková zásada projevovala tím, že při všech důležitých, hlavně v případech politických trestních činech, byli čeští občané odnímání pravomoci protektorátních soudů a podléhali rozhodnutí německých soudců.⁸²

Dodnes, ne zcela ujasněnou otázkou, je samotné personální obsazení okupačního aparátu v protektorátu. O tom, jaké bylo složení a jaké byly ambice Němců ze Sudet a jaké

---

80 GEBHART, Jan. *Proměny a interakce okupační a protektorátní správy v letech 1939-1945*. In: Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek. ed. NĚMEČEK, Jan a kol., Praha: Historický ústav, 2010, s. 212.

81 Od 1. dubna 1941 byly nově ustanoveny i úřední soudy v Táboře a Hradci Králové, soud z Německého Brodu byl přeložen do Kolína, z Hodonína do Uherského Hradiště a ze Strakoníc do Klatov. Současně bylo rozdělení obvodů upraveno tak, aby se krylo s obvody oberlandrátů.

TESAŘ, Jan. *K problému nacistické okupační politiky v Protektorátě v r. 1939*, in: Historie a vojenství, 1969, str. 47.

82 Tamtéž, s. 48.

těch Němců, kteří přicházeli přímo z říše, se stává předmětem zkoumání řady historiků. Při objasňování této problematiky se čím dál tím více odhalují dílčí problémy. Jedním z nich je i stanovení kritérií pro obsazování vedoucích míst ve všech složkách okupačního aparátu. Zde se nabízejí hned dvě tendence. Jednak zájem sudetských Němců o získání vedoucích míst a jednak stanovisko berlínských úřadů dosadit na vedoucí místa říšské Němce. O posílení úřednického aparátu v úřadu říšského protektora o sudetské Němce usiloval i Frank. Avšak se svým návrhem z 30. března 1939 nepochodil a byl zamítnut.⁸³ Nakonec se i vedení říšského ministra vnitra shodlo společně s von Neurathem, že osu okupačního aparátu na vedoucích místech budou tvořit úředníci z říše. Tento princip, jak se záhy ukázalo, byl uplatňován nejen při výstavbě úřadu říšského protektora, ale i ve sféře policejní či v německé soudní organizaci na území protektorátu. Současně se při obsazování vedoucích míst okupačního aparátu dohlíželo na to, aby nedošlo k realizaci vlastních zájmů sudetských Němců na úkor zájmů považovaných za celoříšské.⁸⁴

1.2 Autonomní správa

1.2.1 Veřejná správa

Statut autonomní správy, jejíž podoba víceméně navazovala na správní systém z dob druhé republiky a která se primárně starala o vyřizování záležitostí týkajících se protektorátních státních občanů, potvrzoval třetí článek Hitlerova výnosu z 16. března 1939. Zde bylo ustanoveno, že protektorát je autonomní, spravuje se sám a že vykonává svoje výsostná práva prostřednictvím vlastních orgánů a vlastních úřadů s vlastními úředníky.⁸⁵ Protektorát však již od prvních dnů své existence byl považován za nedílnou součást říše, která si tak vyhradila právo vykonávat na jeho území nejvyšší vládní moc. Rozdíl v míře zavádění říšských zákonů na jeho území, který se lišil od míry zavádění například v Rakousku či Sudetech, vyplýval z poměru jeho osídlení národnostně cizím obyvatelstvem.

Navzdory veškerým deklaracím, jež přislibovaly autonomii, usilovali okupanti o to, aby tamější okupační správa fungovala podle německých centralistických zásad. Německé

---

83 MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 106.

84 Tamtéž, s. 106-107.

85 SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*, s. 9.

instituce čím dál tím více přebíraly výkon bezprostřední správy, což po vypuknutí války ještě zintenzivnělo s odůvodněním, že se jedná o opatření způsobená válečnými potřebami. Postupně tak okupační správa omezovala pravomoci českých úřadů a z působnosti protektorátní správy byly vyjímány značné oblasti, které byly přenášeny do správy říše. Zprvu zaváděná praxe, kdy okupační aparát měl vykonávat pouze správní dohled nad autonomními orgány, se postupně změnil ve výkon vlastní správy.

V čele takto nově vzniklého útvaru nadále stál prezident Emil Hácha,⁸⁶ který tuto svou funkci vykonával již od 30. listopadu 1938, kdy byl zvolen do čela ještě tehdejší Československé republiky. Práva a postavení nynějšího „státního“⁸⁷ prezidenta alespoň rámcově vymezoval čtvrtý článek Hitlerova výnosu, ve kterém se pravilo, že: „Hlava autonomní správy Protektorátu Čechy a Morava požívá ochrany a čestných práv hlavy státu. Hlava protektorátu potřebuje pro výkon svého úřadu důvěry Vůdce a říšského kancléře.“⁸⁸ Jakých práv přesně měl státní prezident požívat, se nikde výslovně neuvádělo, avšak mnohé jeho pravomoci a povinnosti nadále logicky vyplývaly z ústavní listiny přijaté v roce 1920 a dalších zákonných ustanovení. V praxi to však znamenalo, že i nadále zůstala nedotknuta jeho spoluúčast na tvorbě právních předpisů, dál se podílel na výkonné moci a na soudnictví a současně zastával funkci vrchního velitele vládního vojska.⁸⁹ Přesto pravomoc prezidenta

---

86 Emil Hácha se narodil v roce 1872 v Trhových Svinech v rodině berního úředníka. Po absolvování gymnázia studoval na Univerzitě Karlově v Praze. Během první světové války působil jako dvorní rada Nejvyššího správního dvora ve Vídni. V nově vzniklém Československu stál u zrodu Nejvyššího správního soudu, do jehož čela byl v roce 1925 jmenován T. G. Masarykem. 30. listopadu 1938 byl zvolen prezidentem Československé republiky a od 15. března 1939 vykonával funkci státního prezidenta, ve které setrval až do konce války. Po jejím skončení byl zatčen a převezen do vězeňské nemocnice na Pankráci. Zde také nedlouho poté, 27. června 1945, zemřel.

Více o životě a působení Emila Háchy např. PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha (1938-1945)*. Praha: Rybka. 2007 nebo TOMÁŠEK, Dušan, KVAČEK, Robert. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis. 1995.

87 Termín „státní“ prezident zavedl sám Hitler. Chtěl tím upozornit na skutečnost, že již neexistuje žádné Československo, ani Česko-Slovensko.

V červnu 1939 namítal von Neurath, že je nesprávné označovat prezidenta titulem „státní“, neboť to do jisté míry evokuje prezidenta suverénního státu, a to se v případě protektorátu vylučuje. Protektorátní vláda se naopak proti této námitce vyslovila negativně a argumentovala, že výrazu již dříve použil sám Hitler. Tento argument splnil svůj účel a napříště mělo vejít v platnost, že tento titul bude osobním vyznamenáním, které Hitler propůjčuje Háchovi.

MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 32.

88 Cit.: článek 4. Výnosu Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. in: SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*, s. 9.

89 Zrušením ministerstva obrany a převzetím protektorátu pod ochranu říše na základě Hitlerova výnosu ze 16. března 1939 došlo k rozpuštění bývalé československé armády. Místo ní pak bylo 25. července 1939 zřízeno vládním nařízením č. 216/1939 Sb. vládní vojsko, které čítalo zhruba sedm tisíc lehce vyzbrojených mužů. Posláním tohoto útvaru měla být především strážní a pořádková, jakožto pomocná služba. Vojsko i navenek dál působilo autonomním dojmem, což byl také záměr okupantů. V květnu 1944 byla většina vládního vojska poslána do Itálie ke strážní službě a pomocným pracím. Později však byli nasazováni v boji proti italským partyzánům, což Německu způsobilo značné potíže, neboť velká část z nich zběhla a přidala se na stranu partyzánů bojujících proti nacistickému Německu. Zbylí vojáci byli následně odzbrojeni a posláni na stavbu alpských opevnění., odkud se po válce většina z nich vrátila zpět do Československa.

Hácha byla značně omezena, a to potřebou souhlasu říšského protektora ke všem jeho politickým a správním rozhodnutím.

Ačkoliv se Hácha proti nařízením okupantů příliš neangažoval a spíše vystupoval loajálně k okupačnímu režimu, učinil, dnes historiky zpětně hodnoceno významné rozhodnutí. 21. března 1939 totiž předsedovi vlády zaslal rozhodnutí o rozpuštění poslanecké sněmovny a senátu Národního shromáždění, aby se tak předešlo možnému schválení nového státoprávního uspořádání. V případě, že by k tomuto oficiálnímu potvrzení došlo, vzniklo by tak faktické zakotvení vzniku Protektorátu Čechy a Morava do právního řádu, což by v budoucnu bylo jen těžko napadnutelné, ne-li zvrátitelné. Skutečnost, že Háchova pozice v prvním období okupace velice posílila, dokládá nejen to, že právě s ním byli Němci ochotni vyjednávat, ale i fakt, že Hitlerem stanovený protokol určoval, že státní prezident byl jediným funkcionářem autonomní správy, kterého mohl protektor příležitostně vyhledat, zatímco všichni ostatní úředníci protektorátní správy včetně ministrů se museli podle potřeby dostavit přímo do úřadu říšského protektora.⁹⁰ Hácha téměř vůbec nevyužíval dvouletého zmocnění, které vyplývalo z ústavního zákona č. 330/1938 Sb., které mu jakožto prezidentovi zaručovalo právo k jednomyslnému návrhu vlády vydávat dekrety o síle ústavního zákona⁹¹ a dokonce přenechal vedení protektorátní správy vládě, s níž pouze konal porady v důležitých záležitostech.

Protektorátní vláda, která dál vykonávala vládní, výkonnou a zákonodárnou moc a plnila úkoly jak v oblasti správy, tak normotvorby, byla z velké části pokračovatelkou vlády pomnichovské. Všechna důležitá opatření až do reorganizace v lednu 1942 přijímala vláda ve sboru. Z výkonu své funkce byla zodpovědná výhradně Háchovi a říšskému protektorovi předkládala protokoly ze svých zasedání. K velkému zásahu do její podoby však došlo zrušením dvou ministerstev, a to ministerstva zahraničních věcí a ministerstva národní obrany.

Na místo zaniklého ministerstva zahraničí byl zřízen post protektorátního vyslance v Berlíně⁹², který zastával bývalý československý ministr zahraničních věcí František

---

90 MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 33.

91 Tamtéž.

92 Vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava u Říše (Gesandtschaft des Protektorats Böhmen und Mähren beim Reich) sídlilo v Berlíně na Kurfürstendammu, kde vykonávalo svou činnost od června 1939. Ta se již brzy omezovala na pouhé ověřování dokladů a formální kontakt výhradně k říšskému kancléřství. K vymezení kompetencí v podstatě nikdy nedošlo. Ba naopak, čím dál tím víc bylo patrnější úsilí o co nejformálnější postavení vyslanectví. Výrazem tohoto záměru okupantů bylo pak Nařízení o právním postavení zástupce Protektorátu Čech a Morava při říšské vládě z 26. prosince 1939 (Verordnung über die Rechstellung des Vertreters des Protektorats Böhmen und Mähren bei der Reichsregierung), jímž bylo řečeno, že vyslanectví jako subjekt de facto neexistuje.

Viz Reichsgesetzblatt, 1940, s. 22.

Chvalkovský. Jednalo se spíš o jakýsi symbolický význam; ve skutečnosti se protektorátní vyslanec neměl stát ani členem berlínského diplomatického sboru, natož být v užším kontaktu s centrálními říšskými úřady.⁹³ Vzájemný vztah mezi autonomními a německými úřady, sídlícími v říši, upravoval až oběžník prezidia ministerstva vnitřní z 30. listopadu 1940. Na jeho základě byl služební styk vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava v Berlíně s úřady v říši omezen jen na zastupování protektorátu u říšské vlády, a to u říšského ministra a šéfa říšské kanceláře.

S ostatními služebními německými místy v říši nemělo mít vyslanectví žádný styk. V případě autonomních úřadů a orgánů byl potřebný styk s německými úředními místy v říši vykonáván též jen prostřednictvím říšského protektora.⁹⁴ Takto zavedená praxe zcela prokazatelně poukazovala na skutečnost, že Němci neměli zájem na tom, aby tu vznikl jakýkoliv zastupitelský orgán, jehož pravomoci by jen pouhým náznakem připomínaly protektorátní autonomii. Tuto skutečnost dokázali již zrušením bývalého ministerstva zahraničí a jeho většiny konzulárních zastupitelství po celém světě.

Na základě ústavního zákona č. 330/1938 Sb. příslušela i nyní protektorátní vládě pravomoc po dobu dvou let se souhlasem státního prezidenta vydávat nařízení ve věcech, které bylo přípustné upravovat pouze zákonem. Všechna takto přijatá nařízení pak musela být podepsána státním prezidentem, předsedou vlády a odpovědným ministrem. Ovšem před vydáním jakýchkoliv právních předpisů a správních opatření musel být říšský protektor informován s předstihem.⁹⁵ Na konci roku 1940, kdy měla tato dvouletá nařizovací moc vypršet, zasáhl do její obnovy říšský protektor von Neurath, když nesvolil, aby k jejímu prodloužení došlo autonomní cestou. Sám ji však 12. prosince 1940⁹⁶ obnovil, což v samém důsledku znamenalo, že od počátku roku 1941 spočívala normotvorná pravomoc vlády na zmocnění daného jí říšským orgánem.⁹⁷

Všechna důležitá ustanovení a opatření přijímala vláda výhradně ve sboru a její členové měli toto sborové rozhodnutí respektovat. Ze svého jednání se vláda zodpovídala výhradně státnímu prezidentovi a samozřejmě také říšskému protektorovi. Ve Výnosu ze 16.

---

93 Více o zániku československého ministerstva zahraničních věcí, o postoupených, ale i a nadále působících zastupitelských misích viz NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia. 2008.

94 Věstník ministerstva vnitřní v Praze, 1940, s. 471.

95 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 34.

96 Verordnungsblatt des Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, 1940, s. 604.

97 MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 34.

Napříště jakékoliv vládní nařízení vydané ve Sbírce zákonů a nařízení bylo uvozeno formulací: „Vláda Protektorátu Čechy a Morava nařizuje podle § 1, odst. 1 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 12. prosince 1940 (Věstn. ř. prot. str. 604), kterým se prodlužují a mění některá ustanovení ústavního zákona zmocňovacího ze dne 15. prosince 1938 (č. 330 Sb.) ve znění nařízení ze dne 27. února 1942 (Věstn. ř. prot. str. 42).“

března, v pátém článku, paragrafu tři bylo výslovně uvedeno, že říšský protektor jednotlivé členy vlády potvrzuje, ale nejmenuje, což z logiky věci zůstávalo i nadále v kompetenci státního prezidenta.

S nástupem von Neuratha do funkce říšského protektora nedošlo k potvrzení stávající vlády Rudolfa Berana, nýbrž se čekalo na její obměnu. K té došlo 27. dubna 1939 a o den později již do svého úřadu nastoupila vláda vedená generálem Aloisem Eliášem⁹⁸, jehož ve funkci nového předsedy vlády předem schválil říšský protektor von Neurath. V Eliášově kabinetu došlo k jistým personálním obměnám, když bývalého ministra vnitra Otakara Fischera v jeho úřadu nahradil Josef Ježek, přestože až do 1. července byl vedením resortu pověřen Eliáš. Post ministra financí uhájil i nadále Josef Kalfus, ministrem školství a národní osvěty zůstal i nadále Jan Kapras, stejně tak ministrem spravedlnosti Jaroslav Krejčí a ministrem průmyslu, obchodu a živností Vlastimil Šádek. Na uvolněné místo ministra dopravy, které dosud zastával Eliáš, byl nyní dosazen Jiří Havelka, který současně vykonával funkci přednosta kanceláře státního prezidenta. Ve vedení ministerstva veřejných prací rovněž nedošlo ke změně, když úřad i nadále zastával Dominik Čipera. Stejně tomu bylo i na ministerstvu zemědělství v čele s Ladislavem Feierabendem a ministerstvu sociální a zdravotní správy v čele s Vladislavem Klumparem.

K menším, nikoli však zásadním změnám ve vedení některých rezortů došlo až na počátku února 1940. Tehdy po emigraci Ladislava Feierabeda⁹⁹ do exilu byl do funkce ministra zemědělství přechodně jmenován Jaroslav Krejčí, který byl posléze vystřídán Mikulášem z Bubna-Litic. 3. února byl na pozici ministra průmyslu, obchodu a živností nahrazen dosavadní Vlastimil Šádek Jaroslavem Kratochvílem.¹⁰⁰ K mnohem zásadnějším zásahům do podoby protektorátní vlády došlo až v lednu 1942, která souvisela bezprostředně s Heydrichovou správní reformou.

Kromě státního prezidenta a protektorátní vlády tvořily ústřední správu i tzv. nejvyšší úřady reprezentované jednotlivými ministerstvy, Nejvyšším účetním kontrolním úřadem, Ústředním statistickým úřadem a Nejvyšším úřadem cenovým¹⁰¹; od 15. ledna 1941 je

98 Více o osudu a životních peripetiích generála Aloise Eliáše viz např. ELIÁŠOVÁ, Jaroslava, PASÁK, Tomáš. *Heydrich do Prahy – Eliáš do vězení: dosud nepublikované svědectví o období protektorátu*. Praha: Práh. 2002 nebo KVAČEK, Robert, TOMÁŠEK, Dušan. *Generál Alois Eliáš: jeden český osud*. Praha: Epoque. 1996 nebo PASÁK, Tomáš. *Generál Alois Eliáš a odboj*. Praha: Melantrich. 1991.

99 Více o jeho životě, působení v londýnském exilu a osudech po roce 1948 viz FEIERABEND, Ladislav, Karel. *Politické vzpomínky I-III*. Brno: Atlantis. 1994, 1996.

100Oběžník ministerstva vnitra z 18. února 1940 in.: Věstník ministerstva vnitra 1940, s. 94.

Oběžník ministerstva vnitra z 29. dubna 1941 in.: Věstník ministerstva vnitra 1941, s. 120.

101Nejvyšší úřad cenový vznikl na základě dvou vládních nařízení č. 121/1939 Sb. a č. 230/1939 Sb. v létě 1939. Byl „pověřený tvorbou cen zboží, služeb a některých dalších úkonů, jakož i vydáváním závazného ceníku s maximálními nebo pevnými cenami, dozorem nad zachováváním cenových předpisů a vybavený též poradním hlasem v některých záležitostech (mzdy, platy, úrokové sazby atd.).“

doplnil také ještě Úřad lidové osvěty.

Protektorátní autonomní správu vedle této ústřední pak souhrnně tvořila i politická správa, soudnictví a správa odborná. Politickou správou se tehdy rozuměla jak správa zastoupená dvěma zemskými úřady (zvláště pro zemi českou a zvláště moravskoslezskou), tak četnými úřady okresními. Dále tuto politickou správu doplňovaly ještě bezpečnostní sbory jakožto četnictvo a vládní policie. Vzhledem k tomu, že správa odborná ani soudnictví nejsou předmětem tohoto bádání, bude snahou alespoň pro úplnost doplnit výčet jejich jednotlivých úseků.

Již v květnu 1939 bylo ukončeno rozhodování Ústavního soudu, zatímco Nejvyšší správní soud vykonával svou funkci nadále jen v omezeném rozsahu. Soudnictví jako takové bylo tehdy tvořeno jak soudy veřejného práva (nejvyšší správní soud, volební, patentní a kartelový soud a soudy sociálního pojištění), tak soudy řádnými (nejvyšší soud v Brně, dva vrchní soudy v Praze a Brně, krajské soudy a soudy okresní).¹⁰²

Odbornou správu naopak tvořily tyto dílčí správy: finanční, školská, patentní, železniční, poštovní, plavební, cejchovní, puncovní, báňská, správa agrárních operací, správa pozemkové reformy a správa sociální.¹⁰³

Základem politické správy, jak již bylo výše uvedeno, zůstaly i nadále zemské úřady zvláště pro zemi českou se sídlem v Praze a zemi moravskoslezskou se sídlem v Brně. Tyto úřady svým složením a organizací víceméně navazovaly na prvorepublikovou tradici. Současně představovaly druhou instanci pro vyřizování záležitostí protektorátních občanů a zároveň plnily funkce a úkoly náležející výslovně do jejich kompetencí. V jejich čele stál zemský prezident, zastupován viceprezidentem. Tyto zemské úřady měly na starosti nejen zemědělsko-technické, hospodářsko-technické, veterinární, zdravotní, školské a osvětové záležitosti, ale i vyživovací, cenovou, kontrolní a zásobovací službu.¹⁰⁴

V souvislosti s přibýváním úkolů a plánovanou reorganizací postupně nastávaly změny v územním uspořádání a vnitřním členění. Stále více německých úředníků pronikalo na vedoucí posty, které byly dříve spjaté výlučně s českým úřadováním. Čím dál tím víc prorůstající německý vliv vnitřní strukturou autonomních úřadů se později projevil i v nařízení úřadu říšského protektora, jímž došlo k zrovnoprávnění německých zemských

---

Cit.: MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 38-39.

102 *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. in: *Moderní stát*, XIV, 1941, s. 57-59 nebo ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*. Brno. 1943, s. 9.

103 Tamtéž.

Více o jejich vnitřní organizaci viz SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 15, 1942, s. 151-160.

104 ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*. Brno. 1943, s. 14.

viceprezidentů se zemskými prezidenty. Tímto nařízením byl zemským viceprezidentům současně podřízen veškerý personál zemského úřadu a zároveň na ně přecházela pravomoc jmenovat německé okresní hejtmany.¹⁰⁵ Tohoto výsadního postavení bylo využíváno v hojné míře, což způsobilo nebývalý nárůst německých okresních hejtmánů i v okresech s patrnou většinou českého obyvatelstva. Okresní úřady, které se ocitly pod německým vedením pak byly mnohdy prohlašovány za německy vedené a veškerá písemná agenda vnější i vnitřní se konala jen v německém jazyce. K tomuto jevu docházelo navzdory vládnímu usnesení z 25. července 1939, jímž byla zavedena dvojjazyčnost v úřadování s předností němčiny a jejím výhradním využíváním ve styku českých úřadů s německými.¹⁰⁶

První instanci pro podávání a vyřizování žádostí protektorátních obyvatel pak představovaly okresní úřady, zastupované okresním hejtmánem. Po mnichovské dohodě a odtržení pohraničí v říjnu 1938 došlo v řadě případech k narušení hranic jednotlivých okresů. Tyto tzv. zbytkové okresy, jejichž sídelní město se nyní ocitlo mimo území Čech a Moravy, byly nejčastěji přičleněny k okresům sousedním nebo zcela zanikly. Jak se pravilo v dobové příručce Antonína Čecha, těmto orgánům „přísluší trestní pravomoc, v mezích svého úředního obvodu vydávají příkazy a zákazy nutné v zájmu veřejném, bdí nad veřejným pořádkem, klidem, bezpečností a veřejnou mravností“.¹⁰⁷

1.2.2 Autonomní samospráva

Velký otřes po okupaci zbytku Čech a Moravy zažila zvláště samospráva, a to jak územní tak zájmová.¹⁰⁸ Už během první republiky sílila snaha územní samosprávu co nejvíce okleštit a postátnit, přesto ještě v prvních letech protektorátu fungovala na třech stupních.

Základ tvořily obce, které měly na starosti přestupky místní policie, rozpočet a péči o obecní hospodářství včetně správy obecního majetku, plynáren, elektráren, vodáren a

---

¹⁰⁵MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 37.

¹⁰⁶Tamtéž.

¹⁰⁷ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*, s. 14.

¹⁰⁸Pod pojmem územní samospráva se rozuměly zastupitelské orgány na úrovni obcí, okresů a zemí. Na úrovni obcí fungovalo obecní zastupitelstvo, obecní rada a obecní komise, na úrovni okresů zas okresní zastupitelstvo, okresní výbor a okresní komise a zemské orgány představovalo zemské zastupitelstvo, zemská správní komise a zemské výbory.

Zájmovou samosprávu tvořily nejrůznější stavovské rady, komory a svazy (např. Česká zemědělská rada, Ústřední svaz průmyslu pro Čechy a Moravu), dále pak hospodářské svazy (např. Českomoravský svaz pro dobytek, maso a ryby nebo Českomoravský svaz pro brambory a řepu) ale také svazy zajišťující sociální pojištění (např. Zemské svazy sociálních pojišťoven v Praze a Brně).

Více k vnitřnímu členění územní a zájmové samosprávy viz SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát, rok 1942*, roč. 15, č. 5, s. 109-114.

kanalizace.¹⁰⁹ Druhý stupeň pak tvořily okresy, zatímco nejvýše postaveny byly země a jejich orgány. Tak jako v samotném Německu, kde již od třicátých let docházelo k likvidaci samosprávy, byl tento trend nastolen i v protektorátu. Již v prvních dnech byla v místech s německou menšinou rozpouštěna obecní zastupitelstva a do čela obcí byli jmenováni vládní komisaři (Regierungskommissare). Tento postup se velice rychle osvědčil, a tak na příklad v roce 1941 byli němečtí vládní komisaři v čele již ve více než 150i českých obcích,¹¹⁰ což muselo jistě představovat velký zásah do správní autonomie protektorátu.

Jinde však i nadále působili starostové, obecní zastupitelstva a rady, „avšak zastupitelstva a rady ztrácely na významu ve prospěch starosty a kandidáti na členství v nich (stejně jako starostové a vládní komisaři) museli být ještě před zvolením odsouhlaseni příslušným oberlandrátem“.¹¹¹ V případě, že do řídicích funkcí protektorátních úřadů byli dosazeni němečtí komisaři nebo jiní funkcionáři, byly tyto instituce z logiky věci vyňaty z podřízenosti autonomních orgánů, a podléhaly tak bezprostředně oberlandratům. V nejednom případě místních protektorátních orgánů docházelo k přímému vlivu oberlandratů, neboť ti si často vymíňovali odvolávání českých úředníků, na jejichž místo dosazovali německé zaměstnance a poté ovlivňovali jejich činnost. Řada českých úředníků tak byla přímo propuštěna, nebo rovnou zatčena gestapem. Legitimním zdůvodněním pro jejich propuštění z výkonu služby se stával argument o povinnosti ovládat německý jazyk. Již v květnu 1940 bylo zavedeno nařízení o povinnosti pro úředníky vyšších úřadů složit německou jazykovou zkoušku. Pokud kdokoli při těchto zkouškách, které měly být složeny do konce března 1942, nevyhověl, musel svůj úřad opustit.

Již záhy došlo k zásahům do pravomocí zemských zastupitelstev, jejichž působnost na podzim 1939 plynule přešla na zemské prezidenty. Ačkoliv tyto zastupitelské orgány i nadále vykonávaly svou činnost, pravda, v omezené míře, byly na základě rozhodnutí protektorátní vlády 13. dubna 1940 definitivně zrušeny. Současně ministerstvo vnitra učinilo opatření, jímž došlo ke zřízení správních komisí v Praze a Brně. Každá z nich čítala osm členů jmenovaných ministerstvem vnitra k návrhu zemských prezidentů. Ty za předsednictví zemského prezidenta vykonávaly působnost zaniklých zemských výborů. Kromě tohoto opatření zemská správní komise v Brně měla vykonávat i působnost zemské komise pro slezské zemské ústavy a podniky. Do doby, než však byly tyto správní komise ustanoveny,

---

109ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*, s. 15.

110ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 76.

111Cit.: MA RŠÁLEK, Pavel. *Věřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 43.

Více o zásadách obsazování uprázdněných míst v zastupitelských sborech obcí a okresů viz Věstník ministerstva vnitra 1940, s. 5 a 203 a Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1941, s. 3-4.

vykonávali působnost zemských komisí zemští prezidenti.¹¹² V říjnu 1940 postihl obdobný osud i další volené orgány na úrovni okresů, jejichž kompetence tak přešly na okresní úřady. V obvodech okresů jako svazků územní samosprávy nastaly změny v důsledku územních změn a změn obvodů a sídel okresních úřadů. Ze stejných důvodů byla okresní zastupitelstva dotyčných okresů rozpuštěna a působnost okresních orgánů přenesena na okresní hejtmany.¹¹³

Zásahy okupantů se tak nevyhnuly ani okresním zastupitelstvům, která po čase rovněž byla v hojně míře rozpouštěna a jejich působnost přecházela na okresní hejtmany. Kromě tohoto opatření byla řada úkolů přenesena přímo na okresní úřady. Vládním nařízením z 22. února 1940 č. 108/1940 Sb. o některých opatřeních ke zjednodušení správy při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě¹¹⁴ získalo ministerstvo vnitra oprávnění určit nejen počet členů okresních zastupitelstev a dalších volených orgánů, nýbrž je také zprošťovat funkcí. Rozpuštění okresních volených orgánů v říjnu 1940, přenesení jejich kompetencí na okresní úřady a stejně tak rozpuštění zemských zastupitelstev, jejichž působnost vykonávali prakticky již od srpna 1939 zemští prezidenti,¹¹⁵ znamenalo nezvratitelný zásah do pravomocí těchto samosprávných orgánů, které měly podle nacistických představ v budoucnu úplně vymizet.

Nezřídka se stávalo, že tam, kde došlo k rozpuštění obecního zastupitelstva, byl jmenován jediný vládní komisař, většinou německé národnosti, bez ohledu na to, že se jednalo o obce převážně české. Ten samý princip byl zaveden i v případě okresních zastupitelských orgánů. Uvolnilo-li se místo člena zastupitelstva okresu nebo obce, směl jako náhradník nastoupit pouze ten, jehož schválil oberlandrat, který ovšem sám mohl takového náhradníka ustanovit.¹¹⁶

Fungování zájmové samosprávy, zajišťované dosud víceméně samostatně, přecházelo nyní častěji na státní správu. Do čela jednotlivých komor a svazů tak byly ze strany

---

112Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 269-270.

113SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 15, 1942, s. 157.

114Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1940, s. 51-52.

115Výkonem práv a povinností rozpuštěných zemských zastupitelstev tak byli pověřeni zemští prezidenti a zemské správní komise. V roce 1941 poté zemští prezidenti převzali působnost i zemských výborů a namísto zemských správních komisí, které se nekonstituovaly, byly zřízeny zemské rady se sídlem v Praze a Brně, které měly plnit funkci poradních sborů zemských prezidentů v oboru zemské samosprávy. Poradní působnost zemských rad se tudíž vztahovala na všechny důležité záležitosti zemských zastupitelstev a zemských výborů. Každá zemská rada čítala osm členů a stejný počet náhradníků, které jmenoval ministr vnitra na návrh zemského prezidenta. Zemské radě předsedal vždy zemský prezident, popř. zemský viceprezident, jenž svolával její schůze, kdykoli to uznal za nutné.

Věstník ministerstva vnitra 1941, s. 252-253 nebo MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 43.

116SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*, s. 158.

příslušných ministerstev jmenovány správní komise.¹¹⁷

1.2.3 Národní souručenství

Po rozpuštění Národního shromáždění se zdálo, že autonomní politický život v protektorátu zcela pohasne. Jistou naději však představovalo ustanovení Národního souručenství na základě Háchova projevu z 23. března 1939.¹¹⁸ V čele této organizace, jež měla v zásadě nahrazovat parlament, stál státní prezident a jím jmenovaný zprvu padesátičlenný Výbor Národního souručenství.¹¹⁹ Hácha současně jmenoval vedoucím Výboru Adolfa Hrubého, dosavadního předsedu českého odboru zemědělské rady v Praze. Významnou měrou se o vznik této nové politické organizace národa zasloužili dva nejbližší Háchovi spolupracovníci Jiří Havelka a Josef Kliment, kteří si tuto potřebu uvědomili již v den vyhlášení protektorátu. Oba si rovněž byli vědomi možného obranného potenciálu tohoto nového hnutí, jehož prostřednictvím by bylo možné dosáhnout určité míry pacifikace krajně radikálních pravicových a fašistických sil.

Prvotní snahou tohoto uskupení však bylo dohlížet na činnost vlády a jím vydané vyhlášky, návrhy a rezoluce měly být přijímány ministerstvy, jako kdyby vycházely z národního shromáždění. Na první schůzce Výboru Národního souručenství 23. března 1939 v pracovně státního prezidenta, Hácha označil za nejbližší úkoly hnutí provést stmelení lidí, a to ve všech organizačních stupních, dále péči o mládež, zajištění hospodářské a kulturní svébytnosti národa, sociální péči a udržování dobrých styků s NSDAP.¹²⁰ Takto široce pojaté pravomoci ohrožovaly zájmy okupantů, a tak v souvislosti s Heydrichovou správní reformou došlo k podřízení si jeho vedení a dosazení do jeho řad mnoha kolaborantů. Osud Národního souručenství se nakonec zpečetil 15. ledna 1943, kdy bylo jako politická organizace zcela zlikvidováno.

Přesto v době svého největšího rozkvětu, kdy jakákoliv jiná politická sdružení byla

---

117MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 43.

Více o vnitřní struktuře zájmové samosprávy, začleňující stavovskou a hospodářskou samosprávu a sociální pojištění viz SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 15, 1942, s. 158-160.

118K oficiálnímu ustanovení Národního souručenství došlo vyhláškou ministerstva vnitra z 9. června 1939, kdy bylo označeno jakožto jediné a výhradní politické sdružení českého národa na území protektorátu. Současně mu byl ministerstvem vnitra propůjčen titul právnické osoby.

SOBOTA, Emil. *Co to byl protektorát*, s. 60.

119Ve skutečnosti se ale o obnovení autonomního politického života mluvit nedalo. Pravomoci Národního souručenství byly značně okleštěny. Nebylo mu umožněno jednotlivé zákony ani předkládat, projednávat či schvalovat.

120Tamtéž, s. 56.

pokládána za nezákonná, Národní souručenství bylo vnímáno za jakousi obranu proti českým fašistickým skupinám. Popularita tohoto uskupení byla nebývalá; už na jaře roku 1939 do něj vstoupilo na 98% všech oprávněných občanů. Nejednalo se o klasické demokratické hlasování za záruk tajné volby, ale k vyplňování otevřených přihlášek docházelo za pomoci pouličních důvěrníků, kteří obcházeli dům od domu.¹²¹ Přestože ústřední motivací pro vstup byla především obrana národních práv, řada účastníků vstupovala do tohoto uskupení jen pod zjevným tlakem národního společenství.¹²²

1.2.4 Praktický výkon úřadů v protektorátní správě

Důležitou roli v úřední praxi sehrála obzvláště otázka jazyková. Skutečnost, že zde byla vytvořena správní dvoukolejnost, česká a německá, a díky zaváděné praxi, kdy do protektorátních úřadů v daleko větší míře pronikali němečtí úředníci, bylo nabíledni, že muselo dojít k úpravě i tak závažné otázky, jakou byla právě úřední řeč. Z praktického a koneckonců logického hlediska vyplývalo, že říšské orgány a instituce, zřizované pro německé obyvatelstvo, úřadovaly ve vnitřním i vnějším styku výlučně německy. Naopak v případě autonomních úřadů byla v úřadování zavedena dvojjazyčnost s předností německého jazyka, přičemž ve styku českých úřadů s okupačními již platilo výhradní užívání němčiny. V praxi však toto nařízení znamenalo, že protektorátní úřady mezi sebou jednaly zásadně dvojjazyčně, tedy do doby, než byl úřední dokument určen do rukou německého úředníka stojícího např. v čele okresních úřadů. Pak se úředním dorozumívacím jazykem zpravidla stávala pouze němčina. Obdobný úzus platil i při komunikaci mezi českými a výlučně německými úřady.

Do jazykových úprav zasáhl svým dopisem z 23. května 1940 a uveřejněném ve Věstníku ministerstva vnitra č. 185¹²³ i říšský protektor, jenž požadoval, aby každý úředník vyšší služby ovládal německý jazyk jak písemně, tak ústně na takové úrovni, aby mohl dostačujícím způsobem vykonávat službu i v německém jazyce. To jistě požadoval i od nižších veřejných orgánů. Dále říšský protektor stanovil, že se do lhůty 31. března 1942 musí

---

¹²¹Tamtéž, s. 57.

¹²²TESAŘ, Jan. *K problému nacistické okupační politiky v Protektorátě v r. 1939*, in: *Historie a vojenství*, 1969, str. 63.

Více o činnosti a vývoji Národního souručenství viz PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh. 1998 nebo GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*.

¹²³Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 477-483.

Příkaz k zavedení zkoušek z německého jazyka pro veřejné zaměstnance a funkcionáře zaslaný von Neurathem Eliášovi 23. května 1940 viz OTÁHLOVÁ, Libuše, ČERVINKOVÁ, Milada. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, 2. sv., Praha: Academia. 1966, s. 540-541.

každý úředník vyšší služby a každý na roveň mu postavený funkcionář autonomní správy podrobit jazykové zkoušce před zkušební komisí, který ustanoví on sám. Jestliže by úředník ve zkoušce z německého jazyka před zkušební komisí neobstál, byla mu dána možnost opravného pokusu, a to do dvanácti měsíců od výkonu první zkoušky. Pakliže by ani napodruhé požadovanou zkoušku nesložil, bývaly z toho vyvozeny patřičné důsledky, končící až propuštěním z veřejných služeb.

Lhůta 31. března 1942, učená pro složení jazykové zkoušky, se však nevztahovala jen na úředníky již vykonávající svou funkci, nýbrž i na nově nastupující zaměstnance, pro něž výkon jazykové zkoušky před tímto datem byl podmínkou pro přijetí do veřejných služeb. Výkon a průběh jazykových zkoušek upravoval zvláštní Zkušební řád vydaný ministerstvem vnitra, jenž byl uveřejněn oběžníkem 17. ledna 1942. Na základě těchto stanov bylo předepsáno, že jazykovou zkoušku pro úředníky vyšších služeb a jim na roveň postavené funkcionáře bude posuzovat komise říšského protektora a oberlandratů; pro ostatní zaměstnance však měla být určena komise autonomní. Současně byly jednotlivé úřady pověřeny, aby co nejdříve jmenovali členy příslušných komisí a vypracovaly seznamy zkoušených včetně časového harmonogramu a celkového programu zkoušek. O provedení všeobecných jazykových zkoušek měly zemské úřady a četnická velitelství nejpozději do 15. července 1942 zaslat ministerstvu vnitra podrobnou zprávu a číselný přehled o úspěšných a neúspěšných uchazečích.

Zkušební řád rozlišoval jazykovou zkoušku všeobecnou a jazykovou zkoušku zvláštní. Zatímco všeobecnou jazykovou zkoušku měli povinnost složit úředníci vyšších služeb a veřejní funkcionáři, kteří měli být stejně hodnoceni, a četničtí a policejní důstojníci, byla zvláštní jazyková zkouška určena pro uchazeče o místa ve veřejné službě a veřejné zaměstnance, kteří usilovali o povýšení či ustanovení čekatele definitivním zaměstnancem. Účelem takto vykonané zkoušky, jak stanovil § 6 Zkušebního řádu, bylo „zjistiti, ovládá-li úředník, resp. veřejný funkcionář německou řeč do té míry, že je mu možno v této řeči postačujícím způsobem úřadovati“¹²⁴. Osvobozen od výkonu zkoušky mohl být jen ten, jehož určil předseda zkušební komise, jestliže mu bylo ze služební činnosti známo, že zaměstnanec ovládal německý jazyk v dostatečném rozsahu. Zájem na tom, aby u zkoušky uspěla většina uchazečů, byl zřejmý. Dokonce se slabším jedincům snažilo všemožně vyhovět, a to zvlášť nařízením, jímž bylo doporučováno těm zaměstnancům, kteří německý jazyk již ovládali, aby byli ke zkoušce připuštěni dříve, a ostatní tak získali čas pro další zdokonalení.

Zkušební komisi, která byla tříčlenná, tvořili předseda a dva přísedící. Funkci

---

¹²⁴Cit.: Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 60.

předsedy zastával zpravidla protektorátní úředník německé státní příslušnosti nebo říšskoněmecký úředník přikázaný do protektorátní správy. Ostatní členy komise tvořili protektorátní úředníci protektorátní příslušnosti. Zkušební komise zasedaly buď přímo při ministerstvu vnitra, při zemských úřadech, zemských četnických velitelstvích, vládních policejních úřadech nebo při městech se zvláštním statutem. Členy zkušební komise však mohl jmenovat buď ministr vnitra, zemský prezident nebo zemský četnický velitel. Členství v komisi bylo bráno za funkci čestnou a úřad měl být podle nařízení vykonáván svědomitě a nestranně. Aby zkušební komise vykonávala svou funkci opravdu řádně, měl na její činnost dohlížet předseda úřadu, při němž byla komise zřízena.

Samotná jazyková zkouška probíhala u úředníků, pomocného kancelářského personálu, příslušníků četnictva, uniformované a neuniformované vládní policie v písemné a ústní formě; u ostatních zaměstnanců byla předepsána jen ústní část. Písemná zkouška se zpravidla skládala z diktátu a sepsání jednoduché žádosti nebo zápisu či jednoduchého vyřízení, nebo překladu listiny nebo jednoduchého vyřízení do německého jazyka. Zároveň byl stanoven časový rozsah jednotlivých částí písemné zkoušky. Pro diktát bylo vyhrazeno cca 10-15 minut, pro ostatní písemnou část zkoušky zas 30-60 minut. Předmět písemné zkoušky zpravidla určoval předseda zkušební komise s přihlédnutím na potřeby jednotlivých zkoušených uchazečů. Ústní část zkoušky následovala zpravidla ještě týž den po výkonu písemné části. Deseti až patnácti minutový rozhovor členů komise se zkoušeným se většinou odehrával na téma věci denního života, případně záležitosti ze služebního oboru zkoušeného. O výsledku zkoušky rozhodoval předseda komise po slyšení obou členů služební komise.¹²⁵

O průběhu a výsledku zkoušky musel být sepsán podrobný protokol do předtištěného vzoru. Protokol o zkoušce byl dále postoupen do osobních spisů každého zaměstnance a výsledek zkoušky byl následně uložen v jeho osobním výkazu. Průběh zvláštní jazykové zkoušky z německého jazyka se víceméně nelišil od zkoušky všeobecné. S výjimkou, že u úřednických čekatelů byla kromě jiného požadována znalost odborných výrazů z oboru, již měli prokázat před zkušební komisí. V zájmu každého zkoušeného jistě bylo předepsanou zkoušku co nejdříve a napoprvé bez opravného pokusu složit. Rozhodující motivací zde právě často sehrávalo nařízení, jímž napříště ve všech návrzích na povýšení českých zaměstnanců a na ustanovení úřednických čekatelů úředníky bylo vyžadováno, aby v jejich osobních spisech bylo uvedeno, že navržený zkoušku z německé řeči s úspěchem vykonal, anebo že byl od vykonání této zkoušky osvobozen.¹²⁶

---

¹²⁵Tamtéž.

¹²⁶Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 56-70.

Součástí zde uvedeného Zkušebního řádu je uveden i předtištěný formulář pro zanesení protokolu o

Proto, aby se dosáhlo žádoucího výsledku, neboť, jak se pravilo v úvodu oběžníku ministerstva vnitra, otištěném na témže místě, že „řádny běh veřejné správy vyžaduje, aby všichni zaměstnanci a funkcionáři autonomní správy ovládali pro výkon svého úřadu (své funkce) dostatečnou měrou německý jazyk“¹²⁷, byla pro všechny zaměstnance zavedena povinnost tzv. cvičných běhů německého jazyka. Tyto jakési kurzy byly primárně určeny pro ty protektorátní zaměstnance, kteří se měli zdokonalit ve znalosti německého jazyka tak, aby v následné zkoušce uspěli. Vyučování vedli buď zaměstnanci téhož úřadu, kteří němčinu dokonale ovládali, nebo kvalifikovaní učitelé. Řízením záležitostí, týkajících se vedení jazykového školení, byl pak pověřen starší úředník znalý německého jazyka, zpravidla označován jako správce cvičného běhu. Zkoušky z německého jazyka následovaly pak zpravidla po skončení těchto kurzů. Jelikož měly úřady zájem na tom, aby jejich zaměstnanci požadovanou zkoušku složili, byly pro ně tyto kurzy zcela bezplatné, avšak, jak stálo v oběžníku, veškeré učební pomůcky si museli hradit z vlastních prostředků. O tom, jak moc byly tyto kurzy prospěšné, se prameny nezmiňují, jisté však je, že počet zaměstnanců veřejné správy vyloučených pro neúspěšné složení zkoušky, byl téměř zanedbatelný.

Přestože výše uvedená opatření měla posílit vazbu mezi protektorátními a okupačními orgány a urychlit vzájemnou komunikaci mezi oběma správami, docházelo na české straně k četným pokusům o obcházení těchto pravidel. V jednom z oběžníků ministerstva vnitra ze dne 19. února 1941 došlo k uveřejnění sdělení říšského protektora, jenž si stěžoval na nedodržování jazykové rovnoprávnosti němčiny s češtinou. Své rozčarování podložil jedním příkladem, kdy určitý okresní hejtman v Čechách zaslal jednomu protektorátnímu úřadu v jisté úřední věci dopis v německém jazyku a že tento protektorátní úřad odpověděl v jazyku českém a mimo to připojil dodatek, aby bylo příště ve styku s protektorátními úřady postupováno podle již jednou vydaného oběžníku ministerstva vnitra ze srpna 1939.

Von Neurath, pak, jak se dále uvádí v oběžníku ministerstva vnitra, upozornil, že „takové zjevy znamenají neoprávněné zatlačování německého jazyka a nečiní v žádné formě zadost dnešním státoprávním poměrům, které s sebou přinesly přirozenou přednost německého jazyka v celkovém území Německé říše a tím také Protektorátu Čechy a Morava, že přes takové zjevy nelze jen tak přejít a že v Protektorátu Čechy a Morava, stojícím pod ochranou Říše, musí býti vždy dovoleno užití jazyka německého, že každý musí mít právo, aby vůči němu jazyka německého užilo, a že dovolávání se předpisů a výkladů, které

---

vykonání jazykové zkoušky z němčiny.
127Cit.: Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 477.

zásadám odporují, je pochybné.¹²⁸ Ministerstvo vnitra pak na tuto protektorovu výtku zareagovalo žádostí adresovanou podřízeným orgánům, aby tuto skutečnost vzaly na vědomí, popř. uvědomily také v úvahu přicházející orgány jim podřízené.

Druhý případ o snaze obejít platná nařízení měl již dalekosáhlejší dopad na „provinilé úředníky“. Podle oběžníku ministerstva vnitra uveřejněného 2. června 1942 ve Věstníku ministerstva vnitra mělo dojít k tomu, že určitý okresní úřad v Čechách podal jednomu z ministerstev návrh v německém jazyku. Následné vyřízení, kterým bylo žádáno doplnění návrhu, se ovšem stalo jen v jazyku českém, přičemž bylo všeobecně známo, že se má ve styku s německy vedenými služebními místy užívat německého, popřípadě německého a českého jazyka. Jak se dále uvádělo, proti odpovědným zaměstnancům bylo pro toto „těžké porušení služebních předpisů“ zavedeno disciplinární řízení za účelem snížení platu o 25 procent na dobu tří let. Napříště již taková porušení měla být stíhána podle vládních nařízení z 19. listopadu 1941, č. 397, Sb., o kárných opatřeních proti politicky nespolehlivým veřejným zaměstnancům.¹²⁹ Na závěr oběžníku byla vyslovena žádost, aby tento případ a jeho stíhání byly pro výstrahu oznámeny všem veřejným zaměstnancům v tamním oboru včetně podřízených orgánů.¹³⁰

Nejen předepsané nařízení o vykonání povinné zkoušky z německého jazyka pro veřejné zaměstnance mělo posílit efektivitu autonomních úřadů směrem k okupační správě. Daleko větší účinnost představovalo složení přísahy, respektive slibu veřejných zaměstnanců představiteli řídicího správního orgánu. Dekret státního presidenta ze dne 8. března 1940, č. 83 Sb., o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy¹³¹ stanovil formu a předpis konkrétního znění jednotlivých slibů. Členové vlády Protektorátu Čechy a Morava tak skládali slib tohoto znění: „Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen, že se zdržím jednání, jež by mohlo býti ke škodě Velkoněmecké říše, že budu nařízení hlavy Protektorátu Čechy a Morava plniti, zákony zachovávat i své úřední povinnosti svědomitě zastávat.“¹³²

Téměř doslovná formulace se stala vzorem slibu i pro veřejné zaměstnance a jiné orgány veřejné správy. Jediným rozdílem tak byl slib, že bude „zájmy Velkoněmecké říše k prospěchu Protektorátu Čechy a Morava podporovati, nařízení hlavy Protektorátu Čechy a

---

128Věstník ministerstva vnitra, 1941, s. 52-53.

129Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1941, s. 1931-1934.

130Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 239-240.

Více o zavádění jazykových pravidel do běžného života viz SOBOTA, Emil. *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl. 1946, s. 89-120.

131Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1940, s. 41-42.

132Cit.: tamtéž, s. 41.

Morava a jeho vlády plniti, zákony zachovávatí a své úřední povinnosti svědomitě zastávati.“¹³³ V oběžníku ministerstva vnitra z 21. března 1940¹³⁴ pak bylo upozorněno, že služební sliby vykonané veřejnými zaměstnanci nebo osobami zastávajícími veřejné funkce vůči Československé republice, jejímu presidentovi, její vládě se staly neplatnými dnem 14. března 1939, kdy Československá republika přestala existovat a byl zřízen protektorát. Současně zde bylo ustanoveno, že nový slib musí být složen nejpozději do tří měsíců ode dne účinnosti dekretu. Zároveň byly k výše uvedenému dekretu vydány potřebné prováděcí pokyny. Byl tu tak na příklad vyjmenován seznam osob, povinných slib nově vykonat podle dekretu. Jednalo se o osoby jak již ve veřejné službě ustanovené, tak osoby, které svou funkci měli teprve nastoupit.

V dalším bodě oběžníku ministerstva vnitra se řešila praktická stránka výkonu slibu, a to zejména, v jakém jazyce se slib bude vykonávat. Nakonec bylo ustanoveno, že „osoby německé národní příslušnosti vykonají slib vlastnoručním podpisem německého tiskopisu, ostatní osoby užijí k tomu účelu tiskopisu českého.“¹³⁵ Podepsaný tiskopis obsahující znění slibu byl pak odevzdáván jednotlivým přednostům úřadů a ti zas kládali slib do rukou úřadů vyšších. Záznam o výkonu slibu býval zpravidla ukládán u osobních spisů jednotlivých zaměstnanců nebo u spisu o jejich ustanovení. Součástí nařízení bylo i opatření pro případ, že by došlo k odepření slibu nebo porušení jeho obsahu. Po takovém provinění běžně následovalo disciplinární řízení, které většinou končovalo zbavením výkonu úřadu, služby nebo funkce. Většina zaměstnanců, pokud chtěli i nadále vykonávat svůj úřad, neměli na vybranou a služební slib, zavazující k poslušnosti říši, většinou složili ihned, aniž by se příkaz jakkoliv snažili obcházet.

Za účelem zvýšení vážnosti jednotlivých autonomních úřadů a posílení jejich vztahu k okupační správě bylo zveřejněno oběžníkem ministerstva vnitra z 23. února 1940 usnesení protektorátní vlády o vnitřní výzdobě úřadoven. Za symbol, který by nejlépe vystihl postavení protektorátu vůči Velkoněmecké říši, bylo zvoleno jednak vyobrazení říšského kancléře Hitlera a jednak obraz státního prezidenta Háchy, který měl být umístěn po levé ruce vůdcova portrétu. Oba obrazy měly být podle nařízení umístěny na čelných stěnách úředních místností všech význačných úřadů. Kromě toho byl pro výzdobu všech úřadů zvolen i větší znak protektorátu.

O tom, že jakákoliv rozhodnutí autonomních úřadů odvisela od předchozího schválení okupačních orgánů, nemohlo být pochyb. Sám říšský protektor požádal, a tím v

---

133Cit.: tamtéž.

134Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 160-168.

135Cit.: tamtéž, s. 160.

zásadě nařídil, aby předložené předpisy, které měly být uveřejněny, a stejně tak správní nařízení, při kterých šlo o zásadní úpravu, podléhaly předešlému schválení okupačních orgánů. Říšskému protektorovi tak měly být podle jeho návrhu předkládány předpisy a nařízení, která běžně vydávala jednotlivá ministerstva nebo správní místa místně příslušná pro celé území Protektorátu, anebo zemský úřad v Praze či jiná správní místa místně příslušná pro obvod zemského úřadu v Praze. Skupině Morava úřadu říšského protektora v Brně, se zas předkládaly předpisy vydané zemským úřadem v Brně nebo jinými správními místy místně příslušnými pro obvod zemského úřadu v Brně. Nakonec oberlandratům byly postupovány úřední dokumenty okresních úřadů nebo jiných správních míst místně příslušných pro obvod okresních úřadů anebo správy měst a obcí. Tato předkládací povinnost se týkala všech předpisů a správních nařízení všech odvětví.¹³⁶

Autonomie protektorátních úřadů byla narušena nejen zavedením povinnosti ovládat německý jazyk na úrovni potřebné pro výkon úřadu, dále skládáním služebního slibu, ale také pronikáním hojného počtu německých úředníků do autonomních orgánů. O tom, jak na tyto nově zaváděné praktiky reagovali čeští zaměstnanci, prostudované prameny zatím nevyprávějí.

Jak již bylo výše uvedeno, obsazování jednotlivých autonomních míst Němci mělo za následek, že veškerý ať už písemný nebo ústní styk, byl veden v německém jazyce. Právě z tohoto důvodu usilovali okupanti o co největší ovládnutí domácích úřadů tak, aby posílili míru vlivu na tamní obyvatelstvo. Cenným pramenem pro zkoumání obsazování řady protektorátních úřadů se dnes jeví Věstník ministerstva vnitra, který obsahuje vždy zaktualizovaný přehled německy vedených služebních míst. Ministerstvo vnitra vždy podle aktuálnosti zasílalo v příloze svého oběžníku seznam odborů, oddělení apod. ministerstva vnitra, jakož i podřízených úřadů a jejich složek, které byly vedeny německým státním příslušníkem. Na příklad v prosinci 1941 tak v Čechách ovládali Němci přímo v ministerstvu vnitra prezídium a několik odborů, u zemského úřadu v Praze rovněž prezídium a četné množství skupin, oddělení a kanceláří. Kromě toho také okresní úřady v Českých Budějovicích, Domažlicích a okresní policejní komisařství v Praze-Holešovicích a především již velké množství obcí. Na Moravě se situace pro okupanty vyvíjela daleko příznivěji, neboť ovládali celý zemský úřad v Brně, dále okresní úřady v Boskovicích, Místku, Frýdku, Hodoníně, Jihlavě, Litovli, Olomouci a Vyškově. Kromě toho i tři tamní města s vlastním statutem – Brno, Olomouc, Moravská Ostrava a vládní policejní úřady v Brně, Jihlavě,

---

¹³⁶Oběžník prezidia ministerstva vnitra z 15. prosince 1939 in.: Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 1-2.

Olomouci a Moravské Ostravě.¹³⁷

Situace se ale ještě více zdramatizovala v následujícím roce, kdy Němci české úřady až dosud nevídaným způsobem začali obsazovat. Tehdy se počet Němci obsazených úseků jednotlivých protektorátních orgánů radikálně navýšil. Jistě i z toho důvodu, že byla situace nejen na frontě, ale i doma velice příhodná. Němci čím dál tím více začali pronikat i do jiných úřadů, než těch, které spadaly do kompetencí ministerstva vnitra. Na základě Věstníku ministerstva vnitra z roku 1942, č. 76, obsahující i seznam německy vedených služebních míst mimo obor ministerstva vnitra je zcela patrné, že vlivu německých úředníků se neubráníly ani kancelář státního prezidenta, kde spravovali III. Oddělení, tedy věci osobní, sociální a hospodářské. V oboru ministerstva spravedlnosti nově okupantům podléhalo prezidium krajského soudu v Třebíči.

Zcela ojedinělá situace panovala v oboru ministerstva hospodářství a práce, kdy se ve správě německého aparátu objevilo již celé ministerstvo. Taková situace byla nabíledni, neboť po změně na ministerském postu v lednu 1942, kdy byl do čela úřadu jmenován říšský Němec Walter Bertsch, došlo k zásadní rekonstrukci celého bývalého personálu. Dále němečtí úředníci obsazovali i četné pozice v nejrůznějších pojišťovacích a penzijních ústavech a jejich pobočkách. Jejich přímému vlivu se nevyhnul ani obor ministerstva školství a národní osvěty, kde ovládali množství jednotlivých úseků a přidružené úřady, ústavy a knihovny.¹³⁸ Shrňme-li úřady, v nichž Němci sehrávali dominantní roli, dojdeme k závěru, že nebylo jediného protektorátního ministerstva a jejich jednotlivých úseků, kde by Němci neměli svá zastoupení.

137Věstník ministerstva vnitra 1941, s. 284-286.

Seznam jednotlivých obcí a četnických útvarů v Čechách a na Moravě podléhající německému vedení in: Věstník ministerstva vnitra 1942, s. 9-14.

138Věstník ministerstva vnitra 1942, s. 197-208.

Věstník ministerstva vnitra 1942, s. 256-257.

Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 296-298.

Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 311-313.

Souhrnný seznam služebních míst vedených německy a služebních míst, která se řídí předpisy platnými pro německy vedená služební místa byl uveřejněn ve zvláštní příloze Věstníku ministerstva vnitra, č. 143. Podle doplňujících informací byla tato služební místa považována tak dlouho za německy vedená, dokud nebyla ze seznamu výslovně vyškrtnuta. Všechny seznamy německy vedených služebních míst doposud uveřejněné tímto pozbyly platnosti. In: Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 344 a následný seznam.

2. kapitola – Heydrichova správní reforma a její osudy

2.1 První fáze Heydrichovy správní reformy¹³⁹

2.1.1 Plány a porady

Válečná situace v létě 1941 se pro nacistické Německo vyvíjela více než příznivě. Zatímco v západní a střední Evropě německá branná moc zajišťovala nadvládu nad většinou okupovaných zemí, nebo alespoň udržovala jejich neutralitu, v jihovýchodní Evropě si naopak vytvořila řadu spojenců formou jakýchsi satelitních států. Odhlédneme-li od neúspěchu z roku 1940 při pokusu o vylodění ve Velké Británii, pak v celé kontinentální Evropě nemělo Německo vážnějšího protivníka.

Svou pozornost proto nyní soustředilo na východ, do Ruska. Plány okupantů na rychlý a bleskový útok do Sovětského Svazu, který by přinesl vítězství do začátku zimy, však zbrzdil neočekávaný vývoj v jihovýchodní Evropě. Německo tehdy zasáhlo v Jugoslávii s cílem zpacifikovat protiněmecké demonstrace, které vypukly krátce po jejím připojení k paktu Osy na konci března 1941. Drtivá převaha německých pozemních a leteckých sil znamenala brzkou kapitulaci jugoslávské obrany a její vlády. Hladké vítězství však Německo stálo onen rozhodující měsíc, který potřebovalo k zahájení operace Barbarossa,¹⁴⁰ k němuž došlo až 22. června 1941.

Zprávy o vstupu Sovětského svazu do války vyvolaly v protektorátu vlnu euforie a očekávání, že Německo nyní na sovětské frontě utrpí porážku, která svými důsledky povede k obnově československé státnosti. Mnozí také očekávali brzký konec války a osvobození protektorátu Rudou armádou. Poslední zbytky domácího odboje opět obnovily svou diverzní činnost a v pozdním létě 1941, kdy jejich síly posílil i domácí komunistický odboj, zesílila ilegální činnost celého českého podzemního hnutí.

Protinacistický odboj se stejnou měrou šířil i mezi obyčejnými lidmi, což značně zneklidňovalo okupační orgány. Neustálé negativní zprávy bezpečnostní služby, sídlící v Praze, zasílané rovněž do Berlína, a Frankovy dopisy, v nichž upozorňoval Hitlera na Neurathův lhostejný postoj k sílicímu odboji, si nakonec vynutily změnu ve vedoucí funkci

---

¹³⁹V dobových pramenech se uvádí pouze správní reforma (Verwaltungsreform), nikoli Heydrichova správní reforma. Je to dáno především skutečností, že k realizaci plánovaných změn docházelo v období, kdy funkci říšského, respektive zastupujícího říšského protektora zastávali von Neurath, Heydrich a Daluge.

¹⁴⁰Operace Barbarossa, pojmenována podle německého císaře Friedricha I. Barbarossy, byl a krycím názvem pro útok na Sovětský svaz.

říšského protektora. K uspíšení Hitlerova rozhodnutí mohla nejspíš přispět jak von Neurathova měsíční zpráva z 10. září 1941, která informovala o šířícím se protiněmeckém postoji mezi dělnictvem a o možných přípravách generální stávky na 28. října,¹⁴¹ tak událost z 16. září, kdy se na zasedání u říšského protektora za účasti představitelů gestapa, SD a vojenského abwehru, snažilo gestapo neúspěšně přesvědčit von Neuratha o nutnosti zavést patřičná opatření proti sílícímu odbojovému hnutí. Protektorovo zamítavé stanovisko se později stalo Frankovi, Heydrichovi a Himmlerovi vhodným argumentem pro nahrazení úřadujícího říšského protektora v jeho funkci.¹⁴² Dokonce ani není vyloučeno, že si Frank na von Neuratha ztěžoval přímo u Hitlera jako na „slaboča“, který si neumí s odbojnými Čechy poradit.¹⁴³

V září 1941 si proto Hitler do Berlína povolal jak stávajícího říšského protektora von Neuratha, tak jeho zástupce státního tajemníka Franka. Oběma přednesl návrh, ke kterému dospěl v důsledku přetrvávajícího neklidu a potřeby zachovat pořádek v této, pro Německo tak hospodářsky, důležité oblasti. Na základě těchto instrukcí bylo rozhodnuto, že von Neurath bude poslán na zdravotní dovolenou s údajnou nemocí, o níž on sám nic nevěděl, a na jeho místo bude povolán dosavadní šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt) SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, který do Prahy odjížděl již s funkcí zastupujícího říšského protektora.¹⁴⁴ Ke zveřejnění tohoto Hitlerova nařízení došlo 27. září a doslova se v něm pravilo: „Pro trvalé onemocnění říšského protektora svobodného pána von Neuratha, pověřuji SS-Obergruppenführera Heydricha vedením úřadu protektora v zastoupení.“¹⁴⁵ Ačkoli požíval všech práv a povinností říšského protektora, jeho funkce a setrvání v této pozici mělo být jen dočasné. Tedy nikoli ve smyslu do uzdravení von Neuratha, ale do zavedení pořádku v této oblasti.¹⁴⁶ Tato zpráva musela zajisté překvapit Franka, neboť on sám si činil jisté ambice postavit se do čela protektorátu.

Hitlerovo opatření již záhy nabylo konkrétnější podoby, neboť Heydrich v den příjezdu do Prahy 27. září nechal zatknout předsedu protektorátní vlády Eliáše, obviněného z odbojové činnosti, a druhého dne nad celým územím protektorátu vyhlásil civilní výjimečný

141BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, s. 248, srovnej *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava, s. 4.

142*Protektorátní politika Reinharda Heydricha (soubor dokumentů)*. Ed. KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÁ, Margita. Praha: TEPS. 1991, s. 16.

143BRÜGEL, Johann, Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*. Praha: Academia. 2008, s. 237.

144Viz fotografie č. 3.

145Cit.: ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 65.

146Tamtéž.

stav,¹⁴⁷ čímž nenechal nikoho na pochybách, že do protektorátu přijel za jediným účelem - zjednat a obnovit zde pořádek. Tehdy o této změně ve svém článku nazvaném „Nová opatření ve správě Protektorátu“ referoval redaktor Moderního státu jako o nutných opatřeních, když napsal: „Otřesené zdraví říšského protektora svob. pána v. Neuratha donutilo ho, aby zažádal o delší dovolenou za účelem jeho obnovení a současně požaduje, aby plně byla uplatňována autorita říšského protektora. Vůdce a říšský kancléř vyhověl této žádosti a výkonem funkce říšského protektora pověřil jako jeho zástupce SS-Obergruppenführera generála Reinharda Heydricha. Na schůzce s novináři, k níž došlo brzy po převzetí úřadu, prohlásil, že k svému politování musel zahájit úřední činnost opatřeními, která byla vynucena chováním zaslepených organisovaných skupin a jednotlivců...Vyzvedl, že český národ žije uprostřed evropského osudového prostoru, který je určován a veden německým národem...Pro budoucnost tudíž platí jako hlavní směrnice zásada, že je třeba v tomto prostoru činit a vykonávat všechno, co slouží Evropě vedené Říši a vystříhat se všeho a potírat vše, co jí škodí.“¹⁴⁸

Ve skutečnosti domácí obyvatelstvo přijalo tato nová opatření se značnými rozpaky, což dokumentuje zpráva vedoucího úseku SD Praha do Berlína z 2. října 1942 o politické situaci v protektorátě po nástupu Heydricha. Autor zprávy si zde povšiml, že nová situace vzbudila mezi veškerým obyvatelstvem jisté překvapení. Přestože německé obyvatelstvo přijalo tuto zprávu se zadostiučiněním, udivovalo jej, že novým zastupujícím říšským protektorem se nestal Frank. Naopak reakci Čechů hodnotil jako ohromení a zděšení, a to zvláště ve vedoucích politických kruzích. Obecně se prý nevěřilo, že by byl von Neurath nemocen, ale že se nejspíš jednalo o pouhou zástěrku pro jeho konečný odchod. Češi tuto skutečnost prý nesli velice těžce, neboť jim byl von Neurath vždy příznivě nakloněn. Nedosazení Franka si české obyvatelstvo pro změnu vysvětlovalo jako politické gesto, kdy Hitler záměrně do vedoucí funkce nedosadil tolik Čechy nenáviděného člověka. Na závěr autor zprávy upozornil na rozmáhající se šeptanou propagandu, která šířila zvěsti, že nastalá změna je pouhým symptomem vnitřního rozkladu velkoněmecké říše, že propuštění von Neuratha svědčí o rozmíškách uvnitř německé vlády a že vyhlášení stanného práva je ve skutečnosti zoufalým prostředkem hroutícího se státu.¹⁴⁹

Když Heydrich nastupoval do své funkce, stanovil si tři základní úkoly, jež měly

---

147Přesné znění Nařízení o vyhlášení civilního výjimečného stavu, stanného práva a zřízení stanných soudů v Protektorátu Čechy a Morava viz *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava, s. 28-29.

148Cit.: *Moderní stát* 14, 1941, s. 259.

149*Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava., s. 48-50.

společný základ v odstranění zbytků autonomie a postupném splynutí českých zemí do Velkoněmeckého prostoru. V první řadě se jednalo o nastolení klidu za pomoci nejrůznějších pacifikačních opatření, dále pak usiloval o mobilizaci veškerého hospodářského i lidského potenciálu pro potřeby války a na závěr přijel do protektorátu, aby zde provedl již tolik potřebnou reformu vládního a správního systému. Tyto tři jasné linie, jež byly základem jeho politiky v protektorátu, nastínil představitelům okupační politiky již během svého projevu 2. října 1942 v Černínském paláci, kde bylo od zúčastněných požadováno maximální nasazení pro společnou věc. Jelikož o Heydrichových sociálních a hospodářských opatřeních toho bylo napsáno mnoho a jelikož toto téma není předmětem předkládané práce, bude nyní věnována pozornost opatření týkajících se jen jeho zásahů do správní oblasti.

Důvodů, proč bylo tolik pozornosti soustředěno právě na fungování správy a hledání jejího nejefektivnějšího využívání, se nabízela celá řada. Pro okupanty byla zvláště důležitá skutečnost, že správa na území protektorátu nejen že fungovala jako aktivní nástroj k prosazování cílů nacistické politiky, zvláště v hospodářsko-sociálních otázkách, že jejím prostřednictvím byl řízen chod společnosti a žádaný pořádek, ale současně zajišťovala i hospodářské využití pro potřeby válečné. Těchto všech funkcí si byl okupační aparát vědom, a proto bylo nezbytné s příchodem Heydricha změnit stávající kurz k dosažení co možná nejvyšší efektivity.

Výrazem pro provádění změn ve správní struktuře okupovaného území protektorátu se v letech 1941 až 1942 stala tzv. Heydrichova správní reforma. V zásadě se jednalo o soubor opatření vedoucích k maximálnímu vytěžení všech možností, jak ovládnout území protektorátu za použití minimálních lidských sil. Primární záměr, jež od počátku Heydrichova správní reforma sledovala, byla jednak snaha odstranit těžkosti, které se již v oblasti válečného hospodářství začaly vyskytovat ve staré říši, a jednak potřeba zprostředkovat vojáky na frontu.¹⁵⁰ Z hlediska načasování pak byla správní reforma připravována v době, která se pro Německo, jak vnitropoliticky, tak zahraničněpoliticky vyvíjela relativně optimálně.

Již na podzim roku 1941 se ukázalo, že nacistické plány nevycházely podle předpokladu a že válka v dohledné době neměla vyhlídky na brzký konec. K tomu všemu se přidala i potřeba doplnit chybějící administrativní síly v nově obsazovaných územích na východě. Velkým rezervoárem pro tyto potřeby představovala správní oblast, která se už tehdy jevila být značně přebujelá. Nejenže byla náročná na personální vybavení, ale ani její rozvětvená struktura nijak zvláště nepůsobila efektivně a pružně. Bylo proto třeba provést

---

¹⁵⁰SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*, s. 160.

hloubkovou analýzu, která by odhalila možnosti, jež se v této oblasti skrývaly a dosud nebyly využity.

První fázi přípravy správní reformy lze spatřovat již na jaře roku 1941. Tehdy byla v úřadu říšského protektora a v dalších složkách okupační správy provedena analýza jak z hlediska strukturálního, tak personálního.¹⁵¹ Závažnost celé akce zhodnotil Frank během červnové konference ve „Východním ústavě“ konané v Krakově následujícími slovy: „Nepochybně bude třeba ve správní oblasti mnohé zjednodušiti, poněvadž dnes správní instance – v důsledku koexistence říšské a protektorátní správy – jsou namnoze příliš početně obsazeny.“¹⁵² Proto se po příchodu Heydricha okupační vedení zaměřilo na dosavadní výsledky výzkumu a vyhodnocení nedostatků v činnosti vlastní správní organizace. Současně pak byly vypracovány koncepce a návrhy na její nové přeorganizování.¹⁵³

Významnou úlohu při projednávání změn ve správní oblasti sehrála pražská porada představitelů okupační správy 6. října 1941. Tehdy vládní rada dr. von Prott upozornil přítomné, že včleňování Němců do nižších stupňů autonomní správy by mělo být důraznější a že prvořadou podmínkou pro řešení úkolů vlastní správy se tak stává potřeba, aby oberlandraty měly v podřízené instanci pomocníka německé národnosti.

Jisté náznaky budoucí správní reformy lze spatřovat již v názorech kolínského oberlandrata dr. Eckoldta, který si byl vědom toho, že pro další rozvoj německví na území protektorátu je nezbytné pronikání Němců do autonomní správy, přestože bude nemožné kvůli nedostatku personálu německy obsadit všechny české okresy. Proto by bylo z pohledu okupačních sil nejpříjemnějším řešením, území protektorátu rozčlenit pod německé vedení správy s německou správní účastí a výhradně českou odpovědností. Eckoldt, který byl konferenci rovněž přítomen, současně zastával názor, že je v budoucnu nežádoucí, aby byli němečtí úředníci do autonomní správy včleňování nahodile a nebo podle svých přání. Dít se tak mělo pouze podle plánu, a to výhradně v případě nižších instancí, kam byli dosazováni okresní hejtmani a vládní komisaři. Němci, kteří zastávali funkci v zemských úřadech a ministerstvech tak měli za úkol hlídat Čechy, být jakýmiisi spolupracovníky bez odpovědnosti a své potřeby sdělovat přímo říšskému protektorovi či příslušnému oberlandratu. Z jeho úst, stejně jako jeho předřečníků, zazněl názor na potřebu zvětšit území oberlandratů pro větší akceschopnost.

S posílením role obelandratů vystoupil na poradě i olomoucký oberlandrat Molsen,

---

151MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 99.

152Cit.: FRANK, K. H. *Čechy a Morava v Říši*, s. 37.

153MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 99.

který apeloval na to, aby Němci v autonomní správě byli v neustálém styku se samotnými oberlandraty. Dále zastával názor, že má-li oberlandrat smysluplně plnit svou úlohu, musí pověřit odbornými otázkami také podřízené okresní úřady. Nakonec oba přítomní oberlandrati představili společné stanovisko, kterým by v zájmu zefektivnění okupační politiky v protektorátě mělo dojít k brzkému zvětšení obvodů jednotlivých oberlandratů, stálému propojení Němců v autonomní správě s oberlandraty a dalšímu jejich zapojení do žádoucích oblastí.¹⁵⁴ Tato porada v zásadě předznamenala linii otázek, které se později staly předlohou pro uplatnění zásad Heydrichovy správní reformy.

První skutečné, reálné návrhy na podobu správní reformy se objevily již 16. října 1941. Jejich autorem byl Landmann. Kromě všeobecného úvodu a uvedení do problematiky protektorátní správy, poukázal na skutečnost, že hlavní osou všech úvah spojených s reformou musí být co možná nejrychlejší a plynulé poněmčení českomoravského prostoru. V další části svého elaborátu uvedl obecné předpoklady pro samotnou správní reformu a její cíle. Těmi rozuměl především to, že je třeba správní aparát zcela ovládnout stávajícími německými silami, avšak co možná nejúsporněji. Za současné zdroje chyb ve správní výstavbě považoval, příliš velký a nepřehledný protektorátní správní aparát a tření mezi říšskými a protektorátními orgány, ve kterých jsou již zaměstnáni Němci. Rovněž nastínil podobu jednotlivých instancí, které měly vykonávat nové, jim svěřené úkoly. Na nejnižší úrovni měly stát okresy, střední stupeň měly tvořit oberlandrati s pozměněnými funkcemi a nejvýše postavenou měla být instituce, jež by odpovídala říšskému guvernérovi. Říšský protektor neměl být za instanci v tomto smyslu vůbec považován.¹⁵⁵ Takto koncipovaný elaborát se záhy stal podkladem pro další úvahy.

K zásadnímu posunu v řešení otázky správní reorganizace však došlo až na stěžejní poradě konané 1. prosince 1941 za předsednictví Heydricha a účasti dalších představitelů okupační moci, tedy Franka, Stuckarta, Burgsdorfa, Fuchse, zástupce policejního aparátu Böhmeho a vrchních vládních radů Mauera, Stumma a Landmanna. Účelem tohoto setkání bylo projednat konkrétní opatření za současného respektování zásad, že jakékoli změny ve správní oblasti se budou provádět pomalu a nenápadně za pomoci dílčích zásahů tak, aby české obyvatelstvo nepoznalo vlastní podstatu těchto změn a nedošlo k šíření možné paniky. Primární úkol byl stanoven: zjednodušit německou správu převedením věcných povinností na české úřady a tím uvolnit početné síly německého správního aparátu. Takto uvolnění

---

¹⁵⁴*Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MÍLOTOVÁ, Jaroslava, s. 51-54.

¹⁵⁵NA, f. ÚŘP – dod. I. s. priory, k. 27, sig. I 1d 1939-1942, návrhy na správní organizaci v Protektorátu Čechy a Morava, 16. října 1941.

úředníci měli být infiltrováni především do českých orgánů, kde jim měla být svěřena nejen správní odbornost, ale i možnost ovlivňovat činnost protektorátní správy z hlediska světonázorového. K začleňování německého aparátu do autonomní správy mělo docházet vytvořením řady německých oddělení přímo uvnitř českých institucí. Toto zdánlivě nenápadné opatření mělo u českého obyvatelstva vyvolat nejen dojem závěrečného procesu vzniku dalších německých úřadoven, ale také to, že jakékoliv další řízení mělo být v budoucnu vykonáváno pouze prostřednictvím autonomních úředníků, kteří však měli být podporováni dosazeným německým úřednictvem.¹⁵⁶

Konkrétní rysy reformy, jež účastníkům porady představil sám Heydrich, byly velice konkrétní, stručné a srozumitelné. V zásadě se jednalo o redukci úřadu říšského protektora, pověření některého německého úředníka ministerským úřadem v protektorátní vládě, přesuny kompetencí z ústředních na střední a nižší orgány správní struktury a tím omezení stavu protektorátních úředníků, dále o přesun správní činnosti z oberlandratů na okresní úřady s důrazem, aby oberlandrati napříště vykonávali dozor a řídili okresní úřady, a jednak vytvoření kontaktu mezi oberlandraty-inspektory a německými zemskými prezidenty, respektive viceprezidenty.¹⁵⁷ Do této rozpravy se vložil i státní podsekretář Burgsdorf, když za hlavní důvody, které vedly k plánované reorganizaci, označil dvojkolejnost správy a přebujelost úřadu říšského protektora. Zvláště v posledním případě došlo po zřízení protektorátu a zahájení války k navýšení zvláštních úkolů, které přinesly velké množství práce právě pro centrální úřady. Podle Burgsdorfa se mělo při zavádění jednotlivých reforem postupovat podle následujících kroků. Za prvé rozpustit předsednictvo ministerské rady, za druhé přeorganizovat protektorátní ministerstva, dále pak snížit počet oberlandratů po přenesení většiny kompetencí na okresní úřady a na konec začlenit skupiny říšského protektora do protektorátních ministerstev.¹⁵⁸ Hlavní zásady budoucího postupu správní reorganizace tak byly na této konferenci položeny. Jak bude později patrné, řada z navrhovaných opatření se uskutečnila podle zde stanovených zásad a chronologických úvah účastníků.

---

156 *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava, s. 127-128.

157 GEBHART, Jan. *Proměny a interakce okupační a protektorátní správy v letech 1939-1945*. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek*. ed. NĚMEČEK, Jan a kol., Praha: Historický ústav, 2010, s. 228.

Srovnej *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, s. 92.

158 *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, s. 93.

2.1.2 Realizace první fáze správní reformy

Vlastní provedení změn ve správní oblasti započalo již na přelomu let 1941 a 1942. Tehdy došlo jak ke zrušení služebny říšského protektora v Brně, tak zároveň ke jmenování nové protektorátní vlády, a to 19. ledna 1942.

Součástí dalších úvah, datovaných 15. března 1942, byl předpoklad, že bude protektorátnímu ministru vnitra vydán příkaz, aby započal s přípravami reorganizace ústředních úřadů s lhůtou do 1. dubna 1942. Tehdy také měli oberlandráti přenést svoji správní agendu na okresní a zemské úřady. Do tohoto data, jak se uvažovalo, „se rovněž měly uskutečnit změny v organizaci centrálních úřadů protektorátní správy na základě připravovaného vládního nařízení o nové územní organizaci politických okresů....Současně měli oberlandráti – inspektoři a jejich personál obdržet příkaz k nástupu do jim přidělených obvodů spolu s vydáním obdobného rozkazu pro nové okresní hejtmany a provést převedení zaměstnanců do německých oddělení nových okresních úřadů spolu s předáním rozděleného spisového materiálu.“¹⁵⁹ Konečné datum pro ukončení těchto změn mělo připadnout na 1. května, kdy bylo naplánováno dokončení likvidace oberlandrátů.¹⁶⁰ Jak se však záhy ukázalo, časový harmonogram tohoto rozvrhu byl natolik náročný, že bylo nutno původní plány přepracovat a stanovit nové datum pro jejich dokončení.

Svou první konkrétní podobu nabyla správní reforma reorganizací protektorátní vlády v lednu 1942 Vládním nařízením č. 14 Sb. ze dne 15. ledna 1942, o nové organizaci některých ústředních úřadů.¹⁶¹ Uvažovalo se, mělo-li být dosaženo vytyčených cílů, nemohla se celá reforma obejít bez podstatných změn ani v nejvyšším autonomním orgánu, a to přesto, že pro okupační moc bylo stěžejní ovládnout nižší články protektorátní správy, které byly mnohem rozvětvenější a v daleko větší míře bezprostředně působily na domácí obyvatelstvo. Současně však nebylo možné tento orgán připravit o jakékoliv pravomoci či podílu na vládě, neboť svým charakterem alespoň navenek vytvářel iluzi jakési přetrvávající autonomie a zdání legality.

Během úvah o reorganizaci sehrávaly důležitou roli zvláště tři aspekty. Za prvé bylo nezbytné vyřešit personální obsazení vlády tak, aby ji tvořili ministři, jež nebudou podkopávat záměry okupační moci, ale naopak budou jednat v jejím zájmu. Za druhé bylo třeba zjednodušit strukturu jednotlivých ministerských rezortů podle aktuálních nároků

¹⁵⁹Cit.: Tamtéž, str. 100.

¹⁶⁰Tamtéž.

¹⁶¹Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942, s. 87-90 nebo SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*, s. 24-27.

Srovnej též *Moderní stát* 15, 1942, s. 10.

nacistické politiky uvnitř protektorátu, neboť jen tak se mohly stát lépe kontrolovanými. A za třetí v zájmu okupantů bylo odbourat politický charakter vlády, který narušoval jejich hegemoniální postavení. Vše však mělo proběhnout podle předem stanoveného scénáře tak, aby české obyvatelstvo nepostřehlo skutečný záměr okupantů, jímž bylo využít aparát ministerstev jako výkonných administrativních složek úřadu říšského protektora.¹⁶²

Způsob, jak zjednodušit komunikaci a dosáhnout přímého spojení mezi odděleními úřadu říšského protektora s jednotlivými ministerstvy spočíval ve zrušení Prezídia ministerské rady,¹⁶³ tedy mezičlánku, který až dosud zprostředkoval styk mezi oběma stranami. Tímto opatřením se výrazně zkrátila instanční cesta a naopak urychlila realizace německých příkazů. Zároveň tím však protektorátní vláda pozbývala politickou funkci coby kolektivní orgán. V praxi toto opatření znamenalo nejen to, že vláda přestala existovat jako sborová instituce, ale že již napříště bylo ministrům zapovězeno scházet se ke společnému zasedání; pouze s jedinou výjimkou, kdy o praktickém a technickém provedení vládních směrnic mohlo kolegium rezortních ministrů společně rozpravět.¹⁶⁴

Požadavky úřadu říšského protektora byly posílány již výhradně ministerstvům, odkud byly postupovány k přímému vyřízení nižším instancím. Tato změna se neobešla ani bez přímého důsledku na výkon vládních pravomocí v oblasti normotvorby a správy. Napříště tak byla vládní nařízení usnášena a podepisována předsedou vlády a ministry pověřenými jejich prováděním, přičemž práva státního prezidenta zůstala nadále nedotčena a přijatý zákon musel rovněž spolupodepisovat. Velice obdobné opatření pak souviselo i se správní působností, která přešla přímo na věcně příslušné ministry, kteří ji měli vykonávat se souhlasem předsedy vlády. Jakousi kompetencí za zrušení tohoto orgánu bylo ponechání sekretariátu předsedy vlády, kterému však příslušelo už jen vyřizování administrativních záležitostí. O svolání ministerské rady na 12. února 1942, tedy po reorganizaci vlády, se pak ještě jednou, avšak neúspěšně, pokusil nový předseda vlády Jaroslav Krejčí. Denní pořádek, který měl být tehdy na programu, poslal Heydrichovi ke schválení, který jej však odmítl s poukazem na to, že žádné schůze ministerské rady již neexistují.¹⁶⁵

Obdobně zásadním usnesením, jako bylo zrušení předsednictva ministerské rady, stala se i personální obměna v čele jednotlivých ministerských resortů. Dlouho se uvažovalo,

---

162MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 204.

163Ke zrušení Prezídia ministerské rady došlo vládním nařízením č. 14. Sb. ze dne 15. ledna 1942 o nové organizaci některých ústředních úřadů.

164*Protektorátní politika Reinharda Heydricha (soubor dokumentů)*. Ed. KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÁ, Margita, s. 34.

165MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 213.

kteře ministry v jejich úřadech ponechat a kteře naopak vystřídāt. Důležitou roli při rozhodování sehrālo nejen skutečnost, do jaké míry byli ochotni spolupracovat s okupačním režimem, ale byli-li vůbec přijatelní pro protektorátní veřejnost. To zcela vylučovalo dosadit do ministerské pozice některého z českých fašistů. Počátek plánovaných změn lze spatřovat již v době, kdy bezprostředně po svém příjezdu do Prahy nechal Heydrich zatknout dosavadního předsedu vlády Eliāše. Toto místo pak zůstalo až do ledna 1942 neobsazené. Volba nakonec připadla na Jaroslava Krejčího, dosavadního ministra spravedlnosti, jenž si sprāvu tohoto resortu ponechal a současně vykonāval funkci předsedy vlády.

Taktěž novým ministrem vnitra se namísto Josefa Jeřka stal dosavadní zemský prezident v Praze Richard Bienert.¹⁶⁶ Současně došlo k nārůstu pravomocí tohoto ministerstva. Nejenže převzalo značnou část agendy zrušeného předsednictva ministerské rady, ale nově i některé bývalé úkoly rovněž zrušeného ministerstva sociální a zdravotní sprāvy a ministerstva veřejných prací. Ve vedení ministerstva financí žádné obměny nenastaly a i nadále svůj úřad vykonāval Josef Kalfus. Stejně tomu tak bylo i v případě ministerstva dopravy, které bylo nyní přejmenováno na ministerstvo dopravy a techniky. Zde i nadále vykonāval svůj úřad Jindřich Kamenický.¹⁶⁷ K výraznějším proměnām však došlo na ministerstvu zemědělství, ke kterému byla nyní přičleněna i sprāva lesnictví. Dřívějšího ministra Mikulāše z Bubna-Litice vystřídāl dosavadní předseda České zemědělské rady Adolf Hrubý, který se již krátce po okupaci přihlásil otevřeně ke spolupřaci s nacisty. K jeho jmenování vedla především komplikovaná zásobovací situace v protektorátu, kterou dřívější ministr nijak zvlāšť neřešil. Spolupřace nového ministra s okupačním režimem projevujícím se nejrůznějšími propagačními gesty mělo navodit zdání, že okupační aparāt usiluje o celkové zlepšení vyživovací situace.¹⁶⁸

Jestliže změna na postu ministerstva zemědělství a lesnictví mohla působit překvapivým až negativním dojmem, pak o to víc musela být šokující zprāva, že do čela ministerstva školství a národní osvěty byl jmenován přední kolaborant Emanuel Moravec. Kolem jeho jmenování vznikly mezi Háchou a Frankem nejedny třenice. Hácha poukazoval na skutečnost, že Moravec není vhodným kandidātem už proto, že má v české společnosti značně pochroumanou pověst, navíc prý není ani školským odborníkem. Frank však trval na

---

166Richard Bienert působil v protihabsburském odboji, což mohlo být pro českou společnost přijatelné.

167Jak Jindřich Kalfus, tak Jindřich Kamenický byli považováni za odborné ministry bez politických ambicí, avšak nebrānili se s okupačním režimem výrazněji vycházet a poskytovat jim své administrativní znalosti a zkušenosti.

MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova sprāvní reформа v kontextu sprāvněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 217.

168Tamtéž, s. 218-219.

svém a v Moravcově dřívější vojenské průpravě viděl spíš výhody, které mezi českou mládeží napomohou udělat pořádek.¹⁶⁹

Nehledě na nově spravovaný resort, bylo Moravcovi svěřeno vedení a řízení nově ustanoveného úřadu lidové osvěty.¹⁷⁰ Do jeho působnosti kromě jiného přešly věci z působnosti předsednictva ministerské rady a ostatních ústředních úřadů, ministerstva školství a národní osvěty, ministerstva průmyslu, obchodu a živností a rovněž ministerstva vnitra.¹⁷¹

Velmi zásadním zlomem v reorganizaci protektorátní vlády se stalo jmenování německého státního příslušníka a člena NSDAP Waltera Bertsche do čela nově vytvořeného ministerstva hospodářství a práce, které vzniklo likvidací tří předešlých ministerstev, tedy ministerstva veřejných prací, ministerstva průmyslu, obchodu a živností a ministerstva sociální a zdravotní správy. Tento člen správní rady Škodových závodů a bývalý zaměstnanec říšského ministerstva hospodářství nyní spravoval nejdůležitější agendu vlády související s ekonomikou protektorátu.¹⁷² Ministerstvo hospodářství a práce bylo pro nacistickou politiku důležité už z hlediska svých kompetencí, neboť mělo na starosti jak řízení systému válečného hospodářství a pracovního nasazení, tak záležitosti měny a peněžnictví.

Soustředěním agendy do rukou okupantů tak důležitého ministerstva, jakým ministerstvo hospodářství a práce zajisté bylo, jim nyní otevíralo nesčetné možnosti využívání materiálních a lidských zdrojů pro potřeby nacistického válečného průmyslu. Nyní se protektorátní ekonomika bez jakýchkoliv zábran mohla plně přizpůsobovat válečným poměrům. Je pravděpodobné, že o jmenování Bertsche bylo rozhodnuto ještě před Heydrichovým příchodem do Prahy, ovšem o plánované změně se členové protektorátní vlády dozvěděli až v prosinci 1941.¹⁷³ V souvislosti s dosazením Němce do čela ministerstva hospodářství došlo zároveň i k proměně v užívání úředního jazyka. Od této chvíle se na ministerstvu úřadovalo výlučně německy, ačkoliv tato instituce spadala do sféry české autonomie.

Nastíněnou reorganizaci jednotlivých resortů nutno doplnit o informaci, týkající se

---

169Tamtéž, s. 218.

170Úřad lidové osvěty získal 15. června 1942 samostatný statut ministerstva, v jehož čele dál setrval Emanuel Moravec.

171Z působnosti předsednictva ministerské rady a ostatních ústředních úřadů přešly do působnosti úřadu lidové osvěty věci tiskové, z působnosti ministerstva školství a národní osvěty věci divadelnictví, písemnictví, výtvarného umění, hudby, zpěvu a tance, z působnosti ministerstva průmyslu, obchodu a živností věci cizineckého ruchu a podpora filmu a z působnosti ministerstva vnitra věci kinematografických licencí.

Vládní nařízení č. 14 Sb. ze dne 15. ledna 1942 o nové organizaci některých ústředních úřadů.

172MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 205.

173Tamtéž, s. 214.

zrušení dosavadních ministerstev, a to ministerstva veřejných prací, ministerstva průmyslu, obchodu a živností a ministerstva sociální a zdravotní správy. Většina jejich kompetencí plynule přešla nejen do nově vzniklého ministerstva hospodářství a práce, ale rovněž na ministerstvo vnitra, ministerstvo dopravy a techniky a ministerstvo spravedlnosti.¹⁷⁴

O tom, že protektorátní vláda přestala plnit zájmy autonomie, ale přešla více méně do služeb okupačních, nebylo nyní pochyb. Tím méně, když se součástí reorganizace stalo nařízení, že „každý český ministr dostal nadekretovaného německého generálního zástupce zmocněného vyřizovat všechny záležitosti nejen v případě ministrova zaneprázdnění, jak se původně předpokládalo, ale za všech okolností, a to i bez jeho vědomí. Z těchto úředníků, kteří zároveň působili jako vysocí funkcionáři v úřadu říšského protektora, se stali skuteční šéfové nyní na rozhodujících místech dokonale poněmčené protektorátní správě.“¹⁷⁵

Tímto aktem tak bylo dosaženo přímého spojení protektorátních centrálních úřadů s úřadem říšského protektora. V praxi docházelo k tomu, že generální zástupci řídili nejen sama ministerstva, ale jejich prostřednictvím i celou veřejnou protektorátní správu. Mnozí z nich si dokonce přivedli do jednotlivých ministerstev vlastní rozsáhlý aparát, což v důsledku znamenalo, že úřady, v nichž působili němečtí úředníci, byly prohlášeny za německy vedené, a tudíž se vnitřní úřední řeč stávala automaticky němčina. Ta nyní sloužila nejen k vyřizování veškeré agendy, ale i samotné koncepty měly být nyní psány německy. Tuto změnu pocítily i nižší úřady protektorátní správy, které, kdykoli se obrátily na jednotlivá ministerstva, musely používat výhradně německého jazyka.¹⁷⁶ Na mnoha ministerstvech nejednou docházelo k situaci, kdy se tyto instituce svým složením a vnitřní strukturou čím dál tím více přibližovaly nacistickému vzoru a přestože navenek dál vystupovaly jako autonomní úřady, bylo patrné, že odpovídají spíše okupačním orgánům.¹⁷⁷ Stanislav Šisler ve svém *Příspěvku k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945* dochází k závěru, kdy protektorátní ministerstva zcela připodobňuje k okupačním úřadům a zastává názor, že se stala zvláštními pracovišti jednotlivých oddělení úřadu říšského protektora.¹⁷⁸

Krejčího vláda byla již od počátku vnímána jako vláda kolaborantská a jakékoli

---

174Vládní nařízení č. 14 Sb. ze dne 15. ledna 1942 o nové organizaci některých ústředních úřadů.

Detailní soupis všech pravomocí jednotlivých protektorátních ministerstev viz *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942*, s. 82-87.

175Cit.: MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 51-52.

176ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 67.

177MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 52.

178ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 67.

ambice, že bude působit na české obyvatelstvo ve prospěch okupantů, rázem vystřídaly obavy, že se jedná pouze o rozhodující krok ke germanizaci.¹⁷⁹ Skutečnost byla taková, že po celou dobu vykonávání svého úřadu nepodnikla žádné kroky k posílení a podpoření českých pozic; ale naopak čím dál tím víc na veřejnosti vystupovala s projevy a prohlášeními, v nichž se stavěla na stranu okupantů a hájila jejich zájmy.

O tom, že svou úlohu neměla vláda lehkou ani ve vztahu k okupačním orgánům dokládá ve své dizertační práci J. Milotová, která ke své analýze využila četných zpráv bezpečnostní služby z let 1942 až 1943. Zde je totiž patrné, jak malé vážnosti požívala vláda u představitelů okupačního režimu.¹⁸⁰

Ani uvnitř vlády nepanovala taková jednota, jakou si by si nacisté představovali pro klidný chod a zabezpečení svých plánů. Dokládala to nejen rivalita mezi Moravcem a Krejčím o to, kdo by si po smrti či odchodu Háchy mohl nárokovat úřad státního prezidenta, ale i nízká míra autority, jíž se dostávalo Krejčimu coby předsedovi vlády.¹⁸¹ Zdá se, že tyto třenice vyvolávaly u okupačního režimu značnou nevoli, což později vedlo ke jmenování nijak zvlášť aktivního ministra vnitra Bienerta předsedou vlády.¹⁸²

2.2 Druhá fáze Heydrichovy správní reformy

2.2.1 Vlastní příprava a započetí realizace správní reformy

Po reformě vlády, jejíž ministři, jak se nyní mohlo zdát, budou výhradně pracovat ve službách okupantů, následovala druhá fáze této reformy. Jejím faktickým vyjádřením se stal Hitlerův dekret o „zjednodušení správy v Protektorátu Čechy a Morava“ ze 7. května 1942,¹⁸³ jímž zmocňoval zastupujícího říšského protektora Heydricha, aby v dohodě s říšským ministrem vnitra provedl další zjednodušení správy v Čechách a na Moravě „v zájmu soustředění všech sil podmíněném válkou a jejími úkoly.“¹⁸⁴ Heydrich tuto zprávu uvítal,

---

179MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 204. Svou tezi Milotová dokumentuje Heydrichovou zprávou zaslanou Bormannovi 22. ledna 1942, uloženou v archivu pod tehdejší signaturou SÚA, 114-3-17.

180MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 207.

181Tamtéž.

182Jaroslav Krejčí byl ve funkci předsedy vlády nahrazen Richardem Bienertem 19. ledna 1945 a v této funkci pak setrval až do konce války.

183Reichsgesetzblatt, 1942, str. 329, Erlass des Führers über die Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren. Von 7. Mai 1942. Viz příloha č. 2.

184Cit.: Lidové noviny, roč. L, 28.5. 1942, s. 1.

neboť tak mohl zrealizovat všechny své plány na přetvoření dosavadní správy v protektorátu.

Ve svém dopise Bormannovi z 18. května 1942 shrnul základní důvody této administrativní reformy. Za prvé byl přesvědčen, že rozsáhlejším zapojením německých úředníků do autonomní správy, se jí podaří včlenit do služeb německých úkolů a spojit ji tak v nedílnou součást s říší. Za druhé k odstranění dosavadní dvoukolejnosti mělo dojít způsobem, kdy měly být všechny administrativní záležitosti říšskoněmecké správy převedeny na autonomní úřady, které by se řídily podle směrnic a pokynů z říše. A za třetí organizace a způsob práce měly být v konečném stadiu přizpůsobeny ostatnímu území říše s tím, aby se předešlo přebírání jistých negativních vlivů.¹⁸⁵

Heydrich na základě tohoto Hitlerova výnosu vydal 23. května 1942 Nařízení říšského protektora o správě z říšského příkazu v Protektorátu Čechy a Morava,¹⁸⁶ kterým, řečeno velice zjednodušeně, přenesl některé kompetence úřadu říšského protektora a kompetence oberlandratů na autonomní politické úřady, zemské úřady, okresní hejtmanství a na policejní úřady, které vedly spisy již s označením „z pověření říše“ („im Auftrage des Reiches“).¹⁸⁷

Na zemské úřady v Praze a Brně – správu z říšského příkazu přešly některé úkoly

---

185NA, f. STuŘP, k. 177, sig. 109-14-39, č.j. M.d.F.d.G.B./42., situační zpráva Heydricha Bormannovi o situaci v Protektorátě Čechy a Morava z 18. května 1942.

Srovnej BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-*

1945, s. 266, srovnej AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*, s. 156-164.

186 In: *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942*, s. 668-669. Erlass des Reichsprotektor über die Reichsauftragsverwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren.

Viz příloha č. 3.

187Seznam úřadů vedených z pověření říše NA, f. STuŘP, k. 2, sig. 109-1/35, bez datace, ale vzhledem k stavu jednotlivých úřadů se nejspíš jedná o období bezprostředně po zavedení správní reformy.

Zemské úřady – správa z pověření říše – v Praze a Brně.

Okresní hejtmanství – správa z pověření říše – Boskovice, Brno-venkov, Znojmo, Hodonín, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Vyškov, Zlín, České Budějovice, Humpolec, Příbram, Tábor, Třeboň, Jihlava, Moravské Budějovice, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč, Chrudim, Jičín, Hradec Králové, Dvůr Králové, Litomyšl, Náchod, Nymburk, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Semily, Turnov, Frýdek, Křemže, Litovel, Hranice, Olomouc-venkov, Přerov, Prostějov, Valašské Meziříčí, Vsetín, Klatovy, Plzeň-venkov, Písek, Sušice, Strakonice, Domažlice, Benešov, Brandýs nad Labem, Mladá Boleslav, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Louny, Mělník, Příbram, Praha-venkov-sever, Rakovník, Roudnice nad Labem, Čáslav.

Města se zvláštním statutem – správa z pověření říše – Brno, Moravská Ostrava, Olomouc, Plzeň, Praha.

Policejní ředitelství – správa z pověření říše – Policejní prezident – správa z pověření říše v Praze

- Policejní ředitel – správa z pověření říše v Brně

- Policejní ředitel – správa z pověření říše v Moravské Ostravě

- Policejní ředitel – správa z pověření říše v Olomouci

Seznam všech jmen okresních hejtmanů v Čechách včetně rozdělení na německé a české NA, f. ÚŘP – dod. II, k. 4, sig. ÚŘP -Z Verw. Vnitřní organizace 1939-44 nebo NA, f. ÚŘP – dod. I. s priority, k. 30, sig. I/1 – Organizace správy OLR.

Současně téhož dne byl všem stávajícím oberlandratům zaslán spěšný dopis o přestavbě správy a oznámením, že jejich úřady budou k 15. červnu 1942 zrušeny a jejich správní úkoly včetně zaměstnanců budou převedeny na okresní, respektive zemské úřady z pověření říše. NA, f. ÚŘP – dod. II, k. 4, sig. ÚŘP -Z Verw. Vnitřní organizace 1939-44, spěšný dopis úřadu říšského protektora oberlandratům v Čechách a na Moravě, 23. června 1942.

dříve náležející do kompetence říšského protektora. Jednalo se na příklad o použití německého práva na německé státní příslušníky v protektorátu, o odvolací řízení ve věcech rodinné výživy pro německé státní příslušníky nebo o úkoly branného práva. Současně na zemské úřady přecházely i kompetence spadající do dosud výhradní pravomoci oberlandratů. Zemské úřady tak nově vyřizovaly agendu týkající se na příklad nabytí německé státní příslušnosti, záležitostí židovského majetku a vyřazování Židů z hospodářství v protektorátu, dále pak stanovení obvodů stavovských úřadů, udílení povolení k výrobě, obchodu, nabývání, držení a nošení zbraní, dále hlášení nepřátelského majetku v nepřátelské cizině, otázky platnosti říšských předpisů na ochranu národních symbolů, agendu týkající se stavebně-policejního řízení ohledně veřejných staveb v protektorátu, zjišťování osobních majetkových škod, jež byly způsobeny německým státním příslušníkům na území protektorátu od 1. září 1938 a další.¹⁸⁸

Na místo politických úřadů I. stolice nastoupily v policejních záležitostech protektorátní policejní úřady, jež byly zřízeny jako správa z příkazu říše.¹⁸⁹ Mezi jejich nově nabyté pravomoci nyní náležely záležitosti týkající se držení zbraní, nakládání s cizinci, příkazy o nuceném prokazování se pasem a vízem, jakož i osobním výkazem a záležitosti protiletectvé ochrany.

I na okresního hejtmana – správu z říšského příkazu přešly některé úkoly oberlandratů. Za prvé se jednalo o záležitosti uspořádání zemědělského trhu a vyživovacího hospodářství včetně potravních lístků a odběrních listů, za druhé spravovali úkoly Německého zdravotního úřadu, zvláště dohled na služební místa, zařízení a osoby činné ve zdravotnictví, za třetí záležitosti veterinářství, zvláště dohled na služební místa, zařízení a osoby tu činné a za čtvrté spravovali některé záležitosti dopravy.¹⁹⁰ V zásadě se od nich očekávalo, že si budou vědomi své zodpovědnosti a že budou své povinnosti a správu vykonávat v souladu se zákony a cíli německého vedení. V první řadě však na vrcholu jejich činnosti mělo stát plnění válečně důležitých povinností a úkolů z nich vyplývajících a jakékoliv zájmy říše měly mít absolutní přednost před všemi ostatními zájmy.¹⁹¹

Z výše uvedeného výčtu nově nabytých pravomocí je zřejmé, že působnost politických úřadů I. a II. stolice byla značně rozšířena četnými předpisy, hlavně v oboru řízeného hospodářství, čemuž nasvědčuje vybudování vyživovací, zásobovací, cenové,

---

188MA RŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 53.

189Protektorátní policejní úřady, zřízené jako správa z říšského příkazu tvořily Policejní ředitelství v Praze, Plzni, Brně Olomouci a Moravské Ostravě.

In: *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1942, s. 677.

190Tamtéž, s. 670-677.

191NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/65, č.j. I 1 d – 6120, služební pokyny pro okresní hejtmány, 30. června 1942.

kontrolní a trestní služby v oboru řízeného hospodářství u většiny zemských a okresních úřadů.¹⁹² Těmito opatřeními dosáhli okupanti posílení přímého vlivu na výkon téměř všech úřadů politické správy. Politické úřady I. a II. stolice, stejně jako ostatní protektorátní úřady, podléhaly též dozoru říšského protektora a oberlandratů, kteří mohli protektorátním úřadům uložit nařízení podávat zprávy, sdělovat správní opatření před nařízením a předkládat právní předpisy před vyhlášením.¹⁹³

Současně bylo vydáno nařízení říšského protektora, které mělo své právní zakotvení ve vládním nařízení č. 185/1942 Sb. z 26. května 1942, jímž došlo k úpravě některých obvodů působnosti politických úřadů. Obsahem tohoto nařízení bylo rozpuštění řady okresních úřadů, a to s účinností k 1. červnu 1942.¹⁹⁴ Takto zrušené úřady pak byly nejčastěji slučovány s některými ze sousedních okresů nebo mezi ně přímo rozděleny. Po určitou dobu však trvaly přechodně dále jakožto pobočky příslušných okresních úřadů. Ty ale měly být co nejdříve zrušeny, a to takovým způsobem, kdy jejich působnost přecházela na příslušný okresní úřad.

Tento proces snižování počtu okresních úřadů měl dopad i na vlastní samosprávu a byl vyjádřen v Nových zákonech a nařízeních Protektorátu Čechy a Morava ustanovením, že „zrušení okresních úřadů má v zápětí i zrušení stejnojmenných okresů jakožto svazků územní samosprávy a tím i jejich zastupitelských sborů (okresních zastupitelstev, výborů a komisí).“¹⁹⁵ Právní historik Karel Schelle se ve svých *Dějínách české veřejné správy* právem domnívá, že hlavními důvody pro toto konkrétní opatření „tkvěly v nutnosti přizpůsobovat správu válečným potřebám a požadavku lepšího zajištění plnění úkolů, které na ně byly přeneseny v souvislosti s odstraněním rozdílů mezi autonomní a říšskou správou.“¹⁹⁶

Zpráva vydaná v prvních dnech po reformě tak uváděla faktický stav, kdy 72 politických úřadoven první instance tvořilo pět měst se zvláštním statutem pod německým vedením, 18 okresních hejtmanství bylo vedených česky a zbytek, tedy bezmála trojnásobek, se ocitl rovněž pod německým vedením. Jako účel této reformy se tehdy uváděla skutečnost,

---

192SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 15, 1942, s. 151.

193Tamtéž.

194Vládním nařízením č. 185/1942 Sb. z 26. května 1942 byly zrušeny okresní úřady v Týně nad Vltavou, Vodňanech, Blatné, Přešticích, Rokycanech, Hořovicích, Kralupech nad Vltavou, Říčanech, Jílovém, Mnichově Hradišti, Jilemnicích, Nové Pace, Hořicích, Novém městě nad Metují, Žamberku, Chotěboři, Poděbradech, Vlašimi, Milevsku, Kamenici nad Lipou, Frýdku, Holešově s v Tišnově.

Současně byly zrušeny politické expozitury v Dobříši, Novém Strašecí a Nových Benátkách.

Okolí Prahy bylo nově rozděleno ve dva politické okresy Praha – venkov – jih a Praha – venkov – sever.

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942, č. 100, s. 655 nebo Nařízení ministra vnitra ze dne 26. 5. 1942 o nové úpravě obvodů a sídel okresních úřadů in: *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1942, s. 893-901.

195Cit.: *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, 1942, č. 100, s. 656.

196Cit. SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*, s. 161.

že říšské úřadovny tak budou osvobozeny od čistě správních činností, jež měl nyní nově obstarat český aparát, nad kterým pak měly dozorovat uspořené německé síly.¹⁹⁷ Obdobný vývoj byl zaznamenán i na úrovni obcí, kdy v 186 případech stáli k 1. červnu 1942 v čele jejich úřadů němečtí obecní vedoucí, což vzhledem k celkovému počtu obcí znamenalo značnou převahu vůči obcím česky vedených.¹⁹⁸ Během půl roku se jejich počet ještě navýšil, když dosáhl hodnoty 198 německých vedoucích.¹⁹⁹

Skutečnost ukázala, že okupační aparát, fungující po tři roky, je natolik předimenzovaný a těžkopádný, že mu činí problémy rychle a efektivně plnit rozkazy a nařízení. Nejen snaha o účelný chod okupační správy, ale i potřeba posílit vojenský stav na frontě, vyžadující personální úspory, se staly hlavním důvodem, proč se k reformě správy přistoupilo. Zvláště za poslední roky došlo k rychlému pronikání německých úředníků na všechna důležitá místa autonomní správy, což se ve svém důsledku stalo vítaným předpokladem pro snazší převzetí veškerých čistě správních záležitostí Němci řízenými autonomními úřady, které dosud příslušely do kompetencí říšskoněmeckých orgánů. Celá záležitost však měla být urychlena již dřívějším opatřením, které stanovilo, že úředním jazykem protektorátních úřadů bude vedle češtiny i němčina.²⁰⁰

V souvislosti s Heydrichovou správní reformou se postavení říšského protektora kupodivu nijak nezměnilo; stále zůstávaly v platnosti veškerá dosud vydaná nařízení a právní normy. Závažnější změny nastaly až ve vnitřní organizaci úřadu říšského protektora, a to již výše zmíněným nařízením z 23. května 1942 „o správě z příkazu říše“. Tehdy jím bylo stanoveno, že „úkoly a oprávnění říšského protektora, které v ostatním území říše náležejí vyšším správním orgánům, přenášejí se na zemské úřady v Čechách a na Moravě, aby byly plněny podle pokynu z příkazu říše“.²⁰¹ K vyhlášení nové struktury organizace úřadu říšského protektora došlo až druhým nařízením o členění úřadu říšského protektora z 25. listopadu 1942.²⁰² Počet jednotlivých oddělení se rozrostl na devět, což umožňovalo ještě výkonnější spravování dílčích úseků veřejné správy.²⁰³ Nová struktura úřadu říšského

197, „Der Zweck dieser Verwaltungsreforma ist, die Reichsdienststellen von der reinen Verwaltungstätigkeit zu befreien, mit dem vorhandenen tschechischen Apparat zu arbeiten und ihn doch bei sparsamen Einbau deutscher Kräfte hinreichend zu überwachen und zu steuern.“ Cit.: NA, f. STuŘP, k. 96, sig. 109-5/5, zpráva o Správní reformě v Čechách a na Moravě označená jako tajná (geheim), bez datace.

198NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/58, č.j. I 2 a -1455, seznam německých obecních vedoucích v Protektorátu Čechy a Morava k 1. červenci 1942.

199NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/58, č.j. I 2 a - 1455, seznam německých obecních vedoucích v Protektorátu Čechy a Morava k 1. lednu 1943.

200Srovnej s. 30.

201Cit.: ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 65.

202Verordnungsblatt des Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, 1942, s. 25.

203Vnitřní členění úřadu říšského protektora v souvislosti s vydáním nařízení z 25. listopadu 1942 viz příloha č. 4 nebo NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/3.

protektora se až nápadně shodovala s úpravou ústředních protektorátních úřadů, k níž došlo výše uvedenými nařízeními z 19. ledna 1942 a 15. června 1942. V zásadě názvy jednotlivých oddělení úřadu říšského protektora odpovídaly názvům protektorátních ministerstev. Navíc zde bylo pouze oddělení spojové techniky a pošt, neboť protektorátní ministerstvo pošt a telegrafů bylo zrušeno již dříve.²⁰⁴

Součástí těchto květnových nařízení bylo i rozpuštění osmi oberlandratů a zřízení místo nich nových orgánů tzv. vedoucích okresních hejtmanů (geschäftsführende Bezirkshauptmänner), kteří byli později přejmenováni na okresní hejtmany s rozšířenou působností. Sídly těchto vedoucích okresních hejtmanů byly ustanoveny Praha-venkov-sever, Kladno, Kolín, Hradec Králové, Pardubice, Jičín, Plzeň-venkov, Klatovy, České Budějovice, Tábor, Brno-venkov, Zlín, Místek, Olomouc-venkov a Jihlava.²⁰⁵ Jejich kompetence se vztahovaly vždy na obvod několika okresních úřadů a jejich sídla se shodovala většinou se sídly dosavadních oberlandratů.²⁰⁶

Heydrich poté, co svůj záměr a základní rysy reformy sdělil členům protektorátní vlády na pracovní poradě 26. května 1942 na Pražském hradě, představil oficiální podobu a úkoly této reformy i shromážděným redaktorům protektorátního a německého tisku.²⁰⁷ Doslova prý řekl, že „Říše přenáší touto správní reformou část své úřední agendy v oblasti Protektorátu na autonomní správu protektorátní, která takto v přenesené působnosti bude u říšského pověření vykonávat též část úkolů, dosud připadajících Oberlandrátům.“²⁰⁸

Ačkoliv celá tato reforma byla již od svého počátku vydávána za zvláštní projev důvěry říše k protektorátní správě, varovalo se před možným nepochopením a neuznáním tohoto kroku. Redaktor deníku Národní práce Vladimír Ryba např. upozornil na to, že „na druhé straně je třeba varovat znovu důrazně všechny, kdož by se domnívali, že tato ochota říšských míst ke konstruktivní spolupráci je projevem nějaké slabosti, před tímto hrubým omylem: ti budou tvrdě zklamáni.“²⁰⁹

Samotným obsahem této reformy, jež měla být uvedena v životaschopnost několika prováděcími nařízeními, mělo být zjednodušení autonomní správy. Podle těchto instrukcí měla část kompetencí jednotlivých ministerstev přejít do působnosti zemských úřadů a

---

204ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 66.

205 Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942, s. 678.

206 Tamtéž, s. 161-162.

207Projev Heydricha k zástupcům českého aktivistického tisku o správní reformě, pracovní povinnosti mládeže a o dalších chystaných opatřeních v protektorátu viz *Heydrichova okupační politika v dokumentech*. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠTÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava, s. 130-132.

208Cit.: tamtéž.

209Cit.: Národní práce, roč. IV, 27.5.1942, s. 1.

naopak část jejich kompetencí zas do rukou okresních hejtmanství. Nejdůležitějším momentem se však měla stát skutečnost, že tato správní reforma přemístí určité úkoly, které byly dosud svěřeny jen německým oberlandrátům, na orgány autonomní správy, která tyto úkoly bude vykonávat z pověření říše. I tento krok byl v dobovém tisku a dobovou terminologií vydáván za akt velkorysé důvěry, která si zaslouhuje, aby si autonomní správa byla „plně vědoma své povinnosti sloužit blahu Říše podle směrnic a pokynů Vůdce a jeho vedení“²¹⁰, neboť „toto neobyčejné vyznamenání, jehož se dostává autonomní správě, jest pro naše obyvatelstvo hlubokým mravním závazkem.“²¹¹ Ve skutečnosti však postupné sjednocování okupační a autonomní správy znamenalo, že pronikání Němců do protektorátních úřadů je již natolik pokročilé, že říše již vlastních správních úřadů na území protektorátu nepotřebovala.²¹²

Pravdou je, že vlastní realizace správní reformy měla probíhat v docela přísném utajení tak, aby se široká veřejnost o jejím provedení dozvěděla až v době, kdy formálně nabude platnosti a nezpůsobovala tak mezi domácím obyvatelstvem předčasnou paniku z budoucích změn.

Součástí této reformy správy byl kromě výše uvedených opatření i zásah do některých protektorátních ústředních úřadů a jejich kompetencí. Jelikož některé otázky, které bylo třeba nově řešit, zejména likvidace zrušených ministerstev a přidělení personálu, byly natolik závažné, přistoupilo se k opětovnému vydání celého nařízení jako primární normy. Stalo se tak vládním nařízením ze dne 15. června 1942 č. 208 Sb. o nové organizaci některých ústředních úřadů (reorganizační nařízení), jež bylo vydáno téhož dne. Počátek jeho účinnosti byl však vztažen zpětně k 16. lednu 1942. Obsahem této nové úpravy bylo zvláště přejmenování ministerstva školství a národní osvěty na pouhé ministerstvo školství. Současně došlo ke změně Úřadu lidové osvěty na ministerstvo, čímž se plně vymanilo z přímé podřízenosti předsedy vlády. Rovněž se přistoupilo k úpravě některých kompetencí jednotlivých ministerstev.²¹³ Posledním zásahem do struktury ústředních úřadů, uveřejněném v tomto vládním nařízení, bylo přiřazení Komise pro zhospodárnění veřejné správy k ministerstvu vnitra.²¹⁴

210Cit.: tamtéž.

211Cit.: tamtéž.

212SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*, s. 161.

213Bližší informace o konkrétní úpravě kompetencí ministerstev viz *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1942*, s. 772-777.

214Komise pro zhospodárnění veřejné správy vznikla již za první republiky 22. července 1932. Jak již její název předurčoval, bylo její náplní vypracovávat návrhy a dohlížet na efektivní fungování veřejné správy. Poté, co byla komise 15. června 1942 přiřazená k ministerstvu vnitra, byla její úloha a pravomoci značně okleštěny na úkor tamních orgánů. Nakonec pro její nepotřebnost byla její činnost 12. května 1943 po zbytek války definitivně zastavena. Její kancelář však fungovala i nadále, přestože obstarávala již jen

2.2.2 Osud správní reformy po atentátu na Heydricha

Vlastní realizaci správní reformy však narušila zpráva o atentátu provedeném na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, k němuž došlo v dopoledních hodinách 27. května 1942 v Praze-Libni, když jako každé ráno projížděl jeho vůz z Panenských Břežan do sídla říšského protektora v Černínském paláci. Tehdy se do cesty služebnímu vozu postavili Jozef Gabčík a Jan Kubiš, dva parašutisté, speciálně vycvičení a vyškoleni pro tento úkol ve Velké Británii. Ačkoliv svým vážným zraněním Heydrich nepodlehł přímo na místě a byl převezen do blízké nemocnice Na Bulovce, nepodařilo se jeho kritický stav stabilizovat a svému zranění nakonec 4. června podlehl.

O atentátu na zastupujícího říšského protektora byl do hodiny od incidentu informován též K. H. Frank a Hitler, který v té době pobýval již v Berlíně. Zpráva o atentátu zaskočila nejen širokou protektorátní veřejnost, ale zejména představitele okupační moci. Frank nevyčkával příkazů Berlína, ujal se iniciativy a vydal vyhlášku, v níž byla vypsána odměna deset milionů korun na dopadení pachatelů a zároveň pohroženo smrtí tomu, kdo by pachatele přechovával či věděl o jejich pobytu a tuto informaci neoznámil. Současně však byl nad okresem oberlandrátu v Praze vyhlášen výjimečný stav.²¹⁵ Ve večerních hodinách bylo toto opatření Výnosem říšského protektora v Čechách a na Moravě o vyhlášení výjimečného civilního stavu²¹⁶ rozšířeno rozhlasem i na celé území protektorátu.

Obdobná opatření, jež byla zavedena Heydrichem po jeho příchodu do Prahy v září 1941 a následně zrušena jmenováním nové protektorátní vlády v lednu 1942, vzbuzovala ve společnosti nejen pocit strachu, ale i obavy z možné odvety ze strany okupantů. Hned v prvních dnech po atentátu přinášel rozhlas a tisk jména těch, kteří byli na základě rozsudků stanných soudů odsouzeni k trestu smrti. Vynesení těchto rozsudků bylo zdůvodňováno poskytováním úkrytu policejně nenahlášeným osobám, které prý měly účast na činech nepřátelských říši. Obdobné obavy sdíleli jak členové protektorátní vlády, tak představitelé autonomní správy. Obávali se nejen možné odvety, která by ve svých důsledcích mohla postihnout celý národ, ale i požadavků říše na zavádění nejrůznějších varovných opatření.

Velkou neznámou v této chvíli představovalo samotné vedení okupační správy. Bylo nezbytné, aby se role a úkolů náležejících do kompetence říšského protektora ujal někdo schopný, kdo by vyřizoval příslušnou agendu do doby, než se Heydrich uzdraví. Proto již

---

nejnutnější záležitosti, jako byla např. evidence jednotlivých předpisů. Více o činnosti komise viz fond Komise pro zhospodárnění veřejné správy v Národním archivu.

215Lidové noviny, roč. L, 27.5. 1942, s. 1.

216Tamtéž.

druhého dne po atentátu na Heydricha, 28. května, odjel Frank do Berlína, kde jednal s Hitlerem. Ani před samotným vůdcem se nesnažil zastírat své dlouholeté ambice stát se nejvyšším představitelem okupační moci protektorátu. O to větší pak muselo být pro něj zklamání, když dal Hitler přednost SS-Oberstgruppenführerovi a Generaloberstu policie Kurtu Daluegovi²¹⁷, jenž si získal jeho důvěru díky zásahům proti odbojovým hnutím v Norsku, Holandsku, Francii, Polsku a Jugoslávii. Ale ani jeho jmenování nebylo v první chvíli zcela jisté, neboť Hitler dlouho zvažoval myšlenku dosadit na toto místo obávaného SS-Obergruppenführera a Generála zbraní SS a Policie Ericha von dem Bach-Zalewského. Tohoto zkušeného, nacistické myšlenky oddaného, avšak ve svých praktikách až brutálně zacházejícího spolubojovníka Hitler potřeboval v této chvíli na východě, a proto volba padla na Daluegeho.

Ve svém záznamu o jednání u Hitlera, který si Frank pořídil nejspíš k vlastní potřebě a který o několik let později posloužil obžalobě během soudního přelíčení, si tehdy poznamenal: „Řekl jsem říšskému vedoucímu [Heinrichu Himmlerovi – pozn. J.H.] dále zcela otevřeně, že považuji sebe osobně bez jakékoliv nadsázky za ručitele politické linie führerovy a SS v protektorátě a že považuji jmenování Daluegovo za zbytečné.“²¹⁸ Hitler však Frankovy názory nesdílel a přes veškerá přesvědčování nakonec do funkce zastupujícího říšského protektora dosadil právě Daluega. Hitler Frankovi prý, jak cituje Čestmír Amort²¹⁹ v jednom ze svých dokumentů, měl kromě jiného sdělit a zároveň ho

---

217Kurt Max Franz Daluege se narodil 15. července 1897 v Kreuzburgu v Horním Slezsku. Po studiu na reálném gymnáziu nastoupil během první světové války do německé armády jako dobrovolník na západní a posléze východní frontě. V prvních poválečných letech přesídlil do Berlína, kde sice zprvu pracoval jako tovární dělník, ale zanedlouho nastoupil studia na Vyšší škole stavební v Berlíně, kde v roce 1923 odpromoval na diplomovaného inženýra. Byl považován za jednoho z prvních nacionálních socialistů v Berlíně. Již v roce 1926 organizoval berlínské oddíly SS, jejichž vedení převzal o dva roky později, a zároveň vykonával funkci gauleitera tamní NSDAP. Po převzetí moci Hitlerem začala jeho kariéra strmě stoupat. Již v roce 1933 byl zvolen do Říšského sněmu a stal se velitelem pruské zemské policie. Daluegovým úkolem, jak citoval deník *České slovo*, bylo „vytvoření a vedení zemské policie, jakož i armády pro novou výstavbu branné moci.“ V roce 1934 byl již jmenován SS-Obergruppenführerem a o dva roky později šéfem pořádkové policie a generálem policie. V dubnu 1942 byl povýšen na SS-Oberstgruppenführera a Generalobersta policie a v těchto funkcích se 4. června 1942 ujal úřadu zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě. In: *České slovo*, roč. XXXIV, s. 1.

Životopisná data Daluegeho zasláná Úřadem vyslance v Berlíně Kanceláři prezidenta republiky z 30.5. 1942 viz AKPR, f. KPR, k. 179, sig. P 1717.

20. srpna 1943 byl Hitlerem zproštěn této funkce a na jeho místo byl dosazen říšský ministr Wilhelm Frick. Po skončení druhé světové války byl britskými úřady na žádost československé vlády vydán do Československa a zde souzen mimořádným lidovým soudem v Praze. Nakonec byl odsouzen a záhy 23. října 1946 v Praze popraven.

Návrh žaloby veřejného žalobce mimořádného lidového soudu v Praze in: AKPR, f. KPR (Důležité) 1919-1947, k. 179, sig. P 1717.

218Cit.: *Český národ soudí K. H. Franka*. Praha: Ministerstvo informací, 1947, s. 140.

Srovnej *Chtěli nás vyhubit*. Ed. KRÁL, Václav, FREMUND, Karel, s. 188.

219Historik Čestmír Amort v době sepsání pramenné edice pod názvem *Heydrichiáda* bohužel neuváděl potřebné citace, odkud prameny pocházejí. Dnes jsou již téměř nedohledatelné, a tudíž nelze ověřit jejich pravost. Přesto většina pozdějších a současných autorů jeho poznatky i nadále využívá. Pro potřeby této

ubezpečit, že jej nejmenoval z důvodu jakési nedůvěry k němu, nýbrž že tím sledoval vlastní linii. Své představy o dalším možném vývoji v protektorátu pak podle tohoto Frankova zápisu Hitler shrnul poznámkou: „Struktura, v jistém smyslu samostatného uzavřeného území – českého prostoru pod říšským protektorem nebo pod podobným funkcionářem, řekněme jakýmsi „místokrálem“, zůstane zachována ještě po určitou dobu. Daluege zůstane v Praze jen krátkou dobu a jestliže se Heydrich, jak bychom si všichni přáli, zase uzdraví a převezme svůj úřad, pak ani on nezůstane příliš dlouho v Praze jako říšský protektor...Místo a funkce říšského protektora v Čechách a na Moravě, je od samého počátku, a má být zejména v další budoucnosti místem pro penzistu, závěrem večera jeho života.“²²⁰

Na jiném místě si Frank poznamenal, jak důležitou úlohu podle mínění Hitlera v protektorátu on vlastně sehrává. „Pro politiku v protektorátě může být v budoucnu - nenastane-li zase nějaký mimořádný stav jako nyní – příslušný a odpovědný sám státní tajemník. Vy jste jediný a skutečný znalec českého prostoru a problému, a proto jste pro mne nepostradatelný....Vy jste v protektorátě trvalým činitelem, politickým ministrem, bez jehož vědomí a souhlasu nesmí být vykonán žádný politický čin.“²²¹ Tato slova bezesporu Franka ujistila o jisté náklonnosti, kterou mu tak Hitler projevoval, přesto se mu však nedostalo možnosti řídit veškerý chod protektorátu. Konec rozhovoru s vůdcem mu však byl jakýmsi příslibem do budoucna, že situace se bude vyvíjet v jeho prospěch. Tehdy, opět podle Frankova zápisu, měl Hitler uvést: „Není vyloučeno, že Neuratha povolám ještě jednou zpět do Prahy jako říšského protektora. V tom případě bych ovšem okamžitě vydal výnos, který by zcela jasně omezil Neuratha jen na reprezentaci a který by výlučně Vám svěřil politiku. To se bude muset každopádně později zařídit v tomto smyslu.“²²² Zvláště poslední Hitlerova slova musela ve Frankovi vzbudit naději, i když sám nemohl tušit, jak se pro něj bude politická situace v budoucnu vyvíjet. Snad právě proto po následující období, než došlo k závažné úpravě jeho postavení, zvolil vyčkávací taktiku a neusiloval příliš o viditelnou změnu na vedoucí pozici.

Daluege, který byl nyní pověřen vedením záležitostí zastupujícího říšského protektora, nenechal nikoho na pochybách, že do Prahy přijel obnovit pořádek a zajistit provedení vůdcových rozkazů. Dne 29. května si proto nechal na Hrad povolát Háchu i členy

---

dipломové práce posloužily uvedené citace jen jako názorný prostředek dokreslující atmosféru jednání, aniž by však došlo ke zkreslení historické události.

220Cit.: AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*, s. 186.

Srovnej *Die Deutschen in der Tschechoslowakai 1933-1947. Dokumentensammlung*. Uspořádal KRÁL, Václav. Praha. 1964, s. 474-478.

221Cit.: tamtéž, s. 187.

222Cit.: tamtéž.

protektorátní vlády, aby jim za Frankovy přítomnosti přednesl prohlášení o nové situaci. Hned v úvodu se zmínil, že se z vůdcova rozkazu rád odebral do Prahy, neboť ho prý s Heydrichem poutá „neobyčejně důvěrné osobní přátelství“.²²³ Neopomněl zmínit skutečnost, že mu po boku stojí K. H. Frank, „ve všech politických otázkách Čech a Moravy zkušený, nad čímž je obzvláště potěšen.“²²⁴ Ve svém projevu současně vylíčil boj o světový politický názor, který prý vede vůdce za obrození Evropy proti silám, „které ve spojení s bolševismem, Židovstvem a plutokratiemi chtějí popírat život a kulturu všech lidí, jen aby dosáhly panství nad všemi.“²²⁵ Daluge během svého projevu nenechal nikoho na pochybách, že jeho prvotním úkolem v protektorátu bude zneškodnění zločineckých živlů, které na území protektorátu narušovaly pokojný vývoj. Po těchto ve směr výhrušných slovech byli členové protektorátní vlády přijati u Franka, který jim podal bližší výklad k vůdcovým rozkazům a zároveň je informoval o opatřeních, jež bude povinna vláda provést. Daluge se protektorátní vlády výslovně dovolával, že na „vládě protektorátu jest - a to také od ní očekává Vůdce - aby vypověděla aktivní boj a zničila a vyhladila všechny, kdo v českém národě stojí proti vítěznému boji Říše.“²²⁶

Příznačná rétorika o zásluhách a přínosu Heydricha na území protektorátu nabývala na intenzitě již bezprostředně po atentátu. Už tehdy byl útok na něj označován za „otřásající a podlý zločin“,²²⁷ kterým chtěla londýnská emigrace narušit obnovený pořádek a novou atmosféru vzájemné spolupráce. Cíleně si prý vybrala Heydricha, neboť z jeho podnětů vzešla řada sociálních a jiných výhod pro loajálně pracující české obyvatelstvo. Autor článku pak dodal: „ve chvíli, kdy tato důvěra vyúsťovala v novou, pozoruhodnou konstruktivní skutečnost, kdy na protektorátní úřady byla přenesena rozsáhlejší působnost a tyto úřady měly zahájit činnost z říšského pověření, byl spáchán ničemný atentát, jehož záměrnost je již docela zřejmá.“²²⁸ I z tohoto důvodu apeloval redaktor na čtenáře, aby ode dneška všichni pilně pracovali a plnili úkoly ve svých povoláních; především však měli usilovat o vymýcení ze svého středu těch, kteří byli nepřátelští k říši, a ohrožovali tak existenci celého národa.²²⁹

V této dobové rétorice však redaktor Českého slova nezůstal osamocen, neboť horliví redaktoři veškerého protektorátního tisku, ať už dostali přímé instrukce, nebo z vlastní iniciativy, měli hájit německé zájmy, podporovat okupační politiku a především odsoudit

---

223Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 31.5. 1942, s. 1.

224Cit.: tamtéž.

225Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 31.5. 1942, s. 1.

226Cit.: Národní demokracie, roč. IV, 31.5. 1942, s. 1.

227České slovo, roč. XXXIV, 31.5. 1942, s. 1.

228Cit.: tamtéž.

229Tamtéž.

atentát a jeho původce včetně Edvarda Beneše. Vladimír Ryba, redaktor Národní práce byl přesvědčen, že Beneše k tomuto činu vedl jediný cíl, a to zavděčit se svým „chleboďárcům všemi prostředky, nic se neohlížeje na skutečné zájmy českého národa.“²³⁰ I proto se v následujících dnech obracel k českému národu a vyzýval jej, aby útok na Heydricha odčinil tak, že nebude poskytovat útočiště britským agentům, ale veškerou práci zaměří k potřebám bojující říše.²³¹

Obdobně se k tomuto „vražednému útoku“, jak jej nazval, vyjádřil o rok později při prvním výročí atentátu na Heydricha i redaktor Vladimír Líbal v deníku Národní práce. Tehdy ve svém článku komentoval, že „generál Heydrich to totiž byl, jenž mezi námi rozvinul nanejvýš úspěšné konstruktivní dílo, zaměřené – jak to odpovídá duchu svatováclavské tradice, na jejíž význam sám generál Heydrich nejednou upozornil – k dokonalému srůstu českých zemí s Říší a pozitivnímu uplatnění Protektorátu v rámci říšského celku. Toto Heydrichovo tvůrčí dílo neslo brzy dobré ovoce. V českém národě byla provedena očista a dostalo se mu spolehlivého vládního vedení, a nadto se těšil spokojenému klidu a nerušené práci a stále více si uvědomoval, jaký prospěch mu přináší včlenění českých zemí do velikého říšského celku ve všech oborech života a činnosti. To byl vývoj, který byl svrchovaně nevhod Benešově emigraci a jejím chleboďárcům.“²³²

Již v prvních dnech nově nastalé situace bylo nezbytné zajistit nerušený chod nejen úřadu říšského protektora, ale i ostatních nižších správních orgánů. Obzvláště důležité bylo pokračovat v již započaté a rozběhnuté správní reformě, k jejíž realizaci mělo dojít právě v těchto dnech. Zprvu se zdálo, že kroky učiněné bezprostředně po atentátu jsou jen jakýmsi provizóriem, než se Heydrich zotaví a uvidí se, zda bude ještě schopen i nadále vykonávat svůj úřad.

Jestliže samotný útok na Heydricha byl berlínskými místy a okupačními orgány chápán jako nelidský akt na významného představitele nacistické říše, pak jistě zpráva o jeho smrti 4. června 1942 musela pobouřit nejednoho nacistického činovníka. Smrt Heydricha se, ať už přímo či nepřímo, dotkla nejen domácího obyvatelstva, ale i představitelů okupační moci v protektorátu. Během smuteční slavnosti, konané na Pražském hradě 7. června, již se zúčastnili všichni členové protektorátní vlády, státní prezident, státní tajemník Frank, oddíly branné moci, SS, policie a Říšské pracovní služby včetně říšského vedoucího SS Heinricha Himmlera a pozůstalých, přednesl svůj plamenný a obsáhlý projev nově jmenovaný

230Cit.: Národní práce, roč. IV, 31.5. 1942, s. 3.

231Národní práce, roč. IV, 5.6. 1942, s. 2.

232Cit.: Národní práce, IV, 4.6. 1943, s. 3.

zastupující říšský protektor Daluge.²³³ Ve své pamětní řeči vyzdvihl nejen Heydrichův „statečný a heroický“ boj, ale i jeho podíl na vytvoření bezpečnostních orgánů ochranných oddílů a jeho práci v SS. Kromě toho poukázal na pouto přátelství, které je oba spojovalo a na jeho vzornou rodinu, jež po celý čas naplňovala ideály německých mravů a zvyků. Svůj projev pak zakončil slovy: „Tak se nyní říšský vedoucí SS a tak se my jeho kamarádi, a četní truchlící loučíme s Tebou, milý Reinharde Heydrichu, ty hrdino a milý kamaráde, v městě, v němž jsi vykonal věc tak velikou a jedinečnou pro naši Říši a v němž jsi padl v boji za získání těchto zemí pro naši Velkoněmeckou říši proti jejím nepřátelům.“²³⁴ Na Pražský hrad se pak dostavili zástupci nejrůznějších povolání a postavení, zejména však pracující a zástupci venkova, aby položili věnce k rakvi Heydricha. Podle dobového tisku se celé akce zúčastnilo na 75 tisíc lidí.²³⁵ Spíše než o samovolný akt jednalo se o nátlakovou akci, neboť takové množství sympatizantů s okupanty nebylo na území protektorátu snadné nalézt.

V ten den, jak sdělovaly deníky, truchlila celá Praha. Davy přihlížejících postávaly v ulicích, kudy vedl smuteční průvod z Pražského hradu na Hlavní nádraží, odkud byla rakev dále převezena do Berlína.²³⁶ Státní pohřeb, jenž se konal v Mozaikové síni nové budovy říšského kancléřství o dva dny později a jehož se zúčastnili všichni vedoucí mužové nacionálně socialistického státu, strany a branné moci a celý velitelský sbor SS a policie včetně Hitelera, členů protektorátní vlády, státního prezidenta a zastupujícího říšského protektora, zahájil svým projevem Himmler. I on, stejně tak jako Daluge, vyzdvihl Heydrichův přínos pro činnost říšské bezpečnostní služby a ocenil jeho celoživotní zásluhy. Krátký projev přednesl i Hitler, kterého se ztráta jeho věrného spolupracovníka musela jistě osobně dotknout. Ačkoliv byl ve svém projevu strohý, docenil jeho zásluhy udělením nejvyššího vyznamenání. Překlad jeho smuteční řeči otiskl dobový tisk takto: „Je mou povinností, věnovat tomuto mrtvému ještě několik slov. Byl to jeden z nejlepších nacionálních socialistů, jeden z nejsilnějších obránců německé říšské myšlenky, jeden z největších odpůrců všech nepřátel této Říše. Padl jako mučedník za udržení a zabezpečení říše. Jako Vůdce strany a Vůdce Německé říše odevzdávám Tobě, můj milý kamaráde Heydrichu, po příslušníku strany Todtovi²³⁷, druhému Němci, nejvyšší vyznamenání, které

---

233 Viz fotografie č. 5.

234 Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 9.6. 1942, s. 1-2.

235 Venkov, roč. XXXVII, 9.6. 1942, s. 4.

236 Např. České slovo, roč. XXXIV, 9.6. 1942, s. 3.

237 Fritz Todt (1891-1942), nacistický ministr zbrojního průmyslu, který se před válkou zasloužil o výstavbu německých dálnic a opevnění na západních hranicích Německa a k těmto účelům dal vzniknout organizaci nazvané jeho jménem (Organizace Todt), zahynul v roce 1942 při startu z letiště u Hitlerova hlavního stanu Wolfsschanze ve Východním Prusku.

mohu udělit, nejvyšší třídu Německého řádu.²³⁸

Po provedení atentátu na Heydricha došlo k vážnému narušení důvěry říše k protektorátu. Státní prezident, vláda, různé organizace i obyčejní lidé se právem obávali možných represí. Jediným východiskem, jak tuto nepříznivou situaci napravit, byla organizace nejrůznějších manifestací, prohlášení a masových akcí, na nichž se iniciátoři a účastníci svým jménem i hromadně přihlašovali k říši a ujistovali ji o své loajlnosti. Neustálé přesvědčování, že s atentátem nemá český národ nic společného, že se jedná o „hanebný a zákeřný čin“ provedený zrádcem Benešem a jeho přísluhovači, následné plnění všech úkolů zadaných říši a nevybočení z předem vytyčené linie měly za následek postupné znovuoobnovení důvěry říšských míst k protektorátnímu obyvatelstvu.

Důležitou roli zde sehrály obzvláště události konce roku 1942 a počátku 1943, kdy docházelo k oslabení německých pozic na východní frontě. Říše, jež potřebovala v protektorátu za každou cenu udržet klid a využívat jeho hospodářského a zbrojního potenciálu, viděla ze strany protektorátní vlády vhodnou příležitost v poskytnutí tolik žádoucí důvěry. Tím tak byla nejen říšská, ale především protektorátní místa dostatečně spokojena. Konečně i z chování samotného Franka bylo patrné, jak usiluje o prokazovanou oddanost ze strany domácího obyvatelstva, aby tak nejen sklídl zásluhy za „navrácení“ českého národa do Velkoněmecké říše, ale zároveň, aby na něj snad nepadl stín podezření, že není schopen vést a řídit tamní politiku podle německých instrukcí.

Obtížná situace nastala rovněž pro vrcholné představitele protektorátní správy, neboť ti bezprostředně zodpovídali německým orgánům za dění v protektorátu. Státní prezident Hácha se snažil tento nepříznivý stav v neprospěch českého národa zvrátit, když pod vlivem okolností poslal v den Heydrichova úmrtí Hitlerovi telegram, v němž jej přesvědčoval o společném zájmu na porážce Anglie: „...z našeho upřímného srdce prýští jediná touha, abychom nyní s ještě větším napětím všech sil přispěli k tomu, aby definitivní pád Anglie a jí placených zrádců národa stal se odplatou také za tuto potupu, způsobenou naší domovíně.“²³⁹ Na jiném místě pak ujistoval německé orgány o nezpochybnitelné věrnosti: „Jménem svým vlastním i ve jménu protektorátní vlády prosím Vaši Excelenci, aby zároveň s projevem našeho nejhlubšího smutku přijala i oddané ujistění naší nezlomné věrnosti Vám i Říši.“²⁴⁰

238Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 10.6. 1942, s. 2.

239Cit.: Národní práce, roč. IV, 5.6. 1942, s. 2.

240Cit.: tamtéž.

2.2.3 Mocenský dualismus mezi Daluegem a Frankem

Nepřímý souboj o to, kdo nahradí Heydricha a kdo se postaví do čela okupační správy, odehrával se mezi Daluegem a Frankem nepřetržitě až do ustanovení Německého státního ministerstva v Čechách a na Moravě v srpnu 1943. O tom, že Frank měl vysoké ambice stát se již po smrti Heydricha vůdčí osobností, svědčí jeho četné projevy a přítomnost na všech významných státních aktech.

Frank ve svém článku, nazvaném Říšská politika v Čechách a na Moravě, otisknutém v deníku *Völkischer Beobachter* 9. června 1942 a převzatým deníkem *České slovo*, vyjadřoval poměr mezi protektorátem a říší od 15. března 1939 do současnosti. Zrekapituloval zde především zásluhy okupačních orgánů, které nedopustily, aby boje probíhaly na území protektorátu, ale naopak se zasloužily o to, aby tu český národ mohl v poklidu pracovat. Válka podle něj určila pro prostor Čech a Moravy dva základní cíle. Jednak vymýtit v českém prostředí zločinecké a říši nepřátelské živly a naopak lidi dobře smýšlející k práci chránit před vykořisťováním, a jednak zahájit srůstání Čech a Moravy s říší na poli politickém, hospodářském a správním. Zároveň ocenil kroky nové vlády, která se nyní vyznačovala pozitivní vůlí ke spolupráci s říší a nebála se odsoudit „zločinecké“ kroky emigrace. Poukázal na pozitivní Heydrichovu politiku vůči českým dělníkům, kterým vycházel vstříc a snažil se vyslechnout jejich žádosti. V závěru článku se Frank vyjádřil i k posledním Heydrichovým úkolům, jež však již nestihl uvést v život. „Na podkladě této základny pořádku a uklidnění prostoru byla pak zahájena obě velká díla správní reformy a povinné služby české mládeže...první dílo s cílem, aby správa byla zjednodušena, aby aparát fungoval rychle a rázně a aby tak byly všechny síly Čech a Moravy nasazeny k nejvyššímu nasazení pro evropské úkoly Říše.“²⁴¹

Na úplný závěr ujišťoval pak nejen čtenáře, ale i celý národ, že je odhodlán dokončit dílo, jež započal Heydrich, když doslova napsal: „Když Reinhard Heydrich vydechl v ranních hodinách dne 4. června svůj mladý vřelý život, a já s Obergruppenführerem Daluegem, a mužem, kterého Vůdce nyní pověřil vedením úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, jsme dleli u něho, tu jsme si přísahali, že splníme politický odkaz svého kamaráda. Jeho směrnice bude dodržena. Nic nám nezabrání abychom, věrní Vůdce rozkazu, nedokončili dílo Reinharda Heydricha v Čechách a na Moravě k blahu Říše a jejích velkých úkolů.“²⁴² K. H. Frank a Daluege se tak k Heydrichovu odkazu přihlásili zcela

241Cit.: *České slovo*, roč. XXXIV, 10.6. 1942, s. 3.

242Cit.: tamtéž.

otevřeně a současně byli odhodláni jím započatou správní reformu dovést do zdárného konce. Byli si vědomi toho, že na ně čeká ještě řada úkolů, a to od nové reorganizace úřadu říšského protektora, přes změny ve struktuře policejního aparátu až po další potřebná opatření s tím související.

Přestože se oba shodovali v názoru, že je třeba zachovat linii již dříve nastolenou Heydrichem a pokračovat v jeho odkazu, vztah mezi oběma byl již od počátku velice napjatý. Daluge se po nabytí nové funkce nechtěl o svou moc s nikým dělit, tím méně s Frankem. Proto jmenoval svého přítele Heinze Reinefahrta svým osobním důvěrníkem a generálním inspektorem správy v úřadu říšského protektora (Generalinspekteur der Verwaltung),²⁴³ který byl vyňat z odpovědnosti státnímu tajemníkovi a byl vybaven vlastními zvláštními plnými mocemi. Jeho prvořadým úkolem bylo poskytovat zastupujícímu říšskému protektorovi rady a návrhy ohledně účelové výstavby správy v protektorátu. Dále měl pečovat o vzájemné vztahy mezi německou a protektorátní správou, jakožto být zpravován o důležitých opatřeních uvnitř úřadu říšského protektora.²⁴⁴

Naopak Frank se snažil využít příhodné situace, která si žádala tvrdá opatření proti protektorátnímu obyvatelstvu. Dalugeovi tak často dával najevo, že v tamním prostředí se pohybuje děle a že českou mentalitu a povahu zná opravdu dokonale. Mocenský dualismus mezi říšským protektorem a státním tajemníkem nebylo nic neobvyklého. Jisté třenice byly patrné již za von Neurathovy éry, naopak v době Heydrichova působení v Praze tento problém ustoupil do pozadí. Zdánlivé vyřešení této mocenské rivality bylo způsobeno Heydrichovou silnou pozicí, kdy byl Frank nucen jeho postavení respektovat.²⁴⁵ Nešlo však jen o jakýsi projev úcty, ale jak později v jednom svém dopise vedoucímu SD Ohlendorfovi sdělil, považoval Heydricha za politického génia a nejlepší politickou „hlavu“ říše.²⁴⁶

Další změna přišla po atentátu, kdy si Daluge vyhradil rozhodování ve všech důležitých věcech, Franka všemožně obcházel a snažil se jej odstavit. Dokonce přijímal i

---

243S jmenováním Fricka do funkce říšského protektora v září 1943, opustil Reinefahrt post generálního inspektora správy v úřadu říšského protektora a byl jmenován šéfem říšského úřadu pořádkové policie v Berlíně. NA, f. STuŘP, k. 48, sig. 109-4/809, zpráva Reinefahrta Frankovi o svém jmenování z 15. září 1943.

244NA, f. STuŘP, k. 48, sig. 109-4/809, dopis zastupujícího říšského protektora říšskému ministru Lammersovi ze srpna 1943.

245Viz fotografie č. 4.

246„...warum ich unter Reinhard Heydrich, den ich für ein politisches Genie und einen der besten politischen Köpfe des Reiches gehluten habe, bedenkenlos, ohne jede Gefahr und gerne als Zweiter arbiten konnte...“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*. In: Sborník archivních prací 18, 1968, č. 1, s. 276.

Při své zpovědi v pankrácké věznici Frank uvedl, že Heydrich „byl velmi uzavřený, mimořádně nedůvěřivý a výslovně panovačné povahy, avšak vysoce inteligentní a schopný zapracovat se do nějakého problému v nejkratší lhůtě“ Cit.: *Zpověď K. H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci*, s. 133.

přednosty oddělení úřadů a velitele bezpečnostní a pořádkové policie, aniž by byl Frank těmto rozhovorům přítomen. Naopak ctižádostivý Frank proti němu všemožně intrikoval, při vyřizování každodenních záležitostí ho začal zatlačovat do pozadí a usiloval o posílení své moci. Jistého úspěchu dosáhl na podzim 1942, kdy byl jmenován stálým zástupcem říšského protektora s právem podepisovat úřední akta s dodatkem „v zastoupení“, a to i v době, kdy říšský protektor pobýval v Praze.²⁴⁷

Nabízí se tedy otázka, proč v protektorátu nedošlo k tolik nacisty prosazovanému uplatňování vůdcovského principu, tedy soustředění veškeré moci v rukou jedné osoby, ať už říšského protektora nebo státního tajemníka. Odpověď je nasnadě. Ačkoli se okupanti snažili tuto zásadu uplatňovat i na území mimo starou říši, ve skutečnosti však usilovali, aby nedocházelo k přílišnému mocenskému vzestupu jednotlivců²⁴⁸, o to více v případě ambiciózního Franka.

Daluege, který se rozhodl většinu svého pobytu v protektorátu trávit na dobříšském zámku, tak nechtěně převáděl značnou část agendy zastupujícího říšského protektora v Praze na úřednictvo. Veškerou správu protektorátu tak vykonával a řízením otázek policejního charakteru byl pověřen právě Frank. V poválečné výpovědi před mimořádným lidovým soudem v Praze Daluege vypověděl, že: „organizaci a správu jsem měl na starosti já, ale Frank nesl odpovědnost za všechna svá opatření policejní povahy.“²⁴⁹ Zdůrazňoval, že byl pouhým zastupujícím říšským protektorem, že nepřijímal pravomoc protektorátu a že se neznal k předpisům, jimiž byla pravomoc protektora vymezena, neboť je prý na sebe nevztahoval. Své podpisy na některých nařízeních vysvětloval tak, že to byl Frank, kdo nařízení vypracoval, poté mu je předložil, podal o nich stručnou informaci a Daluege je na závěr podepsal. Bývalý zastupující protektor před lidovým soudem dále na svou obhajobu uvedl, že v krátké době své činnosti v Praze neměl příležitost informovat se o protektorátu.²⁵⁰

O tom, do jaké míry byla Daluegeho výpověď pravdivá, se dodnes vedou polemiky. S velkou pravděpodobností lze soudit, že se Daluege obával možných represí za svůj podíl na okupační politice v době heydrichiády, a proto svou roli v protektorátu záměrně umenšoval. Ve skutečnosti však asi nebylo možné, aby Daluege, jakožto výkonná hlava okupovaného území, netušil a zcela opomíjel závažné události, které se tu odehrávaly. Během soudního přelíčení, při němž byl konfrontován Frank s bývalým zastupujícím říšským protektorem, se

---

247MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 73.

248Tamtéž.

249Cit.: Český národ soudí K. H. Franka. Praha: Ministerstvo informací, 1947, s. 112.

250K.H. Frank. *Vrah českého národa před soudem lidu: proces a rozsudek nad K.H. Frankem*. Žilina: Pravda. 1946, s. 43-44.

s velkým sebezapřením odmítal k této kapitole jakkoliv vyjadřovat. Svůj postoj tehdy okomentoval slovy: „Když jsem byl po svém zatčení při výslechu tázán, jakou úlohu tehdy hrál Daluege, zaujal jsem k jednotlivým bodům Daluegovy výpovědi své stanovisko, ke kterému nemám již co dodat. Příčí se to mému názoru o cti a studu probírat před širokou českou veřejností vnitřní německé rozpory a polemizovat s vývody svědka, člověka to podle mého názoru těžce zkoušeného, který neví, co mluví.“²⁵¹

Tehdy na základě poválečné výpovědi Waltera Jacobiho soustředil prý Daluege pozornost hlavně na záležitosti, které se dotýkaly německých úředníků i úřadů a okupační aparát je považoval za víceméně zbytečné.²⁵² V podobném duchu se nesla poválečná výpověď i dalšího pracovníka řídicího úseku bezpečnostní služby v Praze, Wenera Landmanna, podle níž prý Daluege neměl vlastní linii a v protektorátu se snažil pouze posílit vliv pořádkové policie.²⁵³ Tato patrná snaha zastupujícího říšského protektora posílit policejní charakter režimu však narážela na odpor ve vedoucích kruzích okupačního aparátu, zvláště Franka. Ten s prosazovaným kurzem jednoznačně nesouhlasil, neboť podle jeho názoru mělo dojít k uskutečnění Heydrichových plánů takovým způsobem, aby německý vliv v české správě nebyl natolik viditelný. Tento rozpor v obou koncepcích měl za důsledek stížnosti Franka u nadřízených míst ústřední správy v Berlíně. Tato Frankova nevraživost vůči Daluegovi se projevovala už v létě roku 1943, kdy usiloval o jeho odvolání.

O tom, že vztah mezi Frankem a Daluegem byl i na osobní úrovni již od začátku jejich střetnutí značně komplikovaný a do jisté míry nepřátelský, svědčí rovněž pozdější výpovědi jich obou před lidovým soudem.²⁵⁴ Daluege na otázku, zda-li spolu s Frankem vycházeli přátelsky, jednoznačně odpověděl že ne. Frank s tímto tvrzením souhlasil a doslova prohlásil, že „v úředním styku měli jsme [s Daluegem – pozn. J.H.] různé mrzutosti.“²⁵⁵ Daluege tehdy také sdělil, že za jeho odvoláním z funkce zastupujícího říšského protektora stály pomluvy o jeho duševní neschopnosti a docela jistě i jeho snahy o provedení reformy u říšské policie, které se nesešly s pochopením říšských vedoucích míst.²⁵⁶ Tehdy před soudem doslova prohlásil: „O tom, že roku 1943 o mně bylo německými místy rozšiřováno, že jsem duševně chorý, jsem se dozvěděl teprve po svém zatčení od jednoho přítele z NSDAP a od jiných zajištěných vedoucích říšských politiků. Nebyla to ovšem pravda. Duševně jsem byl

---

251Cit. tamtéž, str. 113.

252MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 101.

253Tamtéž, s. 102.

254Více informací o probíhající soudním přelíčení s Frankem a Daluegem viz dobový poválečný tisk.

255Cit.: *K.H. Frank. Vrah českého národa před soudem lidu: proces a rozsudek nad K.H. Frankem*, s. 42.

256Český národ soudí K. H. Franka, s. 111 nebo TUNYS, Ladislav. *K.H. Frank: Noc před popravou*. Praha: XYZ. 2010, s. 183.

naprosto zdrav, ale mé snahy o provedení reformy u říšské policie, byly vedoucím říšským místům nepříjemné.²⁵⁷

2.2.4 Pokračování v již započaté Heydrichově linii

Součástí druhé fáze Heydrichovy reformy veřejné správy, jak již bylo výše uvedeno, se stala i úprava počtu a funkcí jednotlivých oberlandratů. „S platností od 15. června 1942 byla zrušena jejich působnost v první instanci pro záležitosti německých státních příslušníků a zároveň odňata dosud vykonávaná přímá pravomoc ve věcech protektorátních příslušníků.²⁵⁸ Z původních patnácti oberlandratů, jejichž počet se ustálil v roce 1940, bylo osm zrušeno zcela²⁵⁹ a sedm zbývajících²⁶⁰ naopak rozšířeno a přeměněno na nové organizace

257Cit.: *Český národ soudí K. H. Franka*, s. 111-112.

258ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 77.

259Jednalo se o tyto oberlandráty Kolín, Kladno, Jičín, Klatovy, Tábor, Pardubice, Olomouc a Zlín.

260Zachované oberlandráty i nadále vykonávaly svou působnost v Praze, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Brně, Moravské Ostravě a Jihlavě. Na základě nového správního členění zahrnovaly jejich oblasti obvody následující okresních hejtmanů, pod něž spadaly okresní úřady, popř. města se zvláštním statutem:

Oberlandrat Praha – obvod vedoucího okresního hejtmana Praha-venkov-sever (okresy, popř. města se zvláštním statutem Benešov, hl. město Praha, Praha-venkov-jih, Praha-venkov-sever, Příbram, Sedlčany), Kladno (Beroun, Kladno, Louny, Rakovník, Roudnice, Slaný) Kolín (Brandýs nad Labem, Čáslav, Český Brod, Kolín, Kutná Hora, Mladá Boleslav a Mělník)

Oberlandrat Hradec Králové – Hradec Králové (Dvůr Králové, Hradec Králové, Náchod, Rychnov nad Kněžnou), Pardubice (Chrudim, Litomyšl, Pardubice, Vysoké Mýto, Jičín (Jičín, Nový Bydžov, Nymburk, Semily, Turnov)

Oberlandrat Plzeň – Plzeň-venkov (Kralovice, město Plzeň, Plzeň-venkov), Klatovy (Domažlice, Klatovy, Písek, Strakonice, Sušice)

Oberlandrat České Budějovice – České Budějovice (České Budějovice, Třeboň), Tábor (Humpolec, Ledec nad Sázavou, Pelhřimov, Tábor)

Oberlandrat Brno – Brno-venkov (Boskovice, město Brno, Brno-venkov, Vyškov), Zlín (Hodonín, Kyjov, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Zlín)

Oberlandrat Moravská Ostrava - Místek (město Moravská Ostrava, Místek, Valašské Meziříčí, Vsetín, Olomouc (Hranice, Kroměříž, Litovel, město Olomouc, Olomouc-venkov, Prostějov, Přerov)

Oberlandrat Jihlava – Jihlava (Jihlava, Moravské Budějovice, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč, Velké Meziříčí)

NA, f. STuŘP, k. 2, sig. 109-1/45, č.j. Zu I BM 315/42, obvody oberlandratů s příslušnými okresními hejtmanstvími, 13. července 1942, nebo NA, f. STuŘP, k. 2, sig. 109-1/45, I 1 d – 6300, nové členění obvodů oberlandratů, 25. května 1945.

Srovnej MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 55-56.

Pro představu: rozloha, počet obyvatel, z toho německé národnosti, pro jednotlivé oberlandraty byly po správní reformě v červnu 1942 následující:

Oberlandrat Praha: 10 354,72 km², počet oby. 2 419 434, z toho 50 057 oby. německé národnosti.

Oberlandrat Hradec Králové: 7 917, 60 km², 1 152 492, 10 969.

Oberlandrat Plzeň: 6 449, 35 km², 693 015, 11 607.

Oberlandrat České Budějovice: 6 458, 830 km², 533 302, 17 341.

Oberlandrat Brno: 6 826, 83 km², 1 164 900, 84 144.

Oberlandrat Moravská Ostrava: 5 294, 26 km², 995 705, 67 655.

Oberlandrat Jihlava: 5 239, 92 km², 418 900, 31 168.

s novým názvem oberlandrati-inspektoři říšského protektora (Oberlandrat – Inspekteure des Reichsprotectors).²⁶¹ Zatímco z osmi zrušených oberlandratů odešli pouze dva do vojenské služby, ostatní i nadále působili jako správní úředníci, přičemž Meusel (za oberlandrat Kladno), Hertel (za Tábor) a Hofmann (za Brno) byli přiděleni do zemských úřadů v Praze a Brně.²⁶² Jednotliví vedoucí oberlandrati – inspektoři říšského protektora se naopak během několika okamžiků dostali na roveň vedoucím oddělení úřadu říšského protektora.²⁶³

Jak již nová funkce naznačovala, jejich hlavní náplní bylo vykonávat dozor a inspekci v příslušném správním obvodu, zvláště nad úřady autonomními, kterým byla nyní svěřena značná část jejich dřívějších pravomocí. V první fázi funkčního období se pak měli víceméně koncentrovat na získání všeobecného přehledu o odborné a politické situaci v přidělených okresech a nechat se zpravovat o veškerém dění jejich obvodu. Kromě toho i nadále vykonávali vedoucí, organizační a řídicí činnost jak k některým služebnám okupační správy, tak k někdejší českým úřadům. Ovšem hlavní podíl jejich působnosti se soustředil především na úzký osobní kontakt se všemi zodpovědnými osobami v oblasti politiky, správy a hospodářství v jejich regionu.²⁶⁴

Někteří oberlandrati-inspektoři se nechtěli ani poté vzdát své výsostné pravomoci vydávat pokyny a řídit správu ve svém správním obvodu, a proto se nejednou stávalo, že vyžadovali, aby jim každý měsíc venkovní služebny gestapa podávaly hlášení a přehledy o svých akcích v příslušném obvodu. Dokonce s pravidelností svolávali na určitý den v měsíci porady okresních hejtmanů, vedoucích oddělení správy z pověření říše, starostů měst a obcí, vládních komisařů, představitelů správních korporací a nejednou požadovali i účast zástupců aparátu NSDAP, bezpečnostní služby a gestapa.²⁶⁵ V zásadě však byla prováděná praxe jednotlivých oberlandratů-inspektorů různá, projevovala se v ní vlastní iniciativa, postoje, ale i snaha podržet si dřívější výsostné postavení ve správní hierarchii. Největší úsilí o znovunabytí dřívějších pravomocí tak vykonával oberlandrat-inspektor Jonak z obvodu Moravská Ostrava.

NA, f. ÚŘP, k. 37, BPR – Spisový plán kanceláře státního kancléře K.H. Franka.

Srovnej se stavem v listopadu 1943, NA, f. ÚŘP – dod. II, k. 4, sig. ÚŘP – Z H Baw (Luftschutz), sdělení statistického centrálního úřadu o početním stavu plochy, domů a obyvatelstva v listopadu 1943.

261 Mapa uvádějící počet a stav správních obvodů v Protektorátu Čechy a Morava k 15. červnu 1942 viz NA, f. STuŘP, k. 175, sig. 109-14/4.

262 MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 203.

263 Oberlandrat Praha zastupoval oberlandrat-inspektor von Watter, oberlandrat Hradec Králové - Schultz von Dratzig, oberlandrat Plzeň - Rempelik, oberlandrat České Budějovice - Blaschek, oberlandrat Brno - Klose, oberlandrat - Moravská Ostrava Jonak a oberlandrat Jihlava – Eckoldt.

NA, f. STuŘP, k. 175, sig. 109-14/4, příloha přípisu určená ministerskému radovi z 4. ledna 1944.

264 NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/51, služební pokyny pro oberlandraty-inspektory, říjen 1942.

265 Tamtéž, s. 168.

Dosavadní přímá působnost oberlandratů v případě záležitostí zajišťovaných ve staré říši vyššími správními úřady byla nyní převedena na zemské úřady. Jednalo se zejména o záležitosti německých státních příslušníků, židovského a nepřátelského majetku, zbraní a třaskavin, protiletcké ochrany a stavebně – policejního řízení ohledně veřejných staveb. Na zemský úřad v Praze kromě toho přešly i záležitosti spravující zaopatření válečných poškozců a zjišťování škod utrpěných Němci.²⁶⁶ Stejně tak přešla řada nových povinností, spravujících záležitosti německého obyvatelstva na centrální úřady, respektive ministerstva z příkazu říše a každé takové ministerstvo pak mělo vymezený rozsah své působnosti.²⁶⁷

V případě záležitostí, které ve staré říši zajišťovaly nižší správní úřady, přecházely nyní na nově vytvořenou instituci vedoucích okresních hejtmanů. Ti byli jmenováni do sídel oberlandratů ještě podle stavu před započítím reformy.²⁶⁸ Spravovali záležitosti vyživovacího hospodářství včetně pořádání trhů, úkoly německého zdravotního úřadu, agendu veterinářství a dozor nad dopravou. Současně s nimi byli správou těchto nižších úkolů pověřeni okresní hejtmani, kteří měli vykonávat ostatní agendu nepříslušící přímo vedoucím okresním hejtmanům a policejní záležitosti, které spravovaly policejní ředitelství. V jejich případě se jednalo o běžnou agendu osobních průkazů, povolení k pobytu, nakládání s cizinci, držení zbraní a další.²⁶⁹

Ačkoli inspektoři říšského protektora měli v budoucnu působit již jen jako orgány dozorcí a řídicí, kromě toho jim nepříslušela rozhodovací moc a jejich bývalý aparát byl nyní ztenčený jen na vládního radu a skromný pomocný personál²⁷⁰, byla jejich role, alespoň v počátcích, ceněna vysoko. Byli považováni za jakéhosi koordinátora mezi různými správními složkami a udržovatele celé správy v nerušeném chodu. O tom, že bylo jejich postavení skutečně významné, dokládá projev zastupujícího říšského protektora Daluega ke zrušeným a zachovaným oberlandratům na Pražském hradě 15. června 1942,²⁷¹ tedy v den, kdy vstoupilo toto nařízení v platnost.²⁷² Tehdy Frank za přítomnosti všech patnácti oberlandratů, Dalugeho, vedoucích oddělení říšského protektora a velitelů bezpečnostní a kriminální

266MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 54.

267Rozsah jednotlivých povinností protektorátních ministerstev z příkazu říše NA, f. ÚŘP – dod. I. s priority, k. 27, sig. I 1 d 1939-1942.

268Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 246-248.

269Tamtéž.

270Podle sdělení vládního rady Fuchse z úřadu říšského protektora Reinefahrtovi, mělo v úřadovnách oberlandratů – inspektorů pracovat kolem šesti osob ve složení oberlandrat-inspektor, jeho zástupce se statutem vyššího správního úředníka a s titulem vládního rady, jeden úředník střední nomenklatury, 2 písaři a řidič. Fuchs Reinefahrtovi 8.8. 1942.

MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 215.

271Fotografie č. 7-8.

272Seznam všech zúčastněných na Pražském hradě u příležitosti rozloučení se s některými oberlandraty v jejich funkci 15. června 1942 NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/48.

policie ocenil ve svém proslovu konstruktivní práci, kterou oberlandrati vykonali od roku 1939 a vyslovil jim dík vůdce a říše.²⁷³ Poté, co se s odcházejícími oberlandraty rozloučil i Daluege a poděkoval jim za dosavadní činnost, uvedl stávající oberlandraty do jejich nové funkce slovy: „Díky vaší osobní iniciativě a vašemu hájení zájmů říše v Čechách a na Moravě byly překonány potíže, které se znova a znova postavily do cesty našemu železnému odhodlání provést jasný vůdcův rozkaz "Nerozlučně začlenit země Čechy a Moravu do říše". Vaše výkony je třeba hodnotit tím více, že jste jich dosáhli překonáním všech nepříjemností denního života. Byly to nepříjemnosti, jaké už přináší život uprostřed cizího a nepřátelského národa.“²⁷⁴ Poté se k nim ještě jednou obrátil, aby jim vyjevil jejich nové úkoly a poslání: „Noví oberlandrati, jako moji inspektoři, mají nyní obtížný, avšak vděčný úkol, působit jako moje prodloužená ruka na frontě správy, bezprostředně tam pozorovat vydané příkazy a nařízení a podle daných politických směrnic přesně srovnat řady. Na základě vám poskytnutého práva dozoru a vydávání příkazů můžete činnost podřízených úřadů neustále co nejpřesněji pozorovat a kontrolovat, včas zjišťovat a odstraňovat potíže nebo nedbalost, energicky potírat zlou vůli všude tam, kde se objeví a v každé formě pozorovat moc říše.“²⁷⁵

Noví oberlandráti, kteří podle slov Daluega měli působit jako jeho prodloužená ruka, ale nikoli jako střední instance, tak měli denně kontrolovat veškerou správní činnost každého úřadu a pořizovat si při tom různé poznámky, které měli jednou měsíčně odesílat na úřad říšského protektora. Kromě činnosti dohledu měli vykonávat ještě jeden velice důležitý úkol, a to péči o německví v oblasti jejich působení a zároveň péči o německé úředníky a zaměstnance, kteří byli přiděleni do autonomních úřadů, aby dbali o zájmy správy z pověření říše.²⁷⁶ Na závěr ještě Daluege oberlandráty povzbudil k jejich činnosti slovy: „Milí spolupracovníci, dnešním dnem činíte další velký krok vpřed za splněním vůdceva příkazu připravovat země Čechy a Moravu po stránce správní, tak i výchovné jako budoucí země říšské.“²⁷⁷ Těmito slovy se s nimi rozloučil a ujistil je, že jejich funkce není jen reprezentativní, nýbrž že v říšské správě budou zastávat úlohu důležitého správního orgánu.

Ačkoli se o tom současná historiografie nezmiňuje, zrušením úřadů oberlandratů a přenesením jejich většinových kompetencí na autonomní úřady došlo i k výraznému snížení

273České slovo, roč. XXXIV, 16.6. 1942, s. 2.

Národní práce, roč. IV, 16.6. 1942, s. 1.

Venkov, roč. XXXVII, 16.6. 1942, s. 1.

274Cit.: AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*, s. 218.

275Cit.: tamtéž, s. 218-219.

276Tamtéž, s. 220.

NA, f. Stučka, k. 1, sig. 109-1/15, referát o oberlandratech-inspektorech a jejich postavení ve správě, zaslaný Reichmannem Landmannovi 30. dubna 1943.

277Cit.: tamtéž, s. 221.

nákladů v rozpočtu úřadu říšského protektora pro rok 1943 a roky následující.²⁷⁸

Zrušení osmi úřadoven oberlandrátů doprovázela také jejich faktická likvidace. Bylo nezbytné zajistit přerozdělení jejich movitého majetku, a to na základě výnosů ze 7. dubna 1942.²⁷⁹ Tyto směrnice obsahovaly základní instrukce, jakým způsobem naložit především s nepotřebným kancelářským majetkem. Bylo proto usneseno, že vypracované řádné soupisy veškerého inventáře každé služebny, a to od psacích potřeb a tiskovin přes telefonní zařízení až po služební vozy a motocykly, bude předán ke schválení nově ustanovených vedoucích okresních hejtmanů. Ti měli být neustále informováni o jakýchkoliv změnách a každé přerozdělení podléhalo jejich rozhodnutí, které byli povinni přeposílat dále do úřadu říšského protektora. U cenných trezorů a služebních vozů platila zásada, že při přerozdělování budou upřednostňovány potřeby v následujícím pořadí. Jako první se mohli o zbylý inventář ucházet vedoucí zbývajících sedmi oberlandrátů, po nich následovali vedoucí okresní hejtmáni a na konec vedoucí zbývajících okresních úřadů. V případě protiletectkých zařízení, zásob paliva a dalšího inventarizovaného materiálu mnohdy platilo, že pokud v místě zrušeného úřadu oberlandrátu i nadále působili němečtí úředníci nebo německá oddělení okresních úřadů, pak tyto atributy zůstávaly na svých původních místech k jejich užitku. V opačném případě bývaly předávány k dispozici přímo okresním vedoucím hejtmanům.

Co se týče kancelářských potřeb, jako byly např. úřední razítka bývalých obvodů oberlandrátů nebo čistopisy s předtištěnou hlavičkou, bylo rozhodnuto, aby se zabránilo jejich případnému zneužití, že budou poslány do Prahy na úřad říšského protektora. Sem pak byly odvezeny rovněž i veškeré správní dokumenty, které během svého tříletého působení úřady oberlandrátů vyprodukovaly.

Vlastní realizace správní reformy měla probíhat v docela přísném utajení tak, aby se široká veřejnost o jejím provedení dozvěděla až v době, kdy formálně nabude platnosti. Celou záležitost jistě zkomplikovala i událost ohledně atentátu. Přesto se již 13. června 1942 v denících protektorátního tisku objevila zpráva o zamýšlených krocích k zjednodušení správy, která informovala domácí obyvatelstvo o plánovaném postupu. Doslovně se tehdy uvádělo: „Zjednodušení správy v Čechách a na Moravě – již ohlášené - [v předcházejících číslech se však žádné informace o plánované správní reformě neobjevily – pozn. J.H.] nabude platnosti v nejbližších dnech. Správní úkoly Oberlandratů přecházejí na okresní úřady, které je budou vykonávat z pověření Říše. Obyvatelstvo se bude tudíž v budoucnosti obracet ve věcech, pro které byl dosud příslušný Oberlandrat, na okresního hejtmana z

---

278NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/12, rozpočet úřadu říšského protektora pro rok 1943.

279NA, f. ÚŘP, k. 42, sign. Z – Hauptbüro ŘP 1942, Nr. Z: HB/1942, Nr. 14-18.

pověření Říše, který je příslušný pro jeho bydliště. Bližší podrobnosti o době, kdy úřední věci přecházejí na okresního hejtmána z pověření Říše, oznámí Oberlandrati – každý pro svůj okres – způsobem dosud obvyklým v nejbližších dnech. Doporučuje se proto, aby byly sledovány úřední vyhlášky v denních listech. Oberlandrati (Inspektoři Říšského protektora v Čechách a na Moravě) budou v budoucnosti míti svoje úřední sídlo v Praze, Plzni, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Brně, Jihlavě a v Moravské Ostravě.²⁸⁰

Tato strohá informace o plánovaných změnách ve výkonu jednotlivých správních úřadů měla připravit jak protektorátní, tak německé obyvatelstvo na právě nadcházející opatření. Jistě bylo zapotřebí, aby tyto změny probíhaly v klidu a obyvatelé tyto úřady v jejich transformaci nepřetěžovali. Proto se také v průběhu týdne od 15. června v tisku objevovala zpráva, v níž se na obyvatelstvo apelovalo, aby věci, které mohou být pro svůj výkon odloženy, nechalo na pozdější vyřízení. Zpráva objevující se nepravdělně v tisku tehdy hlásala: „Správní úřady v Čechách a na Moravě (Oberladráty, zemské úřady, správy měst Prahy, Plzně, Brna, Olomouce a Moravské Ostravy) budou v době, od 15. června do 22. června 1942 zaměstnány rozsáhlými organizačními změnami, jež plynou ze zjednodušení správy, která se zavádějí. Obyvatelstvo se proto žádá, aby podporovalo tyto nesnadné práce tím, že se nebude dožadovat úředních výkonů ve věcech, jež snesou odklad a že se bude na úřady obracet opravdu jenom v případech naléhavých.“²⁸¹ Obyvatelstvo se skutečně nejspíš snažilo tyto instrukce dodržovat, a nezatěžovat tak zbytečně správu. Svědčí o tom skutečnost, že během bádání se nenašly žádné zprávy o narušování chodu jednotlivých úřadů nebo opětovné výzvy k pozdějšímu vyřízení nedůležitých záležitostí.

Naopak v tisku ještě více zesílily snahy redaktorů posílit víru v blahodárnost právě prováděných změn. Výstižně to ve svém článku *Do aktivní práce pro Říši* shrnul redaktor Českého slova Antonín Houdek slovy: „Právě prováděné organizační změny ve veřejné správě jsou svědectvím, že velké dílo zabezpečení trvalého rozvoje českomoravského prostoru vtěluje se ve skutečnost. Prováděné zjednodušení správy není samojedinou složkou tohoto velkého programu, ale je složkou nejvýraznější, neboť zjednodušení správy přináší zároveň rozšíření působnosti protektorátních úřadů, na něž přecházejí určité úkoly, které až dosud byly svěřeny říšským úřadům v Protektorátu. Tato významná okolnost znamená, že protektorátní správa povýšena byla na správu z říšského pověření.“²⁸² Tento krok dále

---

280Cit.: Venkov, roč. XXXVII, 13.6. 1942, s. 1.

Národní práce, roč. IV, 13.6. 1942, s. 1.

281Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 14. 6. 1942, s. 4.

Venkov, roč. XXXVII, 19.6. 1942, s. 5.

Národní práce, roč. IV, 20.6. 1942, s. 4.

282Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 16.6. 1942, s. 1.

považoval redaktor za významnou složku důvěry a viděl v tom prý daleko víc. Kromě toho poukazoval také na to, že provádění reformy po atentátu na Heydricha mohlo přestat, ale že se tak prý z vůle říše nestalo.²⁸³

Na novou územní organizaci okresních úřadů, ke které došlo k 1. červnu 1942, navazovalo protektorovo nařízení o správě z říšského příkazu s platností od 15. června téhož roku. Tímto nařízením mohl říšský protektor určit zemské úřady, okresní hejtmany, správce měst se zvláštním statutem a policejní úřady, aby vykonávaly správu z příkazu říše. V praxi tak správa z pověření říše zahrnovala jak zpětné předání správních úkolů, které byly protektorátním institucím odebrány po 15. březnu 1939, tak i těch, které pro německé obyvatelstvo vykonávaly okupační orgány. O to více nyní došlo k zintenzivnění německé kontroly s cílem zbavit české úřady během výkonu své činnosti jakéhokoliv politického působení.

Protektorátní úřady nyní pověřené správou z příkazu říše nebyly zcela nezávislé na okupačním aparátu, což dokládá skutečnost, že jejich nakládání s financemi podléhalo předchozímu německému schválení. V praxi pak protektorátní úřady, které byly pověřeny správou z říšského příkazu, byly povinny používat předepsaného označení a dovětek „...správa z příkazu říše“. Současně musely během vyřizování své agendy užívat malou říšskou pečeť.²⁸⁴ Okresní úřady byly ve vyřizování záležitostí podřízeny vedení a pokynům příslušného oberlandrata.²⁸⁵ Do takto nově koncipovaných autonomních úřadů bylo vysláno na 1 100 německých pracovníků uvolněných z úřadu říšského protektora a rozpuštěných oberlandratů.²⁸⁶ Již od počátku se předpokládalo, že správa z říšského příkazu bude zavedena u všech úřadů okresních hejtmánů a že jim bude zároveň poskytnuto zvláštní oddělení, kde budou zaměstnáni výhradně Němci.

Okupační správa však počítala i s variantou, že v okresech s nízkým počtem německého obyvatelstva by nebylo zrovna vhodné zavádět správu z příkazu říše a budovat zde nová německá oddělení. Svou roli v případném přehodnocení situace jistě sehrával i nedostatek německých úředníků, kteří byli v této době daleko více potřebnější na frontě. Proto se přistoupilo k opatření, kdy správa z příkazu říše nebyla zavedena u okresních úřadů v Českém Brodě, Slaném, Sedlčanech, Kralovicích, Ledči nad Sázavou, Vysokém Mýtě, Novém Bydžově a Velkém Meziříčí a jejím výkonem byla pověřena německá oddělení

---

283 Tamtéž.

284 NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/3, přípis zástupce skupiny justice u úřadu říšského protektora dr. Giesovi ze 17. listopadu 1942 o zavádění říšských výsostných znaků do správy z pověření říše.

285 ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 79.

286 MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 54.

sousedních okresů.²⁸⁷ Současně došlo v nově organizované síti okresních hejtmanů i k personální obměně, kdy na vedoucí pozice přicházela řada vládních radů přímo ze Sudet, kteří ovládali češtinu, stejně tak i kvalifikovaní správní odborníci z úřadu říšského protektora.²⁸⁸

Ne vždy však byla pro okupační správu situace natolik příhodná, aby v čele okresních úřadů stál německý státní příslušník. Pokud v úřadu působil český hejtman, pak správu z příkazu říše vykonávalo německé oddělení. Stejně tak písemný styk ve věcech z příkazu říše mezi úřadem říšského protektora a okresními hejtmany – správa z příkazu říše probíhal výhradně prostřednictvím zemského úřadu – správa z příkazu říše.²⁸⁹

Do určité míry jistou překážkou v nenarušeném chodu nových úřadů, na něž byla přenesena správa z příkazu říše, představovalo samotné německé obyvatelstvo protektorátu, jež nově ustanoveným úřadům nedůvěřovalo, zvláště tehdy, když se jednalo o úřady protektorátní. Přesvědčování obyvatelstva ze stran úřadů, ale i zpráv dobového tisku příliš nepůsobilo, a proto měla v této otázce sehrát zásadní úlohu i NSDAP, jejíž úřadovny měly kromě úkolu starat se o plynulé fungování správy, za povinnost právě přesvědčování německého obyvatelstva o nezbytnosti správní reformy a hladkém vyřízení jejich záležitostí na českých reorganizovaných úřadech.²⁹⁰

Nařízení z 23. května 1942 o správě z příkazu říše v Protektorátu Čechy a Morava neupravoval dosavadní způsob předkládání právních předpisů a správních nařízení. Proto se přistoupilo k řešení, na jehož základě byl v platnosti ponechán oběžník prezidia ministerské rady ze 14. prosince 1939 o předkládání právních předpisů a správních nařízení úřadu říšského protektora a oberlandrátů.²⁹¹ V zásadě i nadále platilo, že návrhy právních předpisů a správních nařízení toho druhu, které dosud byly předkládány oberlandrátům, budou jim i napříště předkládány ke schválení. Jedinou výjimkou se stalo hlavní město Praha, které podle nařízení říšského protektora z 23. května 1942 bylo vyňato z dohledu oberlandratu v Praze. V tomto případě návrhy právních předpisů a správních nařízení, které Praha vydala, měly být předkládány ke schválení přímo říšskému protektorovi, a to prostřednictvím ministerstva vnitra.²⁹²

287Tamtéž.

288MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*. In: *Paginae Historiae*, 1993, č. 1, s. 196-218, s. 204.

289Tamtéž.

290MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 126.

291Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1940, s. 1. Viz výše.

292Věstník ministerstva vnitra v Praze, 1942, s. 301.

2.2.5 Reforma bezpečnostní policie

Až do Heydrichovy reformy veřejné správy nedošlo v Protektorátu Čechy a Morava v organizaci policie a četnictva k podstatnějším změnám; policii nadále řídilo oddělení ministerstva vnitra, zatímco četnictvo Generální velitelství četnictva. Výrazná změna v organizaci vládní policie a četnictva nastala až 1. července 1942. Toto organizační přizpůsobení autonomních bezpečnostních sborů nacistickému vzoru a jejich postavení pod německé vedení mělo za následek, že na ministerstvu vnitra byla nově vytvořena služební místa generálních velitelů, a to jak pro uniformovanou, tak neuniformovanou policii. Nově se také začalo užívat termínu protektorátní policie.

Změna nastalá v této oblasti si vyžádala sjednocení veškeré uniformované exekutivy, tedy četnictva, uniformované vládní policie, obecní výkonné policie, policie požární a později i protektorátní nouzové pomoci pod jednotné vedení generálního velitele uniformované policie (Generalkommandant der uniformierten Polizei, zkráceně GKUP).²⁹³ Naopak generálnímu veliteli neuniformované policie (Generalkommandant der nichtuniformierten Polizei, zkráceně GKNP), který vznikl sloučením bývalého V. oddělení ministerstva vnitra s bývalým Generálním velitelstvím četnictva, podléhala kriminální policie a obecní kriminální policie.²⁹⁴ Úkoly generálních velitelů odpovídaly příslušnosti hlavních úřadů bezpečnostní a pořádkové policie v říši a byli kompetentní pro rozpracování záležitostí policejní správy.²⁹⁵ Jejich působnost byla úzce spojena s veliteli pořádkové a bezpečnostní policie při říšském protektoru, přičemž spolupráce mezi služebnami velitelů pořádkové a bezpečnostní policie a institucemi generálních velitelů probíhala prostřednictvím šéfů štábů generálních velitelů.²⁹⁶

Současně byli jmenováni němečtí inspektoři uniformované²⁹⁷ a neuniformované²⁹⁸ protektorátní policie (Inspekteur der uniformierten Polizei, zkráceně IdUP a Inspekteur der

---

293Struktura jednotlivých složek generálního velitele uniformované policie NA, f. STuŘP, k. 131, sig. 109-8/35.

Více o činnosti a fungování úřadu Generálního velitele uniformované protektorátní policie viz stejnojmenný fond v Národním archivu.

294Struktura jednotlivých složek generálního velitele neuniformované protektorátní policie NA, f. STuŘP, k. 131, sig. 109-8/35.

Více o činnosti a fungování úřadu Generálního velitele neuniformované protektorátní policie viz stejnojmenný fond v Národním archivu. Z dochovaných materiálů zbylo pouhé torzo, na jehož základě nelze zrekonstruovat vnitřní strukturu úřadu. V současné době není fond přístupný, neboť se předělává.

295NA, f. STuŘP, k. 96, sig. 109-5/5, zpráva o Správní reformě v Čechách a na Moravě.

296MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 179.

297Více informací o činnosti a náplni úřadu Inspektora uniformované protektorátní policie viz fond Inspektor uniformované policie v Čechách 1942-1945 uložený v Národním archivu.

298Služební pokyny pro inspektora neuniformované protektorátní policie NA, f. STuŘP, k. 131, sig. 109-8-36.

nichtuniformierten Polizei, zkráceně IdNP), ačkoli svou funkci začali vykonávat až od 24. srpna 1942.²⁹⁹ Působnost každého z nich byla vyhrazena zvlášť pro Čechy a Moravu a byli přiděleni přímo k zemským úřadům. Jejich působnost se vztahovala na vedení, na úpravu služby a služebního dozoru, přibírání dorostu, výcviku, školení, výstroje a výzbroje, služební kázně a osobních a hospodářských záležitostí protektorátní policie.

V zásadě tato reforma měla napomoci přizpůsobení organizace protektorátních bezpečnostních sborů německému okupačnímu vzoru. Podle nového pojetí tak protektorátní uniformovaná policie odpovídala německé pořádkové policii a neuniformovaná naopak německé bezpečnostní policii. Nakonec velice těsné spojení úřadu říšského protektora a protektorátního ministerstva vnitra umožnilo okupantům řídit činnost protektorátní policie.³⁰⁰ Vládní nařízení o vytvoření protektorátní policie 1. července 1942 však bylo vydáno až se zpožděním 28. března 1944 ve Sbírce zákonů a nařízení č. 77/1944 Sb.³⁰¹

Heydrichova reforma veřejné správy měla taktéž za následek změnu organizace německého četnictva na území protektorátu, jež vešla v platnost 15. června 1942. Podle platného nařízení tak k úřadu velitele pořádkové policie byl jmenován velitel četnictva, který byl zároveň pověřen vedením oddělení tohoto úseku. Tam, kde došlo ke zrušení úřadů oberlandratů, přešla četnická velitelství a ostatní služebny pod pravomoc vedoucích okresních hejtmanů. Rovněž obvody četnických úřadoven doznaly změn, neboť byly upraveny tak, aby vyhovovaly změnám v územním dělení protektorátní politické správy.³⁰²

299Novým inspektorem neuniformované protektorátní policie v Čechách byl jmenován SS-Obersturmbannführer Sowa. NA, f. ÚŘP, dod. II, k. 1, sig. ÚŘP-Z Organizace 1939-45, č.j. J-10-108-03 (4), tiskopis o dosazení inspektora neuniformované protektorátní policie, 26. srpna 1942.

300ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 86.

V zásadě lze pro představu německou policii, působící na území protektorátu, rozdělit na pořádkovou policii neboli Ordnungspolizei a bezpečnostní policii neboli Sicherheitspolizei. Pořádkovou policii tvořila ochranná policie (Schutzpolizei), četnictvo (Gendarmerie), obecní výkonná policie (Gemeindevollzugspolizei) a požární ochranná policie (Feuerschutzpolizei). Bezpečnostní policii tvořila velice obávaná státní tajná policie (Gehemestaatspolizei) spolu s bezpečnostní službou (Sicherheitsdienst) a kriminální policie (Kriminalpolizei). Každý z těchto úseků byl pověřen výkonem jim svěřených povinností. V čele obou úseků stáli velitel pořádkové policie a velitel bezpečnostní policie. Nebyli do úřadu říšského protektora začleněni, ale jen přidružení, což v praxi znamenalo, že teoreticky podléhali pokynům říšského protektora, ve skutečnosti ale byli vázáni na rozhodnutí jim nadřízených orgánů z Berlína. Velitel pořádkové policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren) odpovídal za provádění úkolů pro pořádkovou policii, ale současně dozoroval nad uniformovanou českou policií. Velitel bezpečnostní policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren) dohlížel na fungování bezpečnostní policie, přičemž měl na starosti dozor nad českou neuniformovanou policií.

Více o organizaci a působení německé pořádkové a bezpečnostní policie na území protektorátu viz ŠISLER, Stanislav. *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*, s. 80-87.

Více o fungování a organizaci nacistické bezpečnostní služby na území protektorátu viz BIMAN, Stanislav. *Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. Vznik, organizace a činnost*. In: Sborník archivních prací 22, 1972, č. 2, s. 297-355.

301Sbírka zákonů a nařízení č. 77/1944 Sb, s. 360-364.

302Tamtéž, s. 82-83.

2.2.6. Personální poměry okupační správy v kontextu Heydrichovy správní reformy

Jedním z nejzásadnějších výsledků reorganizace správy byla redukce personálního stavu okupačního aparátu, jenž měl po převedení značné části kompetencí do rukou protektorátní správy být dán nejen k dispozici wehrmachtu, ale i pro jiné válečné účely.

Na základě údajů uvedených v pracích J. Milotové, zejména v její dizertační práci a stati o personálních aspektech tzv. Heydrichovy správní reformy můžeme dojít k určitému závěru o proměnách úřednických sil před a po správní reformě. Sama Milotová uvádí, že pracovala s údaji různé úřednické povahy, jejíž hodnoty se do značné míry rozcházejí a musí se tyto údaje tudíž považovat za přibližné. Pro účely této diplomové práce však postačí sledovat údaje, které ona sama uvádí a s nimiž se víceméně ztotožňuje.

Na základě personálního rozboru všech složek okupační správy vypracovaný úřadem říšského protektora na jaře 1941 bylo uvedeno, že v úřadu říšského protektora bylo zaměstnáno 1 055 pracovníků, což ve srovnání s rokem předešlým představovalo výrazný personální nárůst zhruba o 275 lidí. Ten samý dokument uvádí, že naopak počet pracujících v jednotlivých oberlandratech se prakticky nezměnil a byl navýšen jen o dva zaměstnance, tedy na počet 1 128 lidí.³⁰³

Německý policejní aparát činný v protektorátu ve sledovaném období k 29. květnu 1941 čítal 3 736 osob, přičemž pro potřeby velitele pořádkové služby byl vyhrazen počet 1 601 osob, zatímco pro velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby 2 135 osob. Přičteme-li k počtu výše uvedených zaměstnanců centrálních úřadů a německého policejního aparátu ještě osoby pracující v říšské správě na území protektorátu, zahrnující v to soudní správu, finanční správu, úřad zplnomocněnce pro železnice, osoby zabezpečující kurátorskou správu vysokých škol a zaměstnance poštovní správy a spojů, pak v celkovém součtu dojdeme k výsledku, že na území protektorátu v této sféře pracovalo na jaře 1941 celkem 5 899 osob. V závěrečném součtu pak lehce dojdeme k počtu 11 818 osob zaměstnaných ve všech složkách okupační správy na území protektorátu.³⁰⁴

Druhý pramen, se kterým Milotová konfrontuje výše uvedený soupis úřadu říšského protektora, je zpráva vládního rady Carla Hermanna z úřadu říšského protektora, kterou

---

Uniformovaná složka německé pořádkové policie byla v protektorátu nejvíce zastoupena četnictvem a již krátce po okupaci si vytvořila hustou síť svých úřadoven. Německá četnická velitelství se tehdy nacházela u každého oberlandratu; ve větších obcích se pak nacházely četnické stanice, policejní hraniční stanice a nádražní kontrolní stanice. Všechny úřadovny služebně podléhaly příslušnému oberlandratu, ale odborný a vojenský dohled vykonávali důstojníci četnictva policejního sboru.

303MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 196-218, s. 196-197.

304Tamtéž, s. 197.

informoval říšské ministerstvo financí o počtu německých zaměstnanců ve správě protektorátu. Jím vypracované údaje s datem 7. srpna 1941 se značně lišily od těch, které byly vypracovány před třemi měsíci. Ve své zprávě uvedl, že počet pracujících na úřadu říšského protektora a oberlandratech byl 2 350 osob, pro oblast říšské správy na území protektorátu 1 870 osob a těch, kteří pracovali v protektorátní správě bylo prý 6 853. Na základě jeho údajů tak docházíme k celkovému počtu 11 073 osob, ačkoli do celkového součtu nebyli započítáni pracovníci policejních složek, personál kurátorské správy, ani správy dopravní, pošt a spojů.³⁰⁵ Patrně tak v Hermannově případě při vytváření soupisu došlo k prolnutí několika zaměstnaneckých skupin naráz.

Milotová v konečném součtu vzala za směrodatný jak údaj úřadu říšského protektora, a to pouze pro nacistickou správu, tak údaj Carla Hermanna pro počet zaměstnanců v protektorátní správě, a došla tak k závěru, že počet německých úředníků, zaměstnanců a pomocného personálu ve správní sféře byl 18 771. Při porovnání domácího protektorátního obyvatelstva, který činil zhruba 7,5 milionů osob, a německých úředníků pracujících na území protektorátu dospějeme k závěru, že okupační aparát byl na protektorátním území silně zastoupený.

Porovnáme-li tyto údaje s údaji uvedenými Daluegem v situační zprávě od září do listopadu 1942, pak dojdeme k závěru, že počet německých sil pro veškeré správní účely radikálně klesl na počet 1 884 osob. Z nich 738 pracovalo přímo na úřadu říšského protektora a zbytek v autonomních úřadech.³⁰⁶ V souvislosti s tímto údajem je důležité rozlišovat mezi personální politikou, která souvisela se správní reformou, a mezi požadavky wehrmachtu na brance, či v opatřeních na rok 1943, jež souvisela s bezprostřední přípravou na totální válku. Veškerá opatření, která okupační aparát přijal v této souvislosti nelze totiž z hlediska struktury správy ani z hlediska personálního spojovat se správní reformou.

Okupační správa si mohla dovolit snížení počtu osob na 1 884 německých zaměstnanců, aniž by struktura správy a její vedení doznala výraznější újmy. Navíc včlenění značného množství německých úředníků do všech stupňů protektorátní správy, v jejichž úřadech měli plnit řídicí a kontrolní funkci, zatímco český aparát by pod jejich dohledem vykonával pouze správní činnost bez podílu na rozhodování, se nacházelo již v takové fázi, že nebylo problémem počet německých úředníků tak radikálně snížit. Nadbytečný německý personál tak byl získán nejen úspornějším obsazením okupačních institucí, ale i jejich redukcí.

---

305 Tamtéž, s. 197-198.

306 Tamtéž, s. 198.

Úřady správy finanční, dopravní, pošt a spojů rovněž zaznamenaly nepatrný úbytek svých úředníků, přestože návrhy na správní reformu se jich netýkaly. Důvody pro snížení počtu jejich zaměstnanců vyplývaly spíše z měsíčních požadavků wehrmachtu. Přesto nutno říct, že úředníci policie, soudnictví, finanční správy a spojů požívali status mimořádné důležitosti a z pohledu politického, hospodářského i vojenského nebyla jejich výrazná redukce žádána. Pokud přeci jen, pak tyto požadavky souvisely nejčastěji s událostmi na konci roku 1942, kdy sílil tlak válečných událostí.³⁰⁷ Jediná složka, které se snižování personálu výrazně netýkalo, byla německá policie. Tento krok byl nanejvýš očekávatelný, neboť dostatečně početný policejní aparát musel dohlížet na klidný chod protektorátu a zabezpečovat veškeré úkoly jemu svěřené.

Změny nastalé v personální politice nesouvisely bezprostředně jen se zánikem pracovních pozic a převelením jednotlivých úředníků na frontu, ale často také docházelo k přeskupování a pohybu německého úřednictva v rámci protektorátu. Jak to ve svých pamětech specifikoval Horst Naudé, jenž byl sám v rámci reformy jmenován na místo viceprezidenta Zemského úřadu v Praze, personální přesuny byly v této době prováděny z vyšší instance okupační správy do nižší a do všech institucí správy protektorátní za současného příchodu nových správních odborníků z říše na vedoucí místa okupační správy.³⁰⁸ Současně Naudé poukazoval na skutečnost, že časté změny v personálním obsazení úřadů od roku 1943 výrazně zatěžovaly akceschopnost okupačního aparátu. A dále dodal, že celá personální sféra okupační správy se v této době zmítala v pohybu, přesunech úředníků na jiná místa, jejich odchodech na frontu a naopak příchodech nového správního aparátu na území protektorátu.³⁰⁹

Příchod německých úředníků do protektorátní správy se týkal všech stupňů protektorátních úřadů, a to od okresních úřadů přes zemské až po ministerstva. Bližší přehled a konkrétní počet Němců zastoupených při jednotlivých ministerstvech poskytuje blíže nedatovaná zpráva pravděpodobně z druhé poloviny roku 1942. Podle této zprávy bylo personálně nejsilnějším ministerstvem nově vytvořené ministerstvo hospodářství a práce, v jehož čele od ledna 1942 stál říšský Němec Walter Bertsch. Naopak ministerstvo spravedlnosti, ačkoli tu není zmíněno, ale odkazuje na něj dřívější zpráva, prý bylo jediným

---

307Tamtéž, s. 202.

308NAUDÉ, Horst. *Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archives. Nr. 8.10. München. 1975, 1976, s. 138.*

Srovnej MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 203.

309NAUDÉ, Horst. *Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archives, s. 154.*

Srovnej MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 140.

resortem, do něhož nebyl zařazen německý personál. Z celkového počtu 6 495 zaměstnanců protektorátních ministerstev, tak počet Němců činil 391 osob, což souhrnně představovalo zhruba 7 % osob činných na ministerstvech.³¹⁰ Ve většině případech však nešlo o obsazování řadových úřednických postů, ale všech prezidiálních odborů a většiny odborných sekcí ministerstev.

Na základě údajů uvedených Brandesem, v důsledku správní reformy poklesl počet německých úředníků zaměstnaných v protektorátu. Z původních 2 500 všech úředníků a zaměstnanců bylo 1 100 přesunuto do protektorátních úřadů a 700 jich zůstalo nadále činných v úřadu říšského protektora a u oberlandratů. Zbývajících 700 pak bylo ze svých funkcí buď propuštěno, nebo byli uvolněni pro potřeby německé armády.³¹¹

Říšský protektor měl sice ze svého titulu pravomoc ovlivňovat činnost okupačního aparátu jako celku, nikoli však všech úřadů na území protektorátu a tím i tedy jejich personální obsazení. Týkalo se to zejména policejní správy, oblasti říšské správy, služeben NSDAP, říšské pracovní služby a úřadovny Wehrmachtu, o jejichž personálním vybavení rozhodovaly příslušné resorty v Berlíně, stranická kancelář NSDAP v Mnichově, župní vedoucí, vrchní velitelství branné moci, říšské vedení SS a další.³¹²

Podle úvah Milotové je snižování personálu okupačního aparátu v souvislosti se správní reformou dosud ve správní literatuře značně přeceňováno. Podle jejich úvah německé vedení při přípravě správní reformy sice úspory německých sil akceptovalo, rozhodně však již nebyly jejich ústředním motivem. Svou úvahu doplňuje tvrzením, že „pro plnění řídicí a kontrolní funkce musel být německý personál ponechán v takové výši, která by po převedení čistě administrativní činnosti na českou správu umožňovala plnění těchto úkolů“.³¹³ Vzápětí předkládá ještě druhý argument, „jestliže jako klíčový program byla stanovena germanizace

310MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 204-205.

Na základě údajů, které uveřejnila docentka Milotová ve své studii a jež pocházejí z výše citovaného dokumentu (NA, f. 114 – 5 – 1) je patrné zastoupení říšských Němců a protektorátních Němců v jednotlivých protektorátních ministerstvech a nejvyšších autonomních úřadech.

Ministerstvo hospodářství a práce – celkový počet zaměstnanců – 1741, z toho 93 říšských Němců a 32 protektorátních Němců.

Ministerstvo zemědělství – 1584 – 52 – 8.

Ministerstvo vnitra – 912 – 80 – 9.

Ministerstvo financí – 684 – 22 – 7.

Ministerstvo školství – 599 – 32 – 27.

Ministerstvo dopravy – 543 – 10 – 7.

Ministerstvo lidové osvěty – 523 – 9 – 3.

Nejvyšší cenový úřad – 316 – 26 – 5.

Nejvyšší účetní a kontrolní úřad – 162 – 2 – 1.

Ústřední statistický úřad – 840 – 5 – 7.

311BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, s. 267.

312MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*, s. 205.

313Cit.: tamtéž, s. 206.

Čech a Moravy, lze těžko předpokládat, že ji mohli v oblasti politické správy zabezpečovat čeští úředníci, kteří by si tím podle názoru státního podsekretáře Burgsdorfa víceméně podrazili židli, na které sedí.³¹⁴ A na závěr své tvrzení ještě doplňuje o fakt, že pracovníci, kteří byli uvolněni z okupačních úřadů, neměli jen naplňovat požadavky wehrmachtu, nýbrž měli být dáni k dispozici říšskému ministerstvu vnitra pro další správní účely. Především však měli být plynule začleňováni do protektorátní správy.³¹⁵

2.2.7 Dobové hodnocení Heydrichovy správní reformy³¹⁶

Zavádění reformních opatření a jejich přijetí či odmítnutí českým obyvatelstvem bylo německými orgány sledováno s velkým napětím. V zásadě se však ve zprávě o Přestavbě správy v Čechách a na Moravě (*Umbau der Verwaltung in Böhmen und Mähren*) hovořilo o dvojím postavení mezi českým obyvatelstvem. Zatímco inteligence v tomto opatření svým rozkladným sklonem a destruktivní kritikou spatřovalo pokus německých orgánů českou autonomii okleštit a „vyříditi ji“, tak obyčejní lidé prý přestavbu vítali, neboť se dočkali ukončení vládnutí „hospodářství klik“ (*Clicquewirtschaft*) v autonomních úřadech a nástupu důkladnosti pracovního tempa.³¹⁷ Těmito slovy bylo v zásadě vylíčeno stručné zhodnocení postavení protektorátního obyvatelstva k právě probíhající správní přestavbě.

Ještě na počátku se zdálo, že správní reforma nebude moci být vedoucími nacistické moci hodnocena jinak než jako významný počín vedoucí k úpravě a posílení vlastního aparátu. Sám oberlandrat-inspektor von Watter, se sídlem v Praze, se ve své zprávě o správní situaci pro období červenec/srpen 1942 vyjadřoval k zaváděným opatřením velice pozitivně. Pochvaloval si nejen to, že v jeho obvodu byla správní reforma dobře zavedena, ale i to, že němečtí okresní hejtmani vyvíjeli značnou iniciativu, pílili a pochopení pro jejich novou práci. Současně von Watter poukázal na proměnu nálady německého obyvatelstva, která sice z počátku byla trochu zahořklá, ale nyní se podstatně zlepšila. Naopak si otevřeně stěžoval na práci českých vedoucích okresních hejtmanů, kteří nejenže zastávali tendenci, větší část odpovědnosti přesouvat na správu z pověření říše, ale k tomu prý ještě znesnadňovali

---

314Cit.: tamtéž, s. 206-207.

315MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 117.

316Zhodnocení průběhu a opatření Heydrichovy správní reformy viz NA, f. NSM, k. 42, sig. 110-4/482 *Verwaltungsreform im Protektora Böhmen und Mähren*.

317NA, f. STuŘP, k. 97, sig. 109-5-13, zpráva *Přestavba správy v Čechách a na Moravě na jaře 1942*, určená k přednesu 9.9. 1942.

zapojení německých inspektorů do záležitostí autonomních úřadů.³¹⁸

V současné literatuře dochází k určitému jevu, kdy mnozí autoři, zabývající se správní problematikou období okupace, hodnotí Heydrichovu správní reformu jako jakýsi ukončený proces, jež už v době svého vzniku působil bezproblémovým dojmem a nemusel se vyrovnávat s nastalými problémy. Často také opomíjejí, že případné závady nově zavedeného mechanismu vyvolávaly časté diskuze a mnohdy i oprávněnou kritiku. I z těchto důvodů jsou pro nás dnes velice cenné názory a zkušenosti úředníků okupačního aparátu s fungováním a zaváděním reformy do správní oblasti.

Mnozí autoři řady studií a dokonce někteří pověřenci přímo z úřednického aparátu z doby okupace se domnívali, že jakési formální ukončení všech změn ve správní oblasti nastalo 15. června 1942, kdy v platnost vešlo vládní nařízení o nové organizaci českých centrálních úřadů a současně do nových funkcí byli povoláni oberlandráti – inspektoři. Naudé ve svých pamětech dokonce stanovil ukončení reformy koncem května 1942.³¹⁹ Jak už bylo výše uvedeno, správní reforma byla přerušena atentátem na Heydricha a jejího dokončení se poté ujali Daluge společně s Frankem. Stále ještě zbývalo dokončit reorganizaci úřadu říšského protektora, k níž došlo až na podzim roku 1942, a nové reorganizaci protektorátní policie, která sice vešla v platnost již 1. července téhož roku, ale zveřejněna byla až o dva roky později. I z tohoto důvodu je zřejmé, že k ukončení opatření, zavedených v rámci Heydrichovy správní reformy, došlo až na přelomu let 1942/1943, kdy již byly v úřadu říšského protektora připravovány směrnice a opatření pro převedení německé a protektorátní správy na totální válku. Milotová však ve své práci tento názor příliš nesdílí a domnívá se, že „navzdory právním předpisům a normám, které byly zveřejněny na počátku správních změn, zůstala norma v oblasti realizační nedokončena.“³²⁰ Z toho vyplývá skutečnost, že než se reforma stihla uskutečnit v celé své prvoplánovité podobě, změna ve vývoji na frontě způsobila její odklad a následně její pozastavení.

Již tehdy na základě Hitlerova výnosu z ledna 1943 pověřil Frank 5. února téhož roku vrchního vládního radu Heinze Landmanna z úřadu říšského protektora vypracováním programu válečných opatření ve správě protektorátu. Obsahem tohoto programu byl návrh přezkoušet válečnou důležitost veškeré správní činnosti v protektorátu. Okupační správa se však měla dále soustředit na udržení klidu a pořádku a zajistit požadované množství výroby potřebné pro válečné potřeby. Současně složky policejního aparátu, soudnictví a propagandy,

318NA, f. STuŘP, k. 3, sig. 109-1/65, zpráva oberlandrata-inspektora von Wattera o správní situaci zaslaná Landmannovi 18. srpna 1942.

319NAUDÉ, Horst. Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archives, s. 140.

320Cit.: MILOTOVÁ, Jaroslava. *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*, s. 170.

jež zajišťovaly ono udržení pořádku a pacifikaci obyvatelstva neměly být ve svém působení nijak omezovány. Naopak, oblasti, které byly z pohledu nacistického aparátu považovány za méně důležité, ba nedůležité pro vedení totální války, jako bylo na příklad sociální zabezpečení, měly svoji činnost výrazným způsobem zredukovat. Současně mělo dojít k opatření, jímž měla být zákonodárná činnost pozastavena, a organizační změny vůbec tak měly být omezeny. V této souvislosti se uvažovalo i o snížení inspekčních a služebních cest na minimum, které by šetřily síly potřebné pro válečné úsilí. Veškeré plány a přípravy na poválečné uspořádání protektorátu se měly rovněž přeložit až na poválečné období, zatímco nyní se měly jednotlivé složky soustředit po nejvíce na nejbližší úkoly války.

Dalším opatřením uvedeným v Landmannově programu byl návrh na uvolnění dohledu okupačního aparátu, který by se nově soustředil jen na sledování základních úkolů správy, ale nezabýval by se jednotlivostmi. Tento bod konceptu by zajistil, že vedení okupační správy by bylo ušetřeno rozhodování v záležitostech, jež nebyly až tak podstatné. Z hlediska válečné strategie byl zřejmě nejdůležitější návrh na přípravu opatření, která by upřednostňovala fungování válečně důležitých oborů správy a současně by zastavovala obory nedůležité. Tyto principy, jež by byly schváleny pro oblast správní, měly být, jak se uvažovalo, přeneseny i na úroveň hospodářského života protektorátu, zvláště hospodářské samosprávy, kde se obzvlášť mělo přezkoušet nezbytné nasazení německých sil.³²¹

Je rovněž nezbytné uvědomit si, že se válečná situace pro Německo už na podzim 1942 nevyvíjela příznivě. Zhroucení německých plánů související především s vývojem na východní frontě zapříčinilo, že představitelé okupační moci v protektorátu postupně pouštěli od plánů na začleňování Čech a Moravy do říše prostřednictvím výkonného správního aparátu. Původní záměr z roku 1941 co nejrychleji uvést správní reformu v životaschopnost a co nejefektivněji využít sil úřednického aparátu k ovládnutí prostoru Čech a Moravy musel být vzhledem k situaci na frontě na přelomu let 1942 a 1943 výrazně pozměněn. Nyní bylo pro okupační síly jednoznačnou prioritou plnit jen ty nezákladnější funkce správy na všech jejích stupních, aniž by docházelo k výraznější nápravě nedostatků, jež úředníky okupační správy v této době tížily. První kritiky na nedostatky a nejasnosti ve fungování nově zavedeného správního aparátu se začaly mezi německými úředníky šířit již krátce po 15. červnu 1942. Již tehdy poukazovali na nejednotný, roztržitý a v mnoha ohledech si i navzájem odporující přístup k provádění vlastní správní činnosti. Poukazovali na to, že u některých úřadů nejsou jasně definované kompetence ani správní příslušnost a že

---

321Obsah celého Landmannova programu viz MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 104.

až příliš často dochází ke špatné komunikaci a spolupráci mezi německými zaměstnanci autonomních a okupačních úřadů.³²²

Určité nesnáze a nesrovnalosti se projevíly také na úrovni zemského úřadu v Praze a oberlandratů-inspektorů. Milotová ve své dizertační práci uvádí záznam z jednání ze 7. srpna 1942, jehož se zúčastnili zemský viceprezident v Praze Naudé, prezidiální šéf zemského úřadu Blaschek a státní podsekretář von Burgsdorf. Tehdy první dva z účastněných vnesli požadavek na vymezení pracovního vztahu mezi oberlandraty-inspektory a zemskými viceprezidenty, neboť prý obě instituce působí na nižší úřady protektorátní správy, aniž by bylo zřejmé, v jakých pokynech se mají okresní úřady řídit pokyny zemských viceprezidentů a v jakých naopak oberlandratů-inspektorů. Tato nepřesnost měla za následek, že v nejednom případě docházelo k nejednotnému řízení a přidělování protikladných úkolů německým úředníkům, kteří tak při výkonu úkolů jim svěřených, byli mnohdy zmateni. Sami Naudé s Blaschkem se pak přikláněli k variantě, aby instrukce okresním úřadům byly udělovány jen úřady zemskými, neboť, jak se domnívali, úloha oberlandratů-inspektorů byla pouze přechodná a časem mělo dojít k jejich úplnému zrušení.³²³

Další stížnosti se týkaly na příklad již jednou zmíněných, ale stále se opakujících, nejasností v kompetenční příslušnosti jednotlivých typů úřadů, dále nedostatečné vzájemné informovanosti a spolupráce mezi německými úředníky na různé úrovni řízení protektorátní a okupační správy či nízké úrovni vzájemné spolupráce.³²⁴ Ve své zprávě z 13. července 1943 kromě jiného zmínil generální inspektor pro správu Reinefahrt stížnost zemských prezidentů – správa z příkazu říše a okresních hejtmanů – správa z příkazu říše, že musejí na politické pokyny udělované pražským vedením vyčkávat obzvlášť dlouho. Jediné, co s touto záležitostí mohl podle svého sdělení Reinefahrt udělat, bylo tento nedostatek přednést sdělovací ústředně, která jej měla vyřešit.³²⁵

Složitost situace se projevila zvlášť v případě samotných oberlandratů-inspektorů, neboť z některých stran docházelo ke zpochybnění tohoto správního orgánu. Velkým zastáncem jejich zrušení byl aparát NSDAP, který dával přednost vytvoření přímého spojení s okresními úřady, vládními komisaři a starosty před zprostředkováním jednotlivými oberlandraty-inspektory. Stejně stanovisko zastávali i okresní hejtmani, kteří v inspektorech

---

322MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 256-257.

323Tamtéž, s. 237-238 nebo MILOTOVÁ, Jaroslava. *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*, s. 164-165.

324MILOTOVÁ, Jaroslava. *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*, s. 165.

325NA, f. STuŘP, k. 51, sig. 109-4/914, č.j. 73/43 g, týdenní zpráva generálního inspektora pro správu státnímu sekretáři z 13. července 1943.

viděli jen prodloužení administrativního vyřizování mezi nimi a úřadem říšského protektora. Dokonce o důležitosti inspektorů prý pochybovalo samo německé obyvatelstvo žijící na území protektorátu, které podle dochovaných informací dokonce v obvodu hradeckého oberlandratu tvrdilo, že vlastní praxe prokázala, že tamní oberlandrat-inspektor je zcela nepotřebný.³²⁶

Souhrnně se dá říci, že inspekční činnost nenašla dostatečného pochopení nejen u značné části oberlandratu-inspektorů, ale ani u německých zaměstnanců v protektorátních úřadech. Nedostatek respektu převládal především u německých úřadů, kdy díky osobním kontaktům nabýval jejich vzájemný vztah spíše charakteru formálního, zatímco u česky řízených okresních úřadů si inspekce ponechaly svůj charakter kontrolní.³²⁷

Přestože by se na první pohled mohlo zdát, že správní reforma a kroky k jejímu zefektivnění byly na nejlepší cestě dosáhnout kýženého výsledku, skutečnost však byla zcela jiná. Ve fungování reorganizovaných úřadů vystupovala řada nejasností, které vlastní realizaci reformy brzdily. Pro jejich nápravu však chyběl dostatek času a prostoru, jednak proto, že situace na východní frontě se pro nacistické Německo nevyvíjela příznivě, a také proto, že po smrti Heydricha měl každý z vedoucích představitelů zcela jiné záměry, jak ovlivnit tento nedokončený proces správní reformy.

326MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*, s. 242.

327MILOTOVÁ, Jaroslava. *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*, s. 169.

3. kapitola – Nástup Karla Hermanna Franka k moci a proměny okupační politiky

3.1 Změna politického vývoje po bitvě u Stalingradu

Rok 1943 zaznamenal ve vývoji druhé světové války opravdu jakýsi obrat. Obrat, kdy německé vojenské jednotky na východní frontě, zvláště díky tuhé zimě, utrpěly značné porážky a ztratily své těžce nabyté pozice. Jejich drtivá ofenzíva z let předešlých byla náhle vystřídaná obrannou taktikou, jež vyžadovala zmobilizování všech dostupných materiálních a lidských zdrojů.

Mezník ve vývoji válečných událostí, jak se shodují vojenští i nevojenští historici, představovala bitva u Stalingradu. Původně naplánovaný útok německých vojsk na 5. dubna 1942, jehož cílem nebylo dobytí samotného města, ale získání potřebného prostoru, kde se měly setkat německé tankové divize, byl v důsledku válečné strategie o několik měsíců posunut. Od června do poloviny listopadu si však vojenskou převahu stále ještě udržovaly německé pozemní jednotky a všudypřítomný optimismus zaplavoval stránky dobového tisku.

Redaktor měsíčníku *Moderní stát* tak na příklad informoval o situaci na východní frontě následující zprávou: „Na východní frontě se změnilo počasí způsobem, který dle zkušeností nezůstává bez vlivu na povahu vojenských operací. V polním tažení minulého roku způsobila zima značnou přestávku ve vojenském vývoji tím, že udeřila náhle a s obvyklou tvrdostí. Jako loňského roku, tak také letos, sovětské vedení bylo odhodláno provádět jisté útočné pohyby, ale tentokrát narazilo na odpůrce, který je na tuto možnost připraven zcela jinak...Zkušenosti z minulé zimy byly německou brannou mocí v nejvyšší míře zhodnoceny a zpracovány. Vše je nařízeno na neobvyklé poměry zimy, takže nedostatek a překvapení vážného druhu nemohou nastati...Celkem možno říci, že zimní válečná situace se letos na východě podstatně liší od situace z loňského roku, neboť každý sovětský útok na příště ztroskotá o převahu obranné síly spojeneckých armád.“³²⁸ Tyto optimistické predikce a přání redaktora se však nenaplnily. Nečekaný zvrat v poměru sil se totiž dostavil hned následujícího měsíce, kdy se po sovětské ofenzívě ocitla 6. německá armáda pod vedením polního maršála Friedricha von Pauluse v ruském obklíčení, které způsobilo wehrmachtu významné materiální a lidské ztráty.

---

³²⁸Cit.: *Moderní stát* 13, 1942, s. 309.

Zprávy o dění na frontě, zvláště o bitvě u Stalingradu, zaplňovaly den co den hlavní stránky denního tisku, území protektorátu nevyjímaje. Referovalo se zejména o velkém německém úsilí porazit „bolševické zlo“, před nímž je třeba ochránit celou Evropu. Jakékoliv zprávy o německých porážkách či ústupcích byly vždy tlumočeny jako přechodné záležitosti, k nimž ve válce příležitostně dochází. O to větší důraz pak novinové zprávy kladly na jakékoliv úspěchy německých vojsk a ztráty nepřítele jako tomu bylo v případě lednového čísla měsíčníku *Moderní stát*. Tamní redaktor se zde nechal unést snahou zveličit dopady válečných událostí na Sovětský svaz a ve svém příspěvku uvedl následující hodnocení: „Ani v zimě neustály krvavé boje na východě, kde bolševičtí velitelé právě tak jako loňského roku upjali všechny naděje k zimním útokům. Průběh bojů ukázal, že tyto naděje jsou úplně marné. Jejich výsledkem byly jen nezměrné ztráty sovětských branných sil, které se hroutily v předpolí německých posic. Bezvýznamné územní úspěchy byly vykupovány nesmírnými ztrátami, jak lidí, tak i materiálu. Ztráty pancéřových vozů a letadel jdou do tisíců a zřejmě již nasvědčují, že nepřítel vyčerpává své poslední zásoby.“³²⁹ Následně redaktor svou zprávu doplnil ještě o další postřeh: „Oslabená domácí produkce, omezená pouze na uralskou oblast, není s to úbytek nahraditi, takže pravděpodobný je dohad, že sovětské vedení činí poslední pokus o záchranu, neboť tuší, že v příštím jaru připravená ofensiva spojenců mocností připraví mu konečnou porážku. Říšská vojska v podnebí klimaticky nezvyklém, za podmínek krajně svízelných nejen odrážejí všude útoky nepřátel, ale vlastními protiútoky rozmnožují ještě jejich ztráty a trvale oslabují údernou pohotovost.“³³⁰

Letní ofenzíva roku 1942 byla rozhlasem i tiskem obecně líčena s velkým napětím a očekáváním rozhodujícího vítězství. Ve chvíli, kdy ale německá armáda začala své pozice ztrácet, zanikaly tyto zprávy účelově v množství těch, jež referovaly o domácích událostech v protektorátu a povinnostech mobilizovat veškeré síly pro společné vítězství. Své odhodlání povzbudit protektorátní obyvatelstvo, aby se i ono zapojilo do válečného úsilí, vylíčil redaktor Českého slova František Peiger slovy: „Kdyby se Sověty mohly zmocnit panství nad evropskými zeměmi, učinily by z nich stejnou mravní, duchovní i sociální poušť, jako to učinily z Ruska. A to je důvod, pro který je třeba rozbít a potlačit celou tu šílenou visí ještě dříve, než by se mohla i jen v náznacích přiblížit realizování. Na bolševické totální nasazení je nutno odpovědět stejně silným společným vypětím sil všech složek evropského obyvatelstva, od prvního vojáka na frontě až po dělníka v nejtěžším zázemí, od vojevůdce z

---

329Cit.: *Moderní stát* 14, 1943, s. 17.

330Cit.: *tamtéž*.

předních linií až po posledního úředníka nebo veřejného či soukromého zaměstnance. Žádné ruce, schopné pracovat, nesmějí a nebudou zahálet.³³¹ Obdobným zastrašováním i apelem na „spoluúčast“ protektorátního obyvatelstva se snažil zapůsobit i protektorátní ministr hospodářství a práce Bertsch a v zásadě celá protektorátní vláda.³³²

Již v lednu 1943 se tak protektorátní obyvatelstvo mohlo zcela reálně přesvědčit, že nastává určitý zvrat, jenž bude mít na každého z nich zásadní dopad. Bylo více než jisté, že se nyní bude muset v mnoha věcech uskomnit a vynaložit četných fyzických i duševních sil, aby se splnily požadavky, jichž po nich říše zcela otevřeně vyžadovala.

Nepatrná zpráva o tom, že Paulus 31. ledna a zbytek armády 2. února u Stalingradu kapitulovali,³³³ předznamenávala, že situace v zázemí se ještě více zdramatizuje. Jistý náznak zintenzivnění potřeb pro vedení války byl patrný již v úvodních slovech říšského ministra propagandy Josepha Goebbelse z 18. února 1943 v berlínském Sportovním paláci. Během svého plamenného projevu vyzdvihl nejen nezlomnou odolnost německých vojáků na východní frontě, ale především se snažil zapůsobit na tamní posluchačstvo zdůrazněním tří základních tezí tohoto rozhodujícího boje. Za prvé kdyby prý německá branná moc nebyla s to zlomit nebezpečí z východu, pak by říše a celá Evropa propadla bolševismu. Za druhé jenom německá branná moc a německý národ a její spojenci prý mají sílu uskutečnit základní záchranu Evropy před tímto nebezpečím. A konečně za třetí, jelikož prý hrozí nebezpečí z prodlení, je nutné jednat rychle a důkladně, než bude pozdě.³³⁴

Goebbels v další části svého projevu pak apeloval na všechny složky obyvatelstva, aby se více uskomnily, aby oželely svůj vysoký životní standard a přizpůsobily svoji situaci potřebám obranné síly na východě. Neopomněl zdůraznit, že jednotlivá břemena budou nyní rozdělena rovnoměrně mezi všechny obyvatele, ale i národy, jež říše „ochraňuje“. Doslova tak řekl: „Německý národ dává pro tento boj k dispozici svou drahocennou národní krev. Ostatní část Evropy nechť dá k dispozici alespoň svoji práci.“³³⁵ Na závěr ministr propagandy položil účastníkům shromáždění deset otázek, na které si doslova svým tónem vyžádal demonstrativní souhlas. Atmosféru této na slova a projevy okázalou slavnost v sále, jehož ochozy lemoval nápis „Totální válka-nejkratší válka“ výstižně shrnul slovy deník Venkov: „Velký lidový projev, na němž říšský ministr dr. Goebbels ve čtvrtek odpoledne

331Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 3.2. 1943, s. 1.

332Například článek s názvem Jménem Vůdcovým do další práce, in: Venkov, roč. XXXVII, 20.1. 1943, s. 1.

333Například v únorovém čísle Moderního státu se objevila jen strohá zpráva následujícího znění: „Boj o Stalingrad byl po několikátýdenním jedinečném odporu, který vázal několik sovětských armád, dne 3. února zakončen.“ Cit.: Moderní stát 14, 1943, s. 49.

334Venkov, roč. XXXVII, 19.2. 1943, s. 1, čl. Německý národ odhodlán k totálnímu válečnému nasazení, Srovnej Moderní stát 14, 1943, s. 80.

335Cit.: Venkov, roč. XXXVII, 19.2. 1943, s. 1, čl. Mohutný projev vůle v berlínském sportovním paláci.

promluvil v berlínském sportovním paláci k mužům a ženám říšského hlavního města a současně i k celému německému národu, vyzněl ve strhující, mohutný projev odhodlané bojové vůle a nejvyšší ochoty k nasazení.³³⁶

Tak jako mohutným dojmem vyzněl Goebbelsův manifestační projev v berlínském Sportovním paláci, očekávalo se i od okupačních sil protektorátu, že sami zinscenují obdobnou akci, jež by legitimizovala požadavky vyřčené Berlínem. Proto se 26. února 1943 v pražské Lucerně uskutečnila, jak byla v dobovém tisku označována, „historická manifestace všech českých stavů a krajů proti bolševismu“.³³⁷ Jednalo se o shromáždění svolané protektorátní vládou za účelem demonstrovat společný boj proti bolševickému nebezpečí a zároveň veřejně projevit naprostou věrnost říši vyjádřenou vůlí k totálnímu nasazení všech pracovních sil k vítězství.

Slavnostní výzdoba sálu, dekorovaná obrovským znakem říše a znaky Čech a Moravy a heslem „Svorně do boje proti bolševické a kapitalistické zkáze“ nenechávalo nikoho na pochybách, že se jedná o akci přesahující význam akcí dosud předešlých. Organizátoři tohoto shromáždění, především ministři autonomní vlády, usilovali o to, aby zde byly zastoupeny všechny stavy a složky českého obyvatelstva, a to ze všech krajů Čech a Moravy. Aby tak mezi 4 tisíci účastníky demonstrace byl zastoupen opravdu celý národ a celá akce tak dostala nádech svorné a jednotné manifestace.

Okolo půl sedmé večerní pak do sálu za slavnostního znění fanfár vstoupil státní prezident Hácha a státní tajemník Frank. Úvodního slova se ujal předseda vlády Krejčí a následně ministr školství a národní osvěty Moravec, který před přítomnými přečetl společnou výzvu státního prezidenta a vlády. Vyzdvihl nejen skutečnost, že se český národ spojil s říší, a to bez jakýchkoli výhrad, ale i jeho souhlas s vyhlášením boje samotnému bolševismu, a to až do jeho úplného konce. Samu veřejnost se pak snažil upokojit zvláštním ujištěním, že se nikdo nemusí ničeho obávat, neboť se jedná jen o opatření přechodného charakteru. Úvodní slova tohoto prohlášení pak apelovala zvláště na rozhodné chování všech Čechů slovy: „Národe! Velké chvíle žádají velká rozhodnutí, přímé muže a ženy. Český lid zachoval se jako evropský kulturní národ po dlouhá staletí, poněvadž jako vůdcové v dávné minulosti vytušili dobře, že Říše Německá, která tehdy Evropu vedla a tuto Evropu několikrát proti vpádu barbarů z východu zachránila, představuje záruku české budoucnosti....Bože, požehnej německým zbraním a nám dej sílu, abychom čestně dostáli svým povinnostem.“³³⁸ Na závěr pak Moravec v tomto vládním projevu vybízel k

336Cit.: Venkov, roč. XXXVII, 19.2. 1943, s. 1. čl. Německý národ odhodlán k totálnímu válečnému nasazení.

337Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 27.2. 1943, s. 1.

338Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 27.2. 1943, s. 1, čl. Český lid totálně vypne své síly pro vítězství Říše.

neustávající víře ve společnou věc: „Češi a Češky, na svá místa! Nikdo nesmí zůstat zpět! Slibujeme bdít nad vámi. Neopustíme vás a vy nezklamejte nás! Věřte nám jako my věříme vám. Ať žije náš Vůdce Adolf Hitler! Ať žije na věčné časy Říše i naše otčina.“³³⁹

Projevy protektorátních ministrů vyvolaly doslova bouřlivé ovace přehlušované burácejícími potlesky a skandováním nejrůznějších hesel. To ovšem nebylo zdaleka nic oproti tomu, jakého bouřlivého uvítání se dostalo Frankovi, když vystupoval na tribunu. Ve svém proslovu, který zahájil varováním před „bolševickými hordami Asie“ připomněl, že se nejedná o válku jednoho národa, ale že jde o záchranu nebo zničení evropské pospolitosti národů a celé západní kultury. Upozorňoval na to, že je nezbytné dodávat stále nové a nové pracovní síly a zřít se všech pohodlností a výhod mírového života a zvítězit, aby se pak po vítězství mohlo žít v opravdovém míru. Stejně jako Goebbels, tak i Frank neopomíjel rovnoměrné rozvržení břemen a poukazoval na úlohu protektorátu, který nyní nemůže stát stranou, ale musí se zúčastnit mobilizace všech sil.

Současně Frank varoval, že lidem, kteří by se snad nechtěli podílet na společném zájmu, bude se dařit hůř. Doslova řekl: „Je nyní povinností každého příslušníka Protektorátu vůči jeho vládě a jeho národu a současně je to v jeho vlastním zájmu, aby práci od něho požadovanou splnil s největší výkonností. Ulejšáci budou přitaženi a dostanou příležitost, aby na jiném místě přemýšleli o své zdráhavosti k práci.“³⁴⁰ Při svém projevu neopomněl Frank ani na varování před „štvavou“ propagandou emigrace, která se prý snaží rušit pořádek a klid, který v protektorátu panuje, stejně tak jako narušuje pracovní mír ve zbrojařských podnicích. Za nepřítel číslo jedna označil Beneše, když o něm prohlásil: „Hazardér a bankrotář Beneš úplně ztroskotal o svou neschopnost. Národní a státní tragedie, kterou tehdy museli Čechové prožít, je nejvlastnějším dílem Beneše a jeho kumpánů. Opuštěn a zrazen svými spojenci, proklínán většinou svého národa, nevezl si život, nýbrž vzal svou ženu a miliony a uprchl do ciziny k svým židovským přátelům.“³⁴¹

Dále Frank nabádal posluchače k tomu, aby nadále zůstali věrni státnímu prezidentu a domácí vládě než Benešovi a vládě „falešné“. Současně vyvracel řeči o barbarském zacházení Němců, neboť se prý jedná jen o propagační praktiky zahraniční emigrace. Neopomínal ani na neustálé označování společného úhlavního nepřítel, kterým byl Stalin.

339Cit.: tamtéž.

340Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 27.2. 1943, s. 2, čl. Řeč státního tajemníka K.H. Franka k českému národu.

Srovnej FRANK, K. H. *Projev k zástupcům všech vrstev a krajů obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: nakladatelství Novina Praha. 1943, s. 6.

341Cit.: tamtéž.

Srovnej FRANK, K. H. *Projev k zástupcům všech vrstev a krajů obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava*, s. 11.

Naopak se snažil povzbudit ty, kteří řádně pracují a věrně slouží, neboť se nemají čeho bát a v budoucnosti budou účastni „plodu“ společného vítězství. Ani v závěru svého projevu však Frank neopouštěl od agresivní rétoriky a každým slovem vyzýval a apeloval na víru a vědomí oprávněnosti vedeného zápasu, neboť prý nynější úsilí pro společný boj přinese kýžený výsledek: „Nyní nadešla hodina, kdy je třeba se osvědčit: Necht' se snaží každý – také každý Čech – aby obstál před jejím dějinným požadavkem, pokud je ještě čas. My však víme, že vítězství bude při nás: Neboť my máme dokonalejší zbraně, lepší vojáky a silnější srdce, jsme si vědomi posvátného práva svého boje za existenci, bojujeme za ideály proti vředlečným zájmům a – což jest rozhodující: Důvěřujeme neochvějně svému Vůdci Adolfu Hitlerovi.“³⁴²

Následujícího dne byl tento projev a celé manifestační shromáždění hodnoceno ve všech denících velice pozitivně, kladl se důraz na přínos všech řečníků, na boj proti bolševismu, odsuzovala se londýnská emigrace a její praktiky a především se poukazovalo na skutečnost, jak je mylné domnívat se, že opatření typu zastavování podniků a včleňování obyvatel protektorátu do práce znamenají germanizaci českého národa, což jasně ve svém projevu prý vyvrátil sám Frank.³⁴³

Průběh těchto zpráv bezesporu dokazoval skutečnost, že situace na frontě i v zázemí byla na počátku roku 1943 velice vážná. Docházelo k osobnímu omezování na všech úrovních běžného života, lidé museli uskromnit své potřeby na minimum a pro konečné vítězství Německa přinést značné oběti. Potřeba fyzických sil pro válečné účely se zajisté dotkla i správní oblasti, kde docházelo ke značné redukci tamních zaměstnanců a k jejich odlivu nejen na frontu, ale i do továren, kde se podíleli na výrobě zbraní a proviantu pro bojující německé armády.

Takto neklidná doba, jež na sebe vázala řešení aktuálních otázek, odsouvala do pozadí problémy zdánlivě marginální, které v danou chvíli snesly odkladu. Otázka dokončení správní reformy se tak rázem ocitla na okraji veškerého zájmu a její případné úpravy byly odloženy až na dobu příhodnější, tedy dobu, kdy se věřilo, že situaci na frontě se podaří zvrátit ve prospěch německých vojsk a jeho spojenců, respektive že dojde ke stabilizaci poměrů ve válečné zóně.

Stejným způsobem doznaly odkladu i Frankovy snahy stát se prvním mužem v

---

342Cit.: tamtéž, s. 3.

Celý projev viz též FRANK, K. H. *Projev k zástupcům všech vrstev a krajů obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava*.

Originál projevu otištěný v brožuře NA, f. ÚŘP, f. 114, k. 22, sig. 114-6/6.

343Např. *České slovo*, roč XXXIV, 28.2. 1943, s. 1.

FRANK, K. H. *Projev k zástupcům všech vrstev a krajů obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava*, s. 7.

Protektorátě Čechy a Moravy. Jeho prvotní ambice postavit se do čela protektorátu byly patrný již záhy po smrti Heydricha, kdy si činil aspirace na převzetí jeho odkazu a dovedení jeho politiky do zdárného konce. Veškeré Frankovy smuteční, vzpomínkové a manifestační projevy měly za cíl jedině: přesvědčit protektorátní veřejnost i Berlín o tom, že jediným mužem, schopným naplnit Hitlerovu vůli a získat tamní obyvatelstvo pro říšskou myšlenku, je právě on.³⁴⁴

Projevem takového úsilí se stalo i slavnostní zasvěcení pražského Vltavského nábřeží Reinhardu Heydrichovi, které po něm mělo nést jméno.³⁴⁵ Slavnost se konala 18. října 1942 za přítomnosti státního tajemníka Franka, říšského protektora Fricka, Liny Heydrichové, vdovy po Heydrichovy, čelných osobností strany, státu a branné moci v Čechách a na Moravě a za přítomnosti protektorátní vlády. Během svého projevu, jak u něj bylo velice časté, Frank hrozil, varoval, chválil i sliboval. Opět připomněl, že Čechy a Morava nemohou bez říše existovat a že další vývoj politického chování českého národa rozhodne o jeho osudu v Čechách a na Moravě. Přitom dál útočil na emigraci, jež se prý českému národu snažila lživou propagandou našeptávat nepravdy o skutečných německých záměrech. Současně chválil české sedláky a dělníky a ujišťoval je, že podvolí-li se Češi bez odporu a přiznají-li se k nejvyšším říšským zájmům, budou žít a po válce budou mít podíl na kultuře a blahobytu.³⁴⁶ Na závěr Frank ujistil český národ, že vina, kterou na něj uvalili „vrahové“ Heydricha bude smazána „až politický odkaz Heydrichův bude splněn. Známe jej přesně a nikdy nezakolísáme, abychom dodrželi jasnou politickou linii Vůdce a půjdeme touto cestou až do konce. Jestliže jeden při tom padne, stojí již příští v řadě a pár kulí neodradilo ještě žádného nacionálního socialistu od cesty a cíle.“³⁴⁷ Po tomto prohlášení nebylo pochyb, že za jediného pokračovatele Heydrichova odkazu se považuje on sám.

3.2 Německé státní ministerstvo – koncepty a návrhy

Heydrichova smrt a pokračování v politice využívání všech dostupných zdrojů opět

344 Již krátce po smrti R. Heydricha se konala řada vzpomínkových akcí a slavností jako na příklad přejmenování stávajících ulic, náměstí, škol, síní apod. jeho jménem. NA, f. ÚŘP – dod. I. s priority, k. 54, sig. Pro 7/10.

345 NA, f. STuŘP, k. 177, sig. 109-14-39, originál Řeči státního sekretáře a SS-Obergruppenführera K. H. Franka u příležitosti slavnostního přejmenování pražského Vltavského nábřeží na Nábřeží Reinharda Heydricha 18. října 1942.

Viz fotografie č. 9.

Více informací o samotném slavnostním aktu NA, f. ÚŘP – dod. I. s priority, k. 54, sig. Pro 7/10.

346 České slovo, roč. XXXIV, 20.10. 1942, s. 1-2 nebo MOULIS, Miloslav, TOMÁŠEK, Dušan. *Život plný nenávisti*, s. 170.

347 Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 20.10. 1942, s. 2.

otevřely otázku revize protektorátního statutu. Prvním krokem k úpravě poměrů byla schůzka Franka s Hitlerem 3. října 1942 v jeho hlavním stanu v Berlíně. Tehdy za přítomnosti Martina Bormanna a Hanse Heinricha Lammerse, šéfa říšské kanceláře a říšského ministra, podal Frank Hitlerovi zprávu o situaci v protektorátě, v níž kromě jiného líčil neutěšený stav, způsobený invazí padákových agentů. Hitler v této souvislosti nařídil užití nejostřejších opatření proti nepřátelským parašutistům a proti obyvatelstvu, které by s nimi sympatizovalo. Frank se též zajímal o to, jak se má nadále postupovat v případě českých vysokých škol, k jejichž uzavření došlo před třemi lety. Hitler této otázce nevěnoval příliš pozornosti a odpověděl, že s ohledem na politické chování Čechů v minulosti a atentátu na Heydricha, nebudou již vysoké školy v budoucnu otevřeny.

Po zhodnocení situace v protektorátu nadnesl Frank otázku budoucího státoprávního uspořádání a vedení českomoravského prostoru vůbec. Zároveň při této příležitosti předložil Hitlerovi také návrh na možné definitivní odvolání von Neuratha z funkce říšského protektora. Vůdce však s tímto návrhem nesouhlasil, neboť v danou chvíli se prý poměry v protektorátu zdály být nejasné a bouřlivé;³⁴⁸ koneckonců prý ani neměl k dispozici nástupce, jenž by von Neuratha v jeho funkci nahradil. Proto tak bude muset Daluge v úřadu zastupujícího říšského protektora setrvat i v následujícím období.

Na závěr tohoto setkání pověřil vůdce Franka a Lammerse vypracováním návrhu nového protektorátního statutu, který by vymezil pravomoci říšského protektora a stále „dozorčí vlády, jakési říšské kanceláře“;³⁴⁹ v jejímž čele by stál odpovědný muž s hodností říšského ministra, který by vedl vládní a politické záležitosti. Ve svém rozhodování by tak byl zcela nezávislý na říšském protektorovi, který by naopak zastával jen funkci reprezentační a výkonu jakékoliv praktické politiky by se musel zdržet.³⁵⁰ Pokud by se podařilo vytvořit nový statut podle výše uvedených požadavků a došlo by k uklidnění poměrů v protektorátu, nevyklučoval Hitler ani možnost navrácení se von Neuratha do Prahy. Ovšem jeho funkce by již byla upravena podle nových stanov. Ze strany Hitlera se v tu chvíli jednalo o závažný krok, jímž dával Frankovi po letech čekání určitý příslib k naplnění jeho politických ambicí.

348V dokumentu stojí doslova: „Die Verhältnisse im Protektorat seien noch ungeklärt und zu stürmisch“. Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 257.

349MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 60.

350„...man solle ein „Statut des Protektorats“ schaffen, dergestalt dass Deutsche Reich in Prag eine ständige und stabile Aufsichtsregierung, eine Art Kanzlei des Reichs, unterhalte, an deren Spitze ein verantwortlichen Mann stehe, der alle Regierungsgeschäfte und politische Angelegenheiten unter einer Verwaltungseite und möglichst auch Reichminister sein müsse. Über dieser Einrichtung solle ein Reichsprotektor stehen, der das Deutsche Reich lediglich represäntierte, aber keine praktische Politik zu machen habe.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 257.

O jednání v Berlíně se nám dochoval pouze Lammersův a Frankův záznam; Bormannův zatím neznáme. Zatímco Lammers se snažil zachytit pečlivě vše, co Hitler řekl včetně jeho pokynů pro další postup, Frank svůj záznam značně zkrátil a upravil podle znění Lammerse. Stanislav Biman se domnívá, že z toho důvodu, „aby se co nejvíce přiblížil pojetí těch, od nichž záviselo konečné rozhodnutí“.³⁵¹

Na Frankově zprávě o průběhu jednání byl později závislý i Daluege, který s podivem nebyl coby zastupující říšský protektor na schůzku užšího kruhu kolem Hitlera vůbec přizván. Frank byl proto Hitlerem požádán, aby Daluega o postupu a konečných vývodech jejich společného jednání dodatečně informoval. Jak je z pozdějšího Frankova dopisu z 21. října 1942 patrné, skutečně zastupujícímu říšskému protektorovi sdělil nejen potřebné informace, ale zároveň ho zpravil i o Hitlerově rozhodnutí upravit jeho dosavadní postavení.³⁵² Ostatní, jako na příklad Himmler se o výsledcích jednání dozvěděli buď přímo v rozhovoru s Lammersem nebo z jím vypracovaného záznamu.³⁵³

O tom, jaký měl Himmler názor na změnu statutu protektorátu a případný odchod Daluega z jeho funkce, bylo zřejmé z Frankova dopisu z 29. října 1942 zaslaném Ohlendorfovi, kdy namísto rychlého a očekávaného uznání se však Frank dočkal jen Himmlerovy přátelské rady, ať ještě vyčkává. Pro jeho návrhy prý podle sdělení ještě neuzrála ta správná doba a Daluege tak bude moci být ze své funkce odvolán až po dokončení správní reformy, tedy nejdříve v jarních měsících roku 1943.³⁵⁴ Do té doby tak musí být spolupráce mezi Frankem a Daluege i nadále možná.

Frank se 3. října po audienci u Hitlera vracel do Prahy s velkým očekáváním a odhodláním nezklamat vůdce v jeho pověření vypracovat návrh na změnu statutu. Proto již krátce nato pověřil pracovníky úřadu říšského protektora, aby vypracovali elaborát o vývoji české, respektive říšské kanceláře, o tom, jaká byla její úloha v českých dějinách, jaké zastávala postavení a jaké jí byly svěřeny pravomoci, znaky, označení a titulatura vůbec.³⁵⁵ Výsledkem rozboru, vypracovaného jistým pracovníkem úřadu říšského protektora Watzekem, tak byl stručný přehled vývoje kancléřství od vlády Vratislava po panování Marie Terezie s důrazem na vznik a úpadek kanceláře a rozsahu pravomocí kancléře v jednotlivých obdobích českého státu.³⁵⁶ Frank musel být s prací rozhodně spokojen, neboť tak měl k

---

351Cit.: tamtéž, s. 244.

352Tamtéž, s. 274-275.

353Tamtéž, s. 275.

354MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 60.

Srovnej BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 275-276.

355*Rok obratu - 1943*. Kolektiv autorů, red. GEBHART, Jan, s. 87.

356BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 257-

dispozici podklady dokazující jistou kontinuitu tohoto úřadu, o jehož obnovení Frank tolik stál.

Krátce nato již začal Frank připravovat návrhy výnosů, které by počítaly s převedením všech normotvorných a většiny exekutivních pravomocí říšského protektora na státního tajemníka, který by byl podřízen výhradně již jen vůdci a nesl by formální označení „kancléř pro Čechy a Moravu“.³⁵⁷ Po několika pokusech, dokončil Frank finální návrh, jenž vypracoval sám bez pomoci právníků a označil jej jako „Výnos vůdce o praktickém výkonu záležitostí říšského protektora v Čechách a na Moravě“ (Erlass des Führers über die Ausübung der Geschäfte des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren).³⁵⁸ Na základě tohoto posledního návrhu vymezil pro budoucího říšského protektora pravomoci, které byly značně okleštěny a zásadně se lišily od těch, které říšský protektor dosud požíval. I nadále mu bylo ponecháno právo potvrzovat členy autonomní vlády a právo jmenovat německé úředníky, i když ve svých volbách byl vázán kancléřovými návrhy. Kromě toho mu zůstala také funkce reprezentační, díky níž mohl navenek vystupovat jako řídící osoba protektorátu. Naopak kancléři byla Frankem pro jeho osobu vyčleněna veškerá agenda a práva, jež nebyly výslovně vyjmenovány u říšského protektora. Coby nositel říšské moci měl být „kancléř“ podřízen přímo vůdci, měl mu být odpovědný za prosazování říšských směrnic v protektorátu a fakticky měl řídit německou správu a dozorovat nad správou autonomní. Součástí těchto plánů mělo být i zrušení ústředny v říšském ministerstvu vnitra, neboť se tak Frank chtěl vyvarovat přetrvávajícím sporům mezi ním a Wilhelmem Stuckartem.³⁵⁹

Předchozích pět variant návrhu Franka na „Výnos vůdce o praktickém výkonu záležitostí říšského protektora v Čechách a na Moravě“, vzniklé v časovém rozmezí mezi říjnem a listopadem 1942, se od sebe příliš nelišily. Již v prvním návrhu byly Frankovy představy o budoucí roli říšského protektora a jakéhosi kancléře jasně definovány. Jen stále netušil, jaký titul by měl nový úřad a jeho vedoucí nést, a proto místa pro jejich označení nechával volná. Teprve ve třetí variantě se objevil návrh na jmenování „Kanceláře pro Čechy a Moravu“ (Kanzler für Böhmen und Mähren) a označení nového úřadu „Kancelář pro Čechy a Moravu“ (Kanzlei für Böhmen und Mähren), kterýžto měl navazovat na dřívější fungování této instituce z dob středověku.

Kromě výše uvedeného obsahu tu přibýlo i jakési „vysvětlení“, jímž bylo řečeno, že

---

261.

357MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 60.

358NA, f. STuŘP, k. 106, sig. 109-5/128, opis Štěchovický archiv- č. St.S. 249/43 g, srovnej BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 261-274.

359Rok obratu - 1943. Kolektiv autorů, red. GEBHART, Jan, s. 87 nebo BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 245.

výnos představuje služební příkaz, kterým se bude řídit jak říšský protektor, tak státní sekretář. Přesto neměl být výnos zveřejněn. Jeho utajení však nemělo mít všeobecnou platnost. K zesílení autority státního sekretáře, jak se v návrhu uvádělo, mělo být pro vedoucí úředníky a referenty úřadu říšského protektora, vedoucí směrodatných německých úřadů a služeben v protektorátu a vyšší říšské úřady a stranické kanceláře vypracováno jakési tajné oznámení.³⁶⁰ Nakonec, jak bylo uvedeno, byl vypracován definitivní koncept výnosu, který byl nejprve podroben diskuzi uvnitř úřadu říšského protektora a posléze odeslán k přezkoumání některým funkcionářům působících v protektorátě.

Takto formulované pojetí se ale nesetkalo s příliš kladnou odezvou. Frank byl kritizován nejen za svěřením jen velmi symbolických pravomocí říšskému protektorovi, ale také za přílišnou snahu omezit zásahy centrálních říšských úřadů do protektorátních poměrů.³⁶¹ Z archivního materiálu jsou zřetelná pouze dvě dochovaná stanoviska, jednak vedoucího Sicherheitsdienstu v protektorátě Waltera Jacobiho a jednak velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby pro Čechy a Moravu dr. Weinmanna. Jacobi ve svém kritickém stanovisku k Frankově návrhu nového „protektorátního statutu“ z 6. listopadu 1942 upozornil na to, že Frank činí z říšského protektora bezvýznamnou personu a že je směšná formulace, že se říšský protektor dává informovat o všech opatřeních kancléře. Jacobi dále upozornil, že takováto forma by mohla být těžším psychologickým zatížením pro toho, kdo bude vyhlédnut jako příští říšský protektor.³⁶² Jacobi nepoukazoval jen na Frankova nevhodně volená slova, ale všiml si i toho, že předložený návrh se vztahoval pouze k osobě Franka, který má mnoho speciálních pověření pro Reichssicherheits, ale nebere v potaz, že nové pravomoci musí platit i vzhledem k jiné osobě. Dále Franka upozorňoval na skutečnost, aby upustil od myšlenky omezit působení centrálních říšských míst na území protektorátu tím, že by došlo k převzetí jejich tamní agendy. Takový úmysl v předloženém návrhu totiž vyznívá jako „ochrana proti vpádu zvláštní říšské kompetence“,³⁶³ a to by mohlo později kolidovat s plnými mocemi různých říšských zplnomocněnců.

Ani druhý „posudek“ od Weinmanna na formulaci Frankova výnosu nevyzněl příliš

360BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 261-274.

361MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 60.

362„Diese Formulierung, ebenso wie der nachfolgende Satz, wonach der Reichsprotektor berechtigt sei, sich über alle Massnahmen des Kanzlers von diesem unterrichten zu lassen, gibt die Rolle des Reichsprotektors leicht der Lächerlichkeit preis und bildet durch seine ausdrückliche Anführung in vorliegender Form die vielleicht schwerste psychologische Belastung für die als Reichsprotektor auszuersiehende Persönlichkeit.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 277.

363„Sie war gedacht als Schutz gegen den Einbruch von Reichssonderkompetenzen...“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*. In: *Sborník archivních prací* 18, 1968, č. 1, s. 261-277.

chvályhodně. Již v úvodu svého dopisu ze 7. listopadu 1942 se tak zaobíral otázkou a budoucí úlohou říšského protektora. Zmínil zde podstatnou skutečnost, že na základě vůdcovy vůle budou v budoucnu do funkce říšského protektora jistě dosazováni starší, říši zasloužilí muži. Proto se dá očekávat, že pokud dosud zastávali svou vrcholovou pozici v říši, jež vyžadovala jejich iniciativu, budou i nyní jistě jednat a aktivně a samostatně zasahovat do politické práce protektorátu.³⁶⁴ Na druhé straně, jak píše Weinmann, měl by být brán ohled na postavení a zásluhy říšského protektora, takže nemůže být řečeno, že bude více méně jen reprezentační figurou bez vlivu na politiku a správu v Čechách a na Moravě.³⁶⁵ V závěru svého dopisu pak ještě poukázal jak na nevyřešenost vztahu kancléře a NSDAP, tak vztahu říšského protektora a kancléře k ostatním říšským ministerstvům. Aby přeci jen Franka upokojil, sdělil mu, že označení „Kancelář pro Čechy a Moravu“ pro státního sekretáře shledává nejlepší možnou variantou a že, jak ještě ukáže evropský vývoj, může být toto označení použito i pro jiné oblasti.³⁶⁶

Výtky Jacobiho ani Weinmanna nebyly zamýšleny ve Frankův neprospěch, ba naopak měly Frankovi pomoci upravit verzi jeho návrhu do přijatelné podoby. Na druhou stranu však odhalily podstatu Frankových ambicí co nejvíce posílit moc kancléře na úkor říšského protektora. Jak je z konečného znění Frankova výnosu patrné, výtky svých kritiků nejenže vzal na vědomí, ale zároveň je zabudoval do své pozměněné verze.

V souvislosti s reakcemi na znění Frankova výnosu by jistě byly zajímavé odezvy samotných říšských míst, popř. stále úřadujícího respektive zastupujícího říšského protektora von Neuratha a Daluega. Zatímco o úvahách Berlína, ani Daluega nevíme nic, o chování von Neuratha v této době se dochovala alespoň nepatrná zmínka. V dopise, který Jacobi vypracoval pro Frankovy interní potřeby 17. listopadu 1942, mu bylo sděleno, že von Neurath požádal Hitlera o zproštění funkce říšského protektora. Hitler tehdy však na jeho prosbu odpověděl zamítavě s odůvodněním, že jeho služby bude ještě potřebovat. Nevíme přesně, jaké důvody vedly von Neuratha k tomuto rozhodnutí. Byla to snad představa poklidného dožití stáří v Berlíně-Dahlemu, kde pobýval od konce září 1941, nebo snaha někomu z vedoucích míst uvolnit svou funkci.

Frank od poloviny listopadu 1942 ještě více zintenzivněl svůj tlak na berlínské

364, „Es ist also erwarten, dass sie auf Grund ihres bisherigen Wirkens verleitet werden, aktiv und selbstgestaltend in die politische Arbeit einzugreifen.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 278.

365, „...als nicht zu krass schriftlich festgelegt werden kann, dass sie mehr oder weniger nur als repräsentative Figuren zu wirken haben, ohne jeden Einfluss auf die Politik und Verwaltung in Böhmen und Mähren.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 278.

366 BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 278-279, srovnej NA, f. ÚŘP, 67/1.

vedení, aby vyřešení jeho situace a návrhů uspíšilo. Je to patrné zvláště z dopisu Franka říšskému vedoucímu Bormannovi, v němž ho žádal, zda-li by mu nemohl co nejrychleji dálnopisem doručit opis otázky týkajícího se úpravy statutu. Svou urgentnost zdůvodnil tím, že věc spěchá z určitých důvodů, které by mu chtěl sdělit jen ústně.³⁶⁷ Bormann však svůj záznam odmítl Frankovi zaslat s odůvodněním, že se jedná o velmi důvěrný obsah.³⁶⁸

Frank však ve svém úsilí nepolevoval a usiloval o schůzku s Bormannem, v jehož osobě cítil jistou posilu pro své zájmy. Když však říšský vedoucí na žádost nereagoval, obrátil se Frank na konci listopadu 1942 přímo na Lammerse osobním dopisem, v němž kromě jiného uvedl důvody, které původně hodlal sdělit Bormannovi jen ústně. Již v úvodu si Frank ztěžoval, že vývoj vojenské situace a nová vojensko-hospodářská opatření říše v protektorátě mají silný vliv na tamní politickou situaci. Proto prý, aby mohla být politická situace v tomto pro říši tak důležitém prostoru v příštích měsících beze zbytku ovládnuta, zdálo se mu nezbytným tak rychle, jak je to možné, vyjasnit politické plné moci německého vedení v Čechách a na Moravě ve smyslu, že odpovědnost a plná moc leží v jedněch rukách.³⁶⁹

Argumentem pro uspíšení celé záležitosti měla být jeho stížnost na Daluegeho, že o celém plánu statutu vyprávěl mnoha osobám a dnes kromě Prahy se o tom živě diskutuje i v Berlíně, Mnichově a Vídni. Ve svém sdělení dospěl až k tak radikálnímu názoru, jako bylo samotné zrušení úřadu říšského protektora, neboť malé reprezentační a podobné úkoly by mohl plnit politický zmocněnec. Současně dodal, že základem pro jeho návrh se staly politické zkušenosti, které nabyl během tří a půl-letého zastávání funkce státního tajemníka, a více než dvacetiletá politická činnost. Dopisy s podobným obsahem zaslal téhož dne i Bormannovi a Himmlerovi.

Přestože se na Frankově věci začalo v Berlíně intenzivněji pracovat, události nenabíraly takový spád, jaký Frank očekával. Ještě 16. prosince zaslal Himmler Frankovi dopis, v němž ho varoval, aby nebyl příliš netrpělivý a vyčkal přibližně do konce dubna, kdy

---

367, „Ich wäre dankbar, wenn Sie mir mittels G-Fernschreibers möglichst sofort eine Abschrift des die Frage des Statuts betreffenden Teiles der Niederschrift zuleiten würden. Die Sache eilt aus bestimmten Gründen, die ich Ihnen mündlich mitteilen möchte.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 280.

368 BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*. In: Sborník archivních prací 18, 1968, č. 1, s. 280.

369, „Die Entwicklung der militärischen Lage und die neuen kriegswirtschaftlichen Massnahmen des Reiches im Protektorat haben stärkste Auswirkungen auf die politische Situation in Böhmen und Mähren. Um die politische Lage in diesem für das Reich so wichtigen Raum in dem kommenden Monaten restlos beherrschen zu können, scheint es mir notwendig, so rasch als möglich die politischen Vollmachten der deutschen Führung in Böhmen und Mähren eindeutig in dem Sinne zu klären, dass Verantwortung und Vollmacht in einer Hand liegen.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 281.

by měla být věc v Čechách a na Moravě dovedena ke konečnému vyřešení.³⁷⁰

Válečné události příštích měsíců, kdy německá vojska bojovala o každý kus země na východní frontě, jakoby zcela pohltily veškeré Frankovy ambice. O to víc jej musel překvapit nenadálý Lammersův dopis z 22. února 1943, v němž mu byla oznámena plánovaná schůzka jich obou za přítomnosti Bormanna a Himmlera, na níž měl být projednáván Frankův návrh. Ke sdělení současně připojil jak svůj návrh, tak také stanovisko svého právního poradce, které hodnotily Frankův výnos. Lammersův návrh „druhého výnosu vůdce o Protektorátu Čechy a Morava“ obsahoval celkem šest bodů, jejichž obsah se striktně přidržel Frankova konceptu.; pouze v případě říšského protektora tu nebyly zmiňovány jeho kompetence omezující se na reprezentační funkci. Přesto Lammers zachovával celkem široké pravomoci státnímu tajemníkovi a zároveň omezoval moc říšského protektora. Franka tak jistě muselo potěšit, že se Lammersův návrh přidržel právě jeho naposledy vypracovaného projektu.³⁷¹

Jako by si Frank chtěl své stanovisko výnosu neustále pojišťovat před sebou samým i možnými jeho odpůrci. Proto také pověřil vedoucího oddělení justice v úřadě říšského protektora Kriesera, aby vypracoval elaborát s podrobným rozбором Lammersova návrhu. Toto značně rozsáhlé právní stanovisko, zevrubně se vyjadřující zvláště ke všem bodům Lammersova „druhého výnosu“, dalo vzniknout právnímu dokumentu, jehož mohl Frank kdykoli v budoucnosti použít ve prospěch výnosu.³⁷²

Zprvu se zdálo, že jsou Frankovi všichni výše jmenovaní v jeho záležitosti nakloněni. Sám Himmler přeci Franka odkázal na duben až červen, kdy podle jeho slov měla nastat správná doba, aby Daluge složil svou funkci zastupujícího říšského protektora. Takto formulovaná zpráva, jež byla Frankovi příslibem, že ke změnám v úpravě protektorátního statutu dojde v nejbližší době, byla náhle vystřídána zklamáním, když počátkem května 1943 Hitler rozhodl, že celá záležitost má být odložena.³⁷³ Bližší informace, které vedly Hitlera k tomuto závěru, nebyly na základě dosavadního Bimanova ani autorčina bádání v archivních materiálech nalezeny.³⁷⁴ Na čas se však mohlo zdát, že Frankova dosavadní iniciativa nenašla patřičného ohlasu a že jeho úsilí bude odsunuto až na dobu poválečnou. Jediným

---

370, „Sie dürfen mir jetzt nicht ungeduldig werden. Ich habe Ihnen bereits gesagt, dass ich mir vorstelle, dass die Dinge in Böhmen und Mähren bis ungefähr April einer endgültigen Lösung zugeführt werden können. So lange, mein lieber Frank, dürfen Sie mir nicht nervös werden und auch nicht treiben. Die öffentliche Diskussion geniert Sie und mich in diesem Fall gar nicht.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 283-284.

371 Tamtéž, s. 285-288.

372 Tamtéž, s. 290-297.

373 Tuto skutečnost sdělil Lammers Frankovi v dopise ze 14. května 1943 větou „Der Führer hat daraufhin entschieden, dass die Angelegenheit zur Zeit nicht weiter verfolgt werden soll.“ BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 301.

374 *Rok obratu - 1943*. Kolektiv autorů, red. GEBHART, Jan, s. 91.

ubezpečením, že se Frank neocitl ve vůdcově nemilosti, ale naopak že zůstal i nadále v jeho povědomí, mu mohlo být vlastní jmenování do funkce SS-Obergruppenführera 20. června 1943.

Mezitím 9. března 1943 obdržel Frank od Lammerse dopis, v němž Himmler sděloval říšskému vedoucímu své stanovisko k Frankově návrhu „protektorátního statutu“. V zásadě zde potvrzoval za správné, nejen aby Daluge v průběhu dubna či května odevzdal svůj úřad zastupujícího říšského protektora, ale současně považoval za vhodné i jakousi úpravu vztahu mezi říšským protektorem a státním sekretářem. Už proto považoval vydání výnosu za bezpodmínečně důležité.³⁷⁵ Na druhou stranu byl toho názoru, že postavení říšského protektora by nemělo utrpět žádnou újmu. Na závěr svého postoje Himmler ještě zdůraznil, že pro to, aby se mohl vyjádřit k otázce bezprostřední podřízenosti kancléře vůdci za vynechání říšské vlády, bude muset podstoupit ještě další ústní jednání.

Stále neznámé stanovisko k celé záležitosti panovalo ze strany centrální ústředny při říšském ministerstvu vnitra a jeho státního tajemníka Stuckarta. To se v dalším elaborátu, vypracovaném Krieserem pro Franka snažil jeho autor rozklíčovat. Krieser tak hned v úvodu uvedl, že otázka bezprostřední podřízenosti kancléře vůdci a jeho vztah k říšské vládě se vyvíjí ke kritickému bodu, a tím je třeba mít na mysli i překvapující zapojení státního sekretáře Stuckarta. Pro celou situaci tak vyplýval jediný závěr; že to, čeho se bude muset říšský protektor v budoucnu vzdát, bude muset kancléř obdržet. Kancléř bude rovněž k říšským ministerstvům a ostatním vyšším říšským úřadům zastávat ten samý vztah, jako dosud říšský protektor. A současně poukázal autor na nedotknutelnost výstavby správy a jejího uplatnění v praxi.³⁷⁶

Co se týče snahy Stuckarta uplatňovat vlastní postup, přislíbil Ohlendorf v rozhovoru s vedoucím tzv. zvláštního oddělení kulturní politiky v úřadě říšského protektora Martinem Wolfem, že si se Stuckartem před plánovaným jednáním ještě jednou sám promluví,³⁷⁷ čímž chtěl dát najevo, že bude působit ve prospěch Franka a jeho věci. Jak již bylo výše uvedeno, celá záležitost byla rozhodnutím Hitlera odložena na dobu neurčitou. Zlom přišel až v průběhu léta 1943, kdy se o výnosu a jeho konkrétní podobě začalo vážně uvažovat.

375, „Ich habe damals schon dem Führer gegenüber zum Ausdruck gebracht, dass dann eine Regelung in dem Verhältnis zwischen Reichsprotektor und Staatssekretär eintreten muss. Aus diesem Grunde halte ich die Herausgabe eines Erlasses für unbedingt notwendig.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 298.

376 Tamtéž, s. 298-299.

377, „Im übrigen solle ich [Martin Wolf – pozn. J.H.] SS-Gruppenführer Frank mitteilen, dass er (Ohlendorf), wenn es dem Wunsche und Interesse des Staatssekretär entspreche, vor der geplanten Besprechung noch mit Staatssekretär Stuckart allein sprechen werden.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 300.

3.3 Realizace Frankových úvah

24. července 1943 se v hlavním stanu v Berlíně sešli Bormann, Lammers a Frank, aby projednali současnou situaci v protektorátu. Frank si zde oběma kromě jiného postěžoval na to, jak je jeho tamní politika ostatními župními vedoucími kritizována a jak je jimi označován za čechofila. Současně přišla na přetřes i otázka možného odstoupení zastupujícího říšského protektora Daluegeho kvůli jeho onemocnění. Všichni přítomní se v zásadě shodli, že tuto otázku není nutné nyní bezpodmínečně řešit, neboť Frank coby zástupce zastupujícího říšského protektora potřebné záležitosti zastane sám. A tak byla na jejich jednání otevřena otázka, kdo by se měl případným říšským protektorem či zastupujícím říšským protektorem stát.³⁷⁸

Zúčastněnými byly nastoleny čtyři varianty. Za první se uvažovalo, že von Neurath zůstane de iure říšským protektorem, ale nebude vykonávat svůj úřad a bude daleko od Prahy. Za druhé se nabízela možnost, že Hitler pověří řízením úřadu Franka, zatímco von Neurath by úřad říšského protektora zastával i nadále. Třetí možnost počítala s variantou, že von Neurath by i nadále zastával funkci říšského protektora a zůstal by nemocný, ale do funkce zastupujícího říšského protektora by byl jmenován někdo jiný než Frank. Konečně za čtvrté, von Neurath by byl odvolán z funkce říšského protektora a na jeho místo by byl dosazen někdo zcela jiný. Sám Frank se klonil k variantě druhé, popř. první, které byly z jeho perspektivy pro jeho osobu nejvýhodnější. Nakonec ale rozhodnutí příslušelo pouze Hitlerovi, a tak Bormann a Lammers Frankovi přislíbili, že návrh vůdci předloží.³⁷⁹ Než se tak však událo, věci nabraly rychlý spád.

Nikdy by však Frank nepředpokládal, že to bude právě Daluege, díky němuž se celá záležitost uvedla opět do pohybu. Daluege díky zálibě v alkoholu, jak poukazuje ve své studii Stanislav Biman³⁸⁰, nebyl již s to vykonávat funkci zastupujícího říšského protektora, a tak se nadměrná konzumace alkoholu stala jen jednou z příčin jeho zhoršujícího se zdravotního stavu. Nakonec to byl ale sám Daluege, který 17. srpna požádal Hitlera o dvouroční dovolenou. Hitler neměl zájem na tom, aby říše nadále ztrácela v protektorátu svůj kredit, a proto souhlasil s odvoláním stávající hlavy protektorátu.

O dalších krocích informoval Hitler Franka osobně v polovině srpna 1943 ve svém hlavním stanu v Berlíně. Tehdy bylo Frankovi oznámeno, že Daluege bude ze zdravotních

---

378NA, f. STuŘP, k. 106, sig. 109-5/128, č.j. Rk. 754 D g, zápis ze schůze mezi Bormannem, Lammersem a Frankem v hlavním stanu v Berlíně, označený tajné (geheim), 25. července 1943.

379Tamtéž.

380*Rok obratu - 1943*. Kolektiv autorů, red. GEBHART, Jan, s. 91.

důvodů odvolán a stejně tak že zproští na jeho žádost von Neuratha funkce říšského protektora. Novým, již ne zastupujícím, ale řádným protektorem měl být jmenován Wilhelm Frick,³⁸¹ dosavadní říšský ministr vnitra. Toho prý v jeho bývalé funkci v následujících dnech nahradí Himmler. Jisté očekávání měl v tu chvíli i Frank, neboť Hitler se stále nevyslovil k jeho vedoucí úloze. Nakonec nebylo překvapením, když jej Hitler jmenoval Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu v hodnosti říšského ministra. Rozhodující podíl na úpravě těchto poměrů měl Lammers, který velice rychle vypracoval jmenovací a zprošťovací dekry a konečnou verzi nového Hitlerova výnosu, na jehož závěrečné podobě se Frank již pro nedostatek času nepodílel.³⁸² Přesto vypracovaný „protektorátní statut“ odpovídal dřívějším Frankovým návrhům.³⁸³

Výnos a příslušné dekry byly vydány 20. srpna 1943, přestože prováděcí pokyny ve formě dvou oběžníků říšské kanceláře následovaly s menším časovým odstupem. Výnos Vůdce ze dne 20. srpna 1943 o „Německém státním ministru pro Čechy a Moravu“ (Erlas des Führers vom 20. August 1943 über den „Dutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren“³⁸⁴ zprvu nespécifikoval úlohu říšského protektora a nově ustanoveného německého státního ministra; pouze oznamoval, že „Státní sekretář u říšského protektora v Čechách a na

---

381 Wilhelm Frick se narodil 12. března 1877 v Alsenz ve Pfalci. Pocházel z dobře situované učitelké rodiny, díky čemuž se mohl věnovat studiím práv na univerzitách v Mnichově, Göttingenu a Berlíně. Krátce poté, co odpromoval, pracoval jako právník na policejním prezídiu v Mnichově a jako referent pro politické otázky. V roce 1923 se zúčastnil Pivního puče, na jehož základě byl odsouzen k patnácti měsícům vězení. Nakonec byl však při disciplinárním řízení osvobozen a již následujícího roku zvolen poslancem NSDAP do říšského sněmu. Po prvotních zkušenostech ve vysoké politice, se stal roku 1930 duryšským ministrem vnitra a ministrem lidové osvěty. Hitler, jemuž se Frick osvědčil jako loajální spolupracovník jej krátce po převzetí moci v roce 1933 učinil říšským ministrem vnitra. V této funkci poté setrval do roku 1943, kdy byl nahrazen ambicióznějším Himmlerem. Během svého úřadování na ministerstvu se Frick zasloužil o velkou říšskou reformu a novou organizaci úřednického a obecního práva a v roce 1935 prosadil branné zákony. Po vypuknutí války byl jmenován generálním zmocněncem říšské správy a později členem říšské rady obrany. V roce 1940 mu byl Hitlerem udělen Válečný záslužný kříž I. třídy za jeho mimořádné zásluhy o provádění válečných úkolů. In: *České slovo*, roč. XXXIV, 15.10. 1943, s. 3.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, f. KPR protokol T (tajné)1921-1944 (1953), k. 212, sig. T 49/42, dopis vyslance Chvalkovského Kanceláři prezidenta republiky se zaslaným životopisem Fricka, 26. ledna 1942.

Od roku 1943 až do konce války zastával funkci říšského protektora v Čechách a na Moravě. Po válce byl Frick zatčen, souzen v Norimberku a odsouzen k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán 16. října 1946.

Podrobněji o průběhu norimberského procesu a odsouzení jednotlivých obžalovaných viz HAVLÍNOVÁ, Jana. *Československo a norimberský proces (norimberský proces v československém tisku)*. Praha: UK. 2008.

382 Podle dochovaného dopisu Franka Lammersovi z 19. srpna 1943, žádal Frank, aby s ním mohl o záležitosti statutu ještě jednou, před tím, než padnou platná rozhodnutí, hovořit. BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 301.

383 Srovnej Lammersův oběžník všem nejvyšším říšským úřadům a služebnám přímo podřízeným vůdci. BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 302 nebo NA, f. ÚŘP, k. 66, sv. 3.

384 Reichsgesetzblatt, I., 1943, s. 527.

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě, 1943, s. 129.

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, 1943, s. 1037.

Moravě zavede v budoucnosti úřední označení „Německý státní ministr pro Čechy a Moravu“.³⁸⁵

O konkrétní podobě nově ustanoveného úřadu informoval až oběžník ministerstva vnitra ze dne 4. září 1943 „O nové úpravě postavení říšského protektora v Čechách a na Moravě a o zřízení německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu“. Na základě ve zde otištěném překladu Frankova dopisu předsedovi protektorátní vlády se veřejnost poprvé mohla dozvědět o nové úpravě protektorátního statutu. Frank zde uváděl podstatnou skutečnost, a to, že se říšský protektor na základě nové úpravy stává nejen Hitlerovým zástupcem, ale že mu kromě reprezentační funkce náleží i právo potvrzovat členy protektorátní vlády, jmenovat a propouštět německé úředníky v protektorátu včetně jejich překládání do výslužby. Do výčtu protektorových pravomocí spadalo i právo milosti a abolice s výjimkou věcí spadajících do pravomoci vojenských soudů, svazů SS a policie. Veškeré ostatní dosavadní úkoly v oblasti normotvorby a správy na sebe přebíral nově ustanovený německý státní ministr, jemuž byl dán k dispozici úřad „Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu“ (Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren), zatímco říšský protektor měl využívat k vyřizování svých úředních úkolů pouze jakousi „kancelář říšského protektora v Čechách a na Moravě“ (Büro des Reichprotektors in Böhmen und Mähren).

Součástí tohoto oznámení bylo zároveň sdělení, že došlo ke zrušení ústředny pro Protektorát v říšském ministerstvu vnitra, jež byla zřízena nařízením ze dne 22. března 1939. O vzájemném poměru mezi říšským protektorem a německým státním ministrem se tu neuvádělo více, než že říšský ministr má právo být státním ministrem informován a že v případě svého zaneprázdnění jej ve výkonu jeho funkce zastupuje státní ministr.³⁸⁶ Veškerý úřední styk s Hitlerem a jeho hlavním stanem se tak měl konat výlučně již jen prostřednictvím říšského ministra a šéfa kanceláře Lammerse.³⁸⁷

Nebylo pochyb o tom, že nové vymezení kompetencí odpovídalo Frankovým dřívějším návrhům, za což mohl vděčit vlivné skupině lidí, které měl okolo sebe. Na pomoc

---

385Cit.: Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy Morava, 1943, s. 1037.

Viz příloha č. 5.

386Tamtéž.

Rovněž dopis Franka Háchovi o nových funkcích říšského protektora a německého státního ministra, AKR, f. KPR-Protokol L (+ P, D, Z) Legislativa 1919-47, k. 79, sig. L 2330/42, dopis Z.L – 2451/43.

NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, č.j. Z. B-1800-1/9-43-I 1.

Srovnej např. BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, s. 324-325, nebo GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 182-183.

Viz příloha č. 6.

387MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 61.

některých z nich nezapomněl, stejně tak jako v případě Ohlendorfa, kterému 1. září 1943 zaslal děkovný dopis. Ve stručnosti mu oznamoval zdárné ukončení celé záležitosti „protektorátního statutu“ a pouze si posteskl, že nařízení je tajné a bude uveřejněno jen ve zkrácené formě.³⁸⁸ Na závěr Frank Ohlendorfovi ještě jednou poděkoval za jeho kamarádké rady během zpracování jednotlivých návrhů statutu a sdělil mu své plány pro následující dny, které spočívaly v úpravách vnitřního členění německého státního ministerstva.

Oficiální vyhlášení nového „protektorátního statutu“ bylo dáno na vědomí jen několika lidem a protektorátní veřejnost, jež netušila, že se k nějakým změnám schyluje, se o změně protektorátního statutu dozvěděla až z tiskové zprávy 2. září 1943³⁸⁹, kdy bylo v denících uvedeno následující oznámení: „Vůdce jmenoval výnosem z 20. srpna 1943 státního ministra SS-Obergruppenführera Karl Hermanna Franka německým státním ministrem pro Čechy a Moravu v Praze. Německý státní ministr pro Čechy a Moravu vede ve vlastní odpovědnosti vládní záležitosti, zahrnující ochranu říšských zájmů v Protektorátu.“³⁹⁰ Takto koncipovaná zpráva neobsahovala ani zmínku o skutečných důsledcích, která tato změna přinášela. Do té doby deníky pouze informovaly o odvolání von Neuratha a Dalugeho a o jmenování Himmlera novým říšským ministrem vnitra a Franka státním ministrem v hodnosti říšského ministra.³⁹¹

O zhodnocení nálady a reakcí německého a českého obyvatelstva na změnu ve vedení úřadu nejvíce vypovídá anonymní zpráva z 27. srpna 1943. V ní se tehdy uvádělo, že německé obyvatelstvo tuto novou skutečnost přijalo jako nezbytný vývoj, který nepřinese žádné zásadní změny. Naopak české obyvatelstvo nabývalo dojmu, že změna odráží údajnou okamžitou ztíženou situaci říše a doufalo, že povede k proměně stávající politické situace v protektorátu. Německé obyvatelstvo současně v dobrém slova smyslu vítalo posílení Frankovy pozice a nabytí jeho mocenského postavení v Čechách a na Moravě. Zčásti též zaznívaly hlasy, že vůbec nejlepší by bylo, kdyby byl Frank jmenován říšským protektorem rovnou, neboť už tak je „příliš ostrý“ (zu scharf).³⁹²

Jmenování Fricka říšským protektorem nebylo naproti tomu pro další domácí vývoj přijato jednoznačně. Všeobecně se očekávalo, že Frick buď vyvine více iniciativy než

388, „Leider ist die Anordnung geheim und wird nur auszugsweise veröffentlicht.“ Cit.: BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 303.

389Der Neue Tag, oficiální deník NSDAP, o těchto politických změnách informoval veřejnost krátkou zprávou již 25. srpna 1943. NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, novinový výstřížek.

390Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 3.9. 1943, s. 1.

Německý návrh na znění oficiální zprávy uveřejněné v protektorátním tisku NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10.

391České slovo, roč. XXXIV, 25.8. 1943, s. 1.

392NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, anonymní zpráva o reakcích německého a českého obyvatelstva na nastalé změny ve vedení okupační politiky.

Daluege, nebo naopak bude plnit jen reprezentativní funkci, neboť tamní prostředí mu bude cizí. Nepředpokládalo se ani, že by Frick měl ještě nějaké politické ambice, a proto bude tím nejvhodnějším mužem pro funkci říšského protektora. Jako důvod pro odvolání Daluegeho vnímala veřejnost to, že nebyl vhodným mužem pro tento prostor a možná i to, že byl mírným člověkem právě tak, jako von Neurath. Stejně tak za jeho odvoláním prý mohlo stát jisté pnutí mezi ním a Frankem.

Ze zprávy se kromě toho také dovídáme o reakcích jednotlivých politických činitelů protektorátu. Zatímco předseda Krejčí nepředpokládal, že by novými okolnostmi došlo ke změně vnitřní politiky protektorátu, ministr vnitra Bienert se naopak domníval, že se těmito kroky promění celkový vztah českomoravského prostoru k říši a dojde k jejich větší provázanosti. Kabinetní šéf Popelka nejenže vyjádřil potěšení z nového politického vývoje, ale současně se domníval, že jmenování Fricka a Franka ještě více podtrhne eminentní význam českomoravského prostoru. Obdobné hodnocení vyslovil i docent Kliment, který současně konstatoval, že dojde k posílení složek SS a policie v protektorátu vůbec.³⁹³

Do té doby nicnetušícího von Neuratha zastihla zpráva o změně protektorátního statutu a jeho odvolání ve chvíli, kdy pobýval v Berlíně. Neměl však příležitost, kdy se s protektorátní reprezentací oficiálně rozloučit, a proto alespoň Háchovi zaslal osobní dopis, v němž potvrzoval své přání na odvolání a současně mu popřál dostatek sil v jeho další úřední činnosti.³⁹⁴ Vztah odstupujícího říšského protektora se státním prezidentem se na základě jejich vzájemné korespondence a občasné návštěvě v Lánech dá hodnotit jako velice přátelský. I poté, co byl von Neurath oficiálně zbaven své funkce, neustávala jejich zdvořilostní komunikace a neopomněli si poblahopřát, ať už k životnímu jubileu, či povýšení do nové funkce.³⁹⁵

Poslední týden Daluegova úřadování v protektorátu se nesl ve znamení čtených setkání, během nichž se 1. září nejprve loučil s dosavadními spolupracovníky³⁹⁶ a o den později se členy protektorátní vlády. V úvodních slovech svého druhého projevu k protektorátním ministrům vzpomenu svého příchodu do protektorátu v době, v níž došlo k atentátu na Heydricha. Do Prahy prý neodjel jako Heydrichův zástupce, nýbrž proto, jak zdůraznil, aby poskytl pomoc jeho ženě a dětem. Heydrichova smrt však způsobila, že tu

---

393Tamtéž.

394NA, f. NSM, k. 13, sig. 110-4/13, č.j. P-1551/43, dopis von Neuratha adresovaný Háchovi 28. srpna 1943.

395AKPR, f. KPR (Důležité) 1919-1947, sig. 1493, vzájemná korespondence Háchy a von Neuratha po odstoupení z funkce říšského protektora srovnej též NA, f. NSM, k. 13, sig. 110-4/13.

396Mezi pozvanými hosty se nacházeli jak Frank, Gies, Reinefahrt, Weinmann, Toussaint, tak mnoho dalších čelných představitelů okupační politiky. Seznam hostů viz NA, f. NSM, sig. 110-1/8, dopis zasláný Wolfem Daluegovi 27. srpna 1943.

příštích patnáct měsíců musel zůstat a plnit funkci zastupujícího říšského protektora. Válečné úkoly, které mu byly svěřeny, však pro něj byly časově a fyzicky náročné, a proto prý požádal vůdce o zproštění z funkce, jako to učinil von Neurath.

Dále požádal přítomné ministry, aby Háchovi, který se nemohl dostavit, vyřídili jeho pozdravy a poděkování. Současně vyzdvihl politickou práci všech ministrů a poukázal na skutečnost, že český národ tak i díky jejich přístupu byl ušetřen krvavých obětí a pustošení. Zároveň vyzdvihl Frankovy zásluhy a označil ho za osobu, bez jejíž pomoci by prý svou práci nemohl plnit. V závěru své řeči neopomněl zdůraznit ani to, že po vítězné válce bude mít každý národ, který se podílel svými oběťmi a výkonem na tomto rozhodujícím zápase, své místo.³⁹⁷

Je až s podivem, že právě v těchto závěrečných projevech neopomněl na svého „milého kamaráda“ Franka, jak jej sám oslovoval, ačkoli vzájemná nevraživost mezi nimi byla zřetelná. Snad tak učinil v zájmu jakési jednoty, aby tak navenek nepoškodil pověst říše. V reakci na tento způsob rozloučení se, zaslal Frank Daluegovi dopis, v němž mu poděkoval za práci, kterou vykonal, když do protektorátu přišel ve velice složité době. Současně mu také popřál mnoho úspěchů v práci, která ho v říši měla ještě čekat.³⁹⁸

Jmenování Fricka novým říšským ministrem je v některé současné historiografii spojováno s potřebou uvolnit post říšského ministra vnitra pro výkonnějšího a agresivnějšího Himmlera.³⁹⁹ Nebylo by proto divu, vezmeme-li v úvahu, že se Hitlerovi osvědčoval již v předválečné době jako loajální a pracovitý spolubojovník, který se zasloužil o vybudování SS a který jej také od roku 1929 řídil.

Vzájemný vztah Ficka a Franka lze z pohledu historie jen těžko hodnotit. Ve chvíli, kdy Frick plnil úlohu „druhého muže“ a většinu času trávil raději v Německu mimo území protektorátu, nemohly mezi ním a Frankem, tak jako to bylo dříve v případě von Neuratha a zvláště Daluega, vznikat třecí plochy, které by se vyznačovaly vzájemnou rivalitou a soupeřením o post hlavy protektorátní politiky. O tom, že Frick raději trávil většinu času v Bavorsku na svém statku u Starhemburského jezera⁴⁰⁰ a „vládnutí“ přenechával na

---

397NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/8. Daluegova řeč na rozloučení s protektorátními ministry z 2. září 1943.

398NA, f. NSM, sig. 110-1/8.

399Např. MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 41.

Protektorátní politika Reinharda Heydricha (soubor dokumentů). Ed. KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÁ, s. 27.

400Již 24. září 1943 rozeslal Lammers všem nejvyšším říšským úřadům oběžník, v němž dotyčné informoval o skutečnosti, že se Frick usídlil mimo protektorát. Současně požádal, aby mu byla korespondence coby říšskému protektorovi zasilána na adresu Wilhelmstrasse 74 v Berlíně a coby říšskému ministrovi na adresu Kempenhausen u Starnbergu v Horním Bavorsku. BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*, s. 304.

Frankovi, svědčí i to, že do Prahy, aby převzal funkci říšského protektora, přijel až s více než měsíčním zpožděním. A to přesto, že ještě koncem srpna 1943 sděloval Chvalkovský do Prahy, že dosavadní dispozice nasvědčují uvedení říšského protektora do úřadu pravděpodobně v polovině září.⁴⁰¹

K slavnostnímu uvedení do funkcí říšského protektora a německého státního ministra došlo za přítomnosti celé protektorátní reprezentace 14. října 1943. Sám Hitler se tohoto jmenovacího aktu nezúčastnil a pověřil místo sebe šéfa říšské kanceláře Lammerse, aby Fricka do nové funkce inauguroval. Jak dobový tisk informoval, bylo vzhledem k vážnosti doby upuštěno od velkých slavností a v celém obvodu Prahy dokonce nedošlo k přerušení práce a činnosti ve prospěch války.⁴⁰² Ačkoli se žádné okázalé oslavy nekonaly, přeci jen měla celá akce, odehrávající se v jejím závěru ve Španělském sále Pražského hradu, slavnostní rozměr.⁴⁰³ Státní akt na Hradě, umocněn přítomností četných českých a německých delegací vědeckých, uměleckých a hospodářských kruhů včetně zástupců dělnictva a rolníků, dával tušit, že se jedná o významný státnický akt. Zazněly tu nejrůznější projevy z úst Lammerse, Fricka, Franka i předsedy protektorátní vlády Krejčího, které vyznívaly velice obdobně a hovořily o podstatě a dosahu autonomie udělené Hitlerem 16. března 1939.⁴⁰⁴ Jak dobový tisk později nadneseně hodnotil, projevy „podaly obsažný obraz historických základů, vnitřní organizace, politických cílů a státoprávního postavení Protektorátu Čechy a Morava“.⁴⁰⁵

Jako první se své úlohy řečníka zhostil Lammers, který v úvodu své řeči vyzdvihl zásluhy nejen státního prezidenta Háchy, který prý ještě před vypuknutím války rozpoznal situaci a vyvodil pro český národ nutné důsledky, ale i von Neurathovy, Hydrichovy a zvláště Daluegovy, který se navíc zhostil Hydrichova odkazu jako věrný a osvědčený správce. Hitler, podle Lammersových slov, prý nového říšského protektora Fricka povolal v okamžiku, kdy bylo třeba zmobilizovat všechny síly Evropy, ale zároveň „aby co nejvíce upevnil politické vedení a správu v Protektorátě, vložil Vůdce vládní záležitosti, které zahrnují zachování říšských zájmů v Protektorátě, do osvědčených rukou dosavadního státního sekretáře Karla Hermanna Franka a jmenoval jej Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu. Státní ministr Frank byl nejen od zřízení Protektorátu vedle Říšského

---

401 Archiv kanceláře prezidenta republiky, f. KPR protokol T (tajné) 1921-1944 (1953), k. 212, sig. T 49/42, dopis vyslance Chvalkovského Kanceláři prezidenta republiky z 27. srpna 1943.

402 České slovo, roč. XXXIV, 15.10. 1943, s. 1-2.

403 Průběh uvedení v úřad od příjezdu Fricka na hlavní nádraží po samotný inaugurační akt měl vlastní harmonogram viz NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, č.j. Ia 51 00, zvláštní nařízení určené veliteli pořádkové policie při německém státním ministerstvu, schválené Frankem.

404 Tamtéž, srovnej Der Neue Teag, roč. 5, 15.10. 1943, s. 1-3.

405 Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 16.10. 1943, s. 1.

protektora nejvíce rozhodující osobností německého vedení, nýbrž také již dříve co nejtěsněji obeznámen a srostlý s poměry Protektorátu.⁴⁰⁶

Naopak, jak Lammers uvedl, říšský protektor i nadále zůstával zástupcem vůdce v jeho vlastnosti hlavy říše a současně vyjmenoval jeho povinnosti, které mu byly svěřeny. Nakonec celý akt zhodnotil slovy: „Touto novou úpravou ve svém celku bylo německé vedení v Protektorátě v každém směru posunuto do největší možné blízkosti a bezprostřednosti k životním poměrům v Protektorátě....Co do výsledku však doufá Vůdce a důvěřuje, že poměr mezi Říší a Protektorátem se bude za Vašeho [Fricka – pozn. J.H.] úřadování utvářet stále těsněji a důvěrněji k blahu Velkoněmecké říše, k blahu Protektorátu Čechy a Morava a konečně k dobru celé nové Evropy.“⁴⁰⁷

Projev říšského protektora Fricka byl mnohem kratší, což do jisté míry vypovídalo o jeho budoucí roli v protektorátu. V úvodu svého prohlášení ubezpečil český národ, že hlavním cílem bude i nadále péče o jeho potřeby a budoucnost, dále vyzdvihl výkony obyvatelstva v rámci úsilí totální války a neopomněl zdůraznit ani spolupráci s ostatními úřady. „Přejímaje vysoký úřad Říšského protektora v Čechách a na Moravě, který má zastupovati Vůdce v jeho vlastnosti hlavy Říše, vyslovuji svou pevnou vůli podnikati v nejtěsnější shodě s Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu, jakož i s panem státním ministrem a protektorátní vládou všechno, co je s to posloužiti blahu starých říšských zemí Čechy a Morava a jejich obyvatel.“⁴⁰⁸

Frank, nově uvedený do funkce německého státního ministra, využil svůj projev, stejně tak jako ten v únoru v pražské Lucerně, k tomu, aby poukázal na osudové spojení českých zemí s říší a na její úlohu v duchovním boji po boku Německa proti společnému nepříteli. Opět varoval před svody londýnské emigrace, jež se prý snažila nabourat důvěru a provázanost mezi českým lidem a říší. A stejně jako Frick, i on poukázal na sílu dělníků, kteří pracují pro společný cíl velkého vítězství Německa.⁴⁰⁹

Při takovém významném státním aktu, jakým uvedení říšského protektora do úřadu zajisté bylo, se očekávalo i od domácí reprezentace, že se svým prohlášením přihlásí ke kolektivnímu úsilí za společnou věc. Za protektorátní vládu přednesl projev předseda vlády

---

406Cit. Venkov, XXXVII, 15.10. 1943, s. 2.

407Cit.: tamtéž.

Originál Lammersova projevu tak, jak jej pak převzaly deníky in: NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/11, č.j. Rk. 1112D g, součást Lammersova dopisu Frankovi 7. října 1943.

408Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 15.10. 1943, s. 2.

Originál Frickovy řeči tak, jak jej pak převzaly deníky in: NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/11.

409České slovo, roč. XXXIV, 15.10. 1943, s. 2.

Originál Frankova projevu k uvedení Fricka do funkce říšského protektora NA, f. ÚŘP, f. 114, k. 22, sig. 114-6/7, 14. října 1943.

Krejčí, který zdůraznil „věrnost a ochotu českého národa k práci v boji za svobodu Velkoněmecka a Evropy“⁴¹⁰ a zároveň ujistil zejména Franka o loajalitě a víře, že vůdcův záměr, jímž dal vzniknout novému úřadu, byl správný. Frankovi za vládu tlumočil tato slova: „Vaše jmenování Německým státním ministrem pro Čechy a Moravu je proto v našich očích neobyčejně cenným znamením, že za předpokladu splnění našich povinností vůči Říši zůstane i nadále zajištěna kontinuita života Protektorátu...Zřízení Německého státního ministerstva v Praze má pro všechny životní obory našich zemí vynikající význam. Víme, že tato nová instituce pod Vaším cílevědomým vedením, pane státní ministře, bude působit k dobru národa.“⁴¹¹

Následujícího dne se všechny protektorátní deníky s velkou intenzitou a velkým zájmem vyjadřovaly k události předcházejícího dne. Uvedení nového říšského protektora do úřadu hodnotily jako rozhodující okamžik pro české obyvatelstvo, ale zároveň jako pokračování nastoleného vývoje. Redaktor Českého slova Ladislav Bezpalec zhodnotil uvedení Fricka slovy, že „symbolizuje tedy nejen začátek nejvyššího koordinovaného válečného nasazení českých rukou, nýbrž stejně také kontinuitu klidné vnitřní výstavby v Protektorátu, jež se uskutečňuje vytrvale a plynule a je dokazována řadou opatření, sledujících zvýšení životní úrovně českého obyvatelstva.“⁴¹²

Redaktoři si byli vědomi i státoprávního rozměru jednotlivých projevů, když napsali: „V projevech při státním aktu na pražském Hradě byly jasně, jednoznačně a závazně vytyčeny směrnice vnitřní správy Protektorátu při rozhraničení kompetence Říšského protektora a Německého státního ministra na jedné straně a českého státního presidenta a protektorátní vlády na straně druhé, nýbrž také i státoprávní postavení Protektorátu uvnitř říše a forma vzájemné povinnosti a vzájemného svazku.“⁴¹³ Nejvíce však výmluvný byl postřeh redaktora Českého slova, který celou akci shrnul slovy: „Slavnostní státní akt z roku 1943 se tak stal dodatečným výmluvným potvrzením dějinného rozhodnutí z roku 1939.“⁴¹⁴ Hospodářské nasazení protektorátního obyvatelstva bylo tedy protektorátním tiskem chápáno jako splácení protislužby za říšskou ochranu, jako vděk za to že Češi nemusí bojovat na frontě.

3.4 Praktický výkon německého státního ministerstva

410Cit.: České slovo, roč. XXXIV, 15.10. 1943, s. 3.

411Cit.: tamtéž.

Originál Krejčího projevu in: NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/11.

412Cit.: České slovo, 16.10. 1943, s. 1, čl. Pokračování vývoje.

413Cit.: České slovo, 16.10. 1943, s. 1, čl. Dějinná manifestace na Pražském hradě.

414Cit.: tamtéž.

V důsledku nového státoprávního statutu protektorátu došlo i k vnitřní organizační úpravě řídicího orgánu německého státního ministerstva. Stalo se tak na základě Výnosu o členění Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu ze 4. listopadu 1943.⁴¹⁵ Ve skutečnosti představovalo toto ministerstvo pokračování dosavadního úřadu říšského protektora, a tudíž převzalo i jeho původní organizační strukturu. Ta se skládala z prezidia a devíti hlavních oddělení, která se nově členila na generální referáty a ty pak dále na skupiny.⁴¹⁶ Pro Franka bylo velice důležité, aby jeho úřad ve formálních záležitostech vedla osoba, které mohl důvěřovat. Proto také novým šéfem úřadu německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu učinil svého dosavadního osobního tajemníka Giese, jemuž svěřil personální a rozpočtové záležitosti a celou vnitřní správu úřadu.⁴¹⁷

Změna názvu se nedotkla jen ústředního orgánu, ale i řady dalších úřadů přiřazených k bývalému úřadu říšského protektora, které nyní nesly označení u německého státního ministra. Došlo k tomu jak v případě oberlandratů, tak i různých zmocněnců a pověřenců.⁴¹⁸

V souladu se státoprávní změnou byla rovněž nezbytná úprava názvu úředních sbírek zákonů a nařízení. Tato změna se týkala především „Věstníku nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě“, jenž měl nově nést označení „Věstník německého státního ministra v Čechách a na Moravě“. Stalo se tak na základě výnosu o Německém státním ministerstvu z 30. srpna 1943, a to s okamžitou platností.⁴¹⁹

O tom, že si Frank zakládal na svém novém postavení, nebylo pochyb. Své rozladění z četných případů, kdy úřadovny a služebny ještě stále po čtyřech měsících zaměňovaly jeho úřad za úřad říšského protektora, sdělil ve svém dopise z 9. prosince 1943 Lammersovi do Berlína. Poukázal nejen na to, že se doba doručení na správné místo prodlužuje, ale také na skutečnost, že může být mezi veřejností vyvoláván dojem, že je německé státní ministerstvo podřízené úřadu říšského protektora. Proto požádal Lammerse, aby opětovně informoval říšské úřadovny a služebny podléhající vůdci, aby byly při dalším písemném styku obezřetnější.⁴²⁰ Šéf říšské kanceláře na tuto výtku obratem zareagoval a 17. prosince adresoval všem říšským úřadovnám výzvu, aby se napříště již nedopouštěly omylu.⁴²¹ Než si

415Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren, 1943, s. 129.

416Příloha č. 6.

417GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 183.

Personální obsazení německého státního ministerstva viz NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/12, č.j. St. M. I A – 30-b/43 nebo NA, f. ÚŘP – dod. II, k. 38, sig. ÚŘP VI/0009 1943, č.j. St.M. I A-30-b/43.

418NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/14, seznam vedoucích úředníků německého státního ministerstva.

419Moderní stát 15, 1944, s. 14.

420NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, č.j. St.M. 190/179/43, dopis Franka Lemmersovi z 9. prosince 1943.

421NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, Lammersův dopis vyšším úřadům a služebnám podléhajícím vůdci ze 17. prosince 1943.

všechny úřadovny osvědčily zvyk zasílat korespondenci na adresu německého státního ministerstva, trvalo to ještě poměrně dlouho. Svědčí o tom poměrně četné archivní rozborů a upozornění na tuto skutečnost.

V souvislosti s písemným označením svého nového úřadu, změnil Frank také svoji titulaturu. Již se nenechával oslovovat „státní tajemník“, ale vydal oběžník, jimž bylo všem vedoucím úřadovnám sděleno, aby jej oslovovaly „pan státní ministr“ (Herr Staatsminister) popř. „SS-Obergruppenführer státní ministr Frank“ (SS-Obergruppenführer Staatsminister Frank).⁴²²

Součástí těchto vnějších změn se stala i úprava, respektive vznik návrhu na podobu znaku německého státního ministerstva. První dochovaný návrh tvořil jakýsi kruh, po jehož obvodu bylo německy napsáno „Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren a do jehož středu byly velkým červeným písmem umístěny počáteční písmena „DStM“.⁴²³ Druhý návrh byl téměř totožný s prvním, avšak vnitřní výplň tvořila jen dvě písmena „ST“.⁴²⁴ Nevíme, zda-li autorem byl sám Frank či někdo jím pověřený z úřadu německého státního ministerstva. Každopádně návrh zůstal nere realizovaný a skutečná podoba užívané standardy byla uveřejněna ve věstníku německého státního ministra 27. dubna 1944. Na základě vyhlášky o služebních vlajkách říšského protektora a německého státního ministra⁴²⁵ tvořil vlajku říšského protektora hákový kříž umístěný ve zlatém věnci z dubových listů. Věncem sám byl zasazen do čtvercového červeného pole, v jehož levém rohu byla posazena zlatá říšská orlice. Rozdíl mezi touto vlajkou a standartou německého státního ministra byl pouze v barvě věnce a říšské orlice, která byla v tomto případě bílá.⁴²⁶ Odůvodněním pro zavedení říšských výsostných znaků na místo vlastních návrhů, bylo Lemmersovo oznámení Frankovi, že německý státní ministr není reprezentantem protektorátu, nýbrž říše.⁴²⁷

Měsíc na to, kdy byl Frank slavnostně uveden v úřad, povolal poprvé ke služebnímu jednání do Černínského paláce oberlandraty-inspektory. Schůze se konala 16. listopadu 1943 v kanceláři německého státního ministerstva za Frankova předsednictví za účelem vzájemné spolupráce mezi jejich úřady. Frank poukázal na důležitost úřadů oberlandratů-inspektorů v době válečného úsilí a vyslovil přání, aby byli v budoucnosti ve svých výkonech mnohem

422NA, f. NSM, k. 1, sig. 110-1/10, č.j. N.r. I 1a – Hb. 0132/43. Oběžník německého státního ministerstva z 8. září 1943.

423Příloha č. 8.

424Příloha č. 9.

425Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren, 1944, s. 69-70. Bekanntmachung über die Diestflaggen des Rechisprotektors in Böhmen und Mähren und des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren.

426Skutečný vzhled vlajek viz in: Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren, 1944, s. 70. NA, f. NSM, k. 107, sig. 110-12/169.

427NA, f. NSM, k. 107, sig. 110-12/169, č.j. Rk.11695 D II, Lammersův dopis Frankovi z 15. listopadu 1943.

silnější než byli dosud. Na závěr vydal pokyn, jímž stanovil, že napříště se budou jejich pravidelná setkávání konat jednou měsíčně.⁴²⁸

Frank v roce 1943 tak dosáhl toho, oč usiloval od prvních dnů vyhlášení protektorátu. Získal pozici prvního muže a nikdo mu již nestál v cestě vydávat příkazy a rozhodovat o záležitostech, spadajících do jeho kompetence. Frick od té doby, kdy se dozvěděl o svém jmenování říšským protektorem, do Prahy téměř nejezdil a trávil většinu času i nadále v Bavorsku. K faktickému posílení Frankovy moci došlo již začátkem roku 1944, kdy mu Frick přenechal úplnou volnost v rozhodování. To ještě více posílilo Frankovu ctižádostivost svěřit tuto skutečnost o rozdělení jejich funkcí veřejně na shromáždění, konaném v lázních Karlova Studánka v dubnu 1944.

Ačkoli se jednalo o vysoce tajnou konferenci⁴²⁹ zaměřenou na řešení tzv. české otázky, využil Frank příležitosti, aby zhodnotil dřívější a současnou situaci státoprávního fungování protektorátu. Zatímco dříve musel Frank svému úřadu objasňovat to, aby byla všechna důležitá klíčová postavení ve vyšších autonomních správních úřadech obsazena poměrně malým, ale dobře vyškoleným personálem, tak dnes, jak Frank uváděl, „v německém státním ministerstvu je všem mým úředníkům jasné, že máme autonomním úřadům dávat nařízení, vést je a vládnout jim. Původně nabubřelý úřad říšského protektora se nyní stal skutečným nástrojem vedení nebo směřuje k tomu, aby se jím stal. Padlý SS obergruppenführer Reinhard Heydrich po krátké době své práce tento problém jasně pochopil, zahájil správní reformu a zákonně ji zakotvil.“⁴³⁰

Současně přítomné účastníky konference ubezpečil, že vznikem německého státního ministerstva byla vyřešena otázka dvojvládní, panujícího v protektorátu od jeho vzniku a zároveň vymezil jednotlivé pravomoci německého státního ministra a říšského protektora, který tak je ve svém rozhodování povšechně vázán na jeho souhlas. „Výnosem vůdce 20. srpna 1943 se též vyjasnilo vedoucí německé postavení v protektorátu a odstranil se dosud často škodlivý dualismus mezi říšským protektorem a státním tajemníkem. Podle tohoto

---

428NA, f. NSM, k. 2, sig. 110-1/20, zápis o služebním jednání oberlandratů-inspektorů s německým státním ministrem ze 16. listopadu 1943.

Srovnej NA, f. ÚŘP – dod. II, k. 39, sig. ÚŘP VI/0003 1943-44, nařízení německého státního ministerstva o konání služebních porad oberlandratů-inspektorů, 8. prosince 1943.

429Jednotlivá účastníci shromáždění museli svými podpisy (168 uvedených paraf) stvrdit slib mlčenlivosti. NA, f. NSM, k. 78, sig. 110-9/5.

430Cit.: *Chtěli nás vyhubit*. Ed. KRÁL, Václav, FREMUND, Karel, s. 174-175.

„...erst heute in Deutschen Staatsministerium, ist allen meinen Beamten klar geworden, dass wir den autonomen Behörden Weisungen zu erteilen, zu führen und zu regieren haben. Die ursprünglich aufgeblähte Behörde des Reichsprotektors ist nunmehr zu einem echten Führungsinstrument geworden oder ist auf dem Wege es zu werden. Der gefallene SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich hat dieses Problem nach kurzer Zeit seiner Arbeit klar erkannt und die Verwaltungsreform eingeleitet und gesetzlich verankert.“ Cit.: NA, f. NSM, k. 78, sig. 110-9/5. Frankova řeč v Karlově Studánce, Říšská politika v Čechách a na Moravě.

výnosu je říšský protektor v protektorátu zástupcem vůdce a jeho funkcí hlavy říše a má především reprezentační úkoly, které říšskému protektorovi vedle toho přísluší, při jejich provádění je ovšem vázán návrhem německého státního ministra. Jsou to: 1. potvrzování členů protektorátní vlády, 2. jmenování a propouštění německých úředníků v protektorátu a 3. právo udělovat milost. Naproti tomu byly na německého státního ministra přeneseny všechny vládní úkoly a práva, které dosud příslušely říšskému protektorovi, vykonává nyní německý státní ministr ve vlastní odpovědnosti. Podléhá přímo vůdci a přijímá příkazy od něho.⁴³¹ Frank se tak snažil nenechat nikoho na pochybách, že skutečnou politiku v protektorátu řídí on, nikoli říšský protektor.⁴³²

Do konce okupace už k žádné revizi státoprávních poměrů nedošlo, což bylo podle úvah Maršálka zapříčiněno dvěma důvody. Za prvé z hlediska obrany říše a možné evakuace obyvatelstva bylo výhodnější zachovat stávající systém. A za druhé svou úlohu jistě sehrály Frankovy obavy, že jakékoliv změny by mohly znamenat oslabení jeho výsostného postavení.⁴³³ Na konci roku 1943 se Frankovi podařilo ovládnout veškerou mocenskou strukturu v rámci celého okupačního aparátu. Svou pozici Německého státního ministra hájil nejen proti zásahům centrálních říšských úřadů a proti Hitlerovým zmocněncům pro různé oblasti (Sonderbeauftragte), ale také proti šéfovi říšské kanceláře NSDAP Bormannovi. Svou pozicí si mohl být jist i ve vztahu k protektorátní politické reprezentaci, neboť většina členů vlády již dříve rezignovala na jakýkoli otevřený či skrývaný odpor. Ani Hácha pro své zdravotní komplikace nebyl s to vykonávat vlastní politiku a Národní souručenství, jež bylo už dřív přeměněno v jakousi kulturní organizaci okupantů s posláním vychovávat „k říšskému uvědomění“, ztratilo jakýkoliv mocenský kredit.⁴³⁴

431Cit.: *Chtěli nás vyhubit*. Ed. KRÁL, Václav, FREMUND, Karel, s. 175.

Srovnej *Die Deutschen in der Tschechoslowakai 1933-1947. Dokumentensammlung*. Uspořádal KRÁL, Václav, s. 519-524.

„Durch den Erlass des Führers vom 20. August 1943 ist auch die deutsche Führungsstellung im Protektorat klargestellt und ein bis dahin oft schädlicher Dualismus zwischen Reichsprotektor und Staatssekretär beseitigt. Durch diesen Erlass ist der Reichsprotektor im Protektorat Vertreter des Führers in dessen Eigenschaft als Reichsoberhaupt und hat vor allem repräsentative Aufgaben. Daneben sind in drei Punkten des Erlasses die dem Reichsprotektorausserdem zustehenden Aufgaben klar umrissen, bei deren Durchführung er allerdings an den Vorschlag des Deutschen Staatsministers gebunden ist. Es sind dies: 1. Die Bestätigung der Mitglieder der Protektoratsregierung. 2. Die Ernennung und Entlassung der deutschen Beamten im Protektorat und 3. das Gnadenrecht. Dagegen wurden dem Staatsminister alle die Wahrung der Reichsinteressen umfassenden Regierungsgeschäfte übertragen. Alle bisher dem Reichsprotektor obliegenden Aufgaben und Befugnisse führt nunmehr der Deutsche Staatsminister in eigener Verwaltung. Er untersteht dem Führer direkt und erhält Weisungen nur von ihm.“ Cit.: NA, f. NSM, k. 78, sig. 110-9/5. Frankova řeč v Karlově Studánce, Říšská politika v Čechách a na Moravě.

432Celý projev K.H. Franka na shromáždění v Karlově Studánce viz NA, f. NSM, k. 78, sig. 110-9/5.

433MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 41.

434MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, s. 75.

Háchova bezvýznamná role byla v zásadě potvrzena ve chvíli, kdy souhlasil s politickou závětí, jež mu byla 18. září 1943 předložena. V testamentu, jež vyhotovil na Frankovo přání Josef Kliment, shrnul Hácha přehled svého dosavadního působení a svým nástupcem ve funkci státního prezidenta učinil předsedu vlády Jaroslava Krejčího. V případě, že by z jakýchkoli důvodů nemohl Krejčí úřad převzít, určil Hácha jeho případným náhradníkem ministra zemědělství a lesnictví Adolfa Hrubého. Tento politický krok došel svého částečného naplnění 26. května 1944, kdy byl Krejčí s Frankovým souhlasem pověřen Háchovým zastupováním.⁴³⁵

435MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*, s. 62.

Kopie politické poslední vůle státního prezidenta Emila Háchy in: AKPR, f. KPR protokol T (tajné) 1921-1944 (1953), sig. T 205/43.

Srovnej OTÁHLOVÁ, Libuše, ČERVINKOVÁ, Milada. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, 2. sv., Praha: Academia. 1966, s. 730-731.

Závěr

Okupace českých zemí v březnu 1939 významným způsobem zasáhla do veškerého dění uvnitř nově zřízeného Protektorátu Čechy a Morava. Proměnilo se tak nejen jeho stávající politické, hospodářské, sociální a kulturní klima, ale v zásadě vše, na co měla německá okupační moc přímý i nepřímý vliv.

Obzvláště důležitou roli v usměrnění všech požadavků okupantů sehrála samotná správa českomoravských zemí. Němci zprvu udržovaná správní dvoukolejnost způsobila, že tu vedle sebe navzájem koexistovaly jak úřady mající na starost záležitosti německých obyvatel, tak úřady vyřizující otázky českého protektorátního obyvatelstva.

Postupem času a v důsledku proměňující se situace v protektorátu a na frontě nastala zvláštní potřeba tuto přebujelou a těžkopádnou administrativu podstoupit určité reformě. Díky očekávaným změnám tak mělo dojít nejen k výrazné redukci německých úřadů a jejich zaměstnanců, ale i přenesení jejich úkolů na autonomní orgány. Realizace tohoto záměru byla sice narušena atentátem na jejího autora a propagátora, zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, ale změny již dávno započaté se v té době nacházely již v takové fázi, že jejich odklad byl prakticky znemožněn. Proto jejich realizace spočinula v rukou nově jmenovaného zastupujícího říšského protektora Kurta Daluege a velice ambiciózního státního tajemníka Karla Hermanna Franka. Mocenský dualismus mezi oběma vrcholnými představiteli však vlastní uskutečnění Heydrichovy správní reformy nenarušil.

Více než samotná rivalita a soupeření na vedoucích postech zapůsobila na proměnu okupační politiky v protektorátu změna situace na východní frontě na přelomu let 1942/1943. Tehdejší tlak na využití všech fyzických a materiálních sil pro potřeby německých vojsk a jejich spojenců se odrazil nejen ve snižování stavů pracovních sil ve správní oblasti, ale zvláště v intenzivnějším úsilí Franka zaujmout vedoucí postavení v protektorátu. Četné návrhy vypracované Frankem a jeho spolupracovníky a ztížená situace v protektorátu nakonec v létě 1943 přispěly k rozhodnutí Hitlera o vytvoření Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu. To také od nynějška plnilo funkci dosavadního úřadu říšského protektora. Frank tak na úkor pouhých reprezentačních funkcí nově ustanoveného říšského protektora Wilhelma Fricka získal v protektorátu rozhodující moc, a tím jeho ambice z dob počátku okupace došly v zásadě svého naplnění.

Zatímco samotný průběh okupace, pozvolná konsolidace poměrů ve správní oblasti v prvních letech existence protektorátu a Heydrichova správní reforma jsou v současné době víceméně podrobně zpracovány, tak naopak osud započaté správní reformy, proměna

okupační politiky v roce 1943 a zvláště vznik německého státního ministerstva zůstávají dosud poměrně nezmapovány.

Cílem a snahou této práce proto již od začátku bylo dosud zpracované informace o počátcích okupace doplnit i o postřehy soudobých autorů, právních odborníků, tištěných pramenů a zejména soudobého tisku, který tak napomáhal dokreslovat dobovou mentalitu protektorátní veřejnosti.

Zevrubným studiem archivních materiálů četných archivních fondů, pramenných edic, soudobého tisku a sekundární literatury se podařilo nastítnit složité kroky, které vedly k objasnění osudu Heydichem započaté správní reformy a zvláště proměně složité politické situace nastalé v roce 1943.

Vzhledem k tomu, že v českém prostředí nebyly tyto výše uvedené otázky dostatečně zpracovány, lze předkládanou studii chápat jako významný přínos v této oblasti. Pečlivou heuristikou byla totiž zmapována a historické kritice podrobena jistá část pramenů, které dosud za tímto účelem nebyly patřičně využity.

Přestože samotnému sepsání studie předcházelo téměř tříleté období intenzivního bádání v českých archivech, oddělení periodik a knihovnách, nepodařilo se postihnout zdaleka veškerou problematiku. Nedostatek času neumožnil prostudovat nejen všechny archivní materiály, které se k dané problematice vztahují, ale ani veškerý dobový tisk, který v této době navzdory řadě opatření čítal značné množství deníků českého i německého původu. I proto je třeba tuto práci chápat jako výchozí bod pro další studium.

Má-li být toto téma v budoucnu plně zpracováno, bude třeba prostudovat ještě velké množství archivních materiálů německé provenience, uložené zejména v rozsáhlém fondu Úřad říšského protektora v Národním archivu. Ty by mohly napomoci vyjasnit nejen otázky početního zastoupení německého sudetského a říšského obyvatelstva v okupační a autonomní správě, ale i vliv totální války na snižování početního stavu ve správních orgánech a jejich přemístění v souvislosti s jejich využitím pro válečné potřeby.

Na otázku, proč se i nadále zabývat tématem okupační politiky jak ve správní oblasti, tak i dalších oborech, existuje celá řada odpovědí. Správní oblast, její fungování a zejména její personální obsazení mělo totiž rozhodující vliv i na řízení hospodářské, sociální a kulturní politiky celého okupačního období. Pokud bychom se tedy chtěli vyjadřovat k nejrůznějším problémům tohoto, v našich dějinách zcela specifického období, nelze tak učinit bez bližšího poznání problematiky a fungování jednotlivých správních orgánů a jejich složek.

Seznam pramenů a literatury

Archivní materiál

Archiv bezpečnostních složek – fondy:

Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV - Z
Odbor politického zpravodajství MV - 2M
Různé bezpečnostní složky - 135
Sbírka různých písemností - S
Stíhání nacistických válečných zločinců - 325
Ústředna Státní bezpečnosti - 305
Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV - 301
Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD - 52
Zemský odbor bezpečnosti Praha - 300

Archiv Kanceláře prezidenta republiky – fondy:

Fond KPR protokol T (tajné) 1921-1944 (1953)
Fond KPR (Důležité) 1919-1947
Fond KPR – Protokol L (legislativa) 1919-1947
Fond KPR – protokol T 1945-1947 (1950) Tajné

Národní archiv – fondy:

Fotodokumentace /F-D/ Archiv K. H. Franka 1935-1944
Generální velitel uniformované protektorátní policie 1942-1945, č. f. 912
Inspektor uniformované policie v Čechách 1942 – 1945, č. f. 916
Komise pro zhospodárnění veřejné správy, č. f. 616
Ministerstvo vnitra – dodatky I., č. f. 1075_6
Ministerstvo vnitra – Nová registratura, č. f. 1075_3
Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, č. f. 1464
Prezidium zemského úřadu v Praze 1921-1945
Státní tajemník při úřadu říšského protektora, č. f. 1799
Úřad říšského protektora, fond 114, č. f.
Úřad říšského protektora 1939 – 1945, dodatky II.
Úřad říšského protektora 1939 – 1945, dodatky s priority
Úřadu říšského protektora v Praze 1939-1945, č. f. 1005_2

Vojenský ústřední archiv – fondy:

Sbírka dokumentů z fondů říšských úřadů 1938-1944
Sbírka dokumentů nacistických úřadů a institucí na území okupovaných českých zemí 1938-1945

Edice pramenů

AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*. Praha: Naše vojsko. 1965.

Die Deutschen in der Tschechoslowakai 1933-1947. Dokumentensammlung. Uspořádal KRÁL, Václav. Praha: ČSAV. 1964.

Heydrichova okupační politika v dokumentech. Ed. LINHARTOVÁ, Lenka, MĚŠŤÁNKOVÁ, Vlasta, MILOTOVÁ, Jaroslava. Praha: ČSPB. 1987.

Chtěli nás vyhubit. Ed. KRÁL, Václav, FREMUND, Karel. Praha: Naše vojsko. 1961.

OTÁHLOVÁ, Libuše, ČERVINKOVÁ, Milada. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, 2. sv., Praha: Academia. 1966.

Protektorátní politika Reinharda Heydricha (soubor dokumentů). Ed. KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÁ, Margita. Praha: TEPS. 1991.

Prameny tištěné

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942-1944.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942-1944.

Reichsgesetzblatt 1939-1945.

Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě. Praha 1942-1943, Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren.

Věstník nařízení německého státního ministra pro Čechy a Moravu. Praha 1943-1944, Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren.

Věstník ministerstva vnitra v Praze 1940-1944.

Tisk

Böhmen und Mähren 1942-1943

České slovo 1942-1943

Der Neue Tag 1942 - 1943

Lidové noviny 1942-1943

Moderní stát 1939-1944

Národní politika 1942-1943

Národní práce 1942-1943

Polední list 1942-1943

Venkov 1942-1943

Soudobá literatura a literatura memoárového charakteru

ČECH, Antonín. *Organizace veřejné správy, soudů a řízení před nimi*. Brno. 1943.

ČECH, Antonín. *Správní a právní organizace Protektorátu Čechy a Morava*. Brno. 1943.

Československo a norimberský proces. Hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti ČSR. Praha. 1946

Český národ soudí K. H. Franka. Uspořádal ZAJÍČEK, Karel. Praha: Ministerstvo informací. 1947.

FRANK, Ernst. *Karl Hermann Frank Mein Leben für Böhmen. Als Staatsminister im Protektorat*. Kiel: Arndt. 1994.

FRANK, K. H. *Böhmen und Mähren im Reich*. Praha: Volk und Reich Verlag. 1943.

FRANK, K. H. *Čechy a Morava v Říši*. Praha: Orbis. 1941.

FRANK, K. H. *Projev k zástupcům všech vrstev a krajů obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: nakladatelství Novina Praha. 1943

FRANK, K. H. *Vergessene Einsichten*. In: Der Neue Tag, 29. 9. 1943.

K.H. Frank. *Vrah českého národa před soudem lidu: proces a rozsudek nad K.H. Frankem*. Žilina: Pravda. 1946.

NAUDÉ, Horst. *Erlebnisse und Erkenntnisse. Als politischer Beamter im Protektorat Böhmen und Mähren*. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archives. Nr. 8.10. München. 1975, 1976.

SOBOTA, Emil. *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl. 1946.

SVATUŠKA, Ladislav. *Autonomní správa Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Moderní stát* 15, 1942, s. 109-114 a 151-160.

SVATUŠKA, Ladislav. *Nové předpisy o obecní samosprávě*. In: *Moderní stát* 17, 1944, s. 123-132.

SVATUŠKA, Ladislav. *Říšskoněmecké správní právo*. In: *Moderní stát* 13, 1940, s. 9-19.

Zpověď K. H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci. Praha: Cíl. 1946.

Literatura

BERGSCHICKER, Heinz. *Deutsche Chronik 1933-1945.: Ein Zeitbild der faschistischen Diktatur*. Berlin: Verlag der Nation. 1985.

BIMAN, Stanislav. *Nacistická bezpečnostní služba v Protektorátě Čechy a Morava. Vznik, organizace a činnost*. In: *Sborník archivních prací* 22, 1972, č. 2, s. 297-355.

BIMAN, Stanislav. *Osvětím a Frankova politika v roce 1943*. In: *Dějiny a současnost*, 1966, č. 1, s. 14-17.

BIMAN, Stanislav. *Vznik tzv. německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (Dokumenty)*. In: *Sborník archivních prací* 18, 1968, č. 1, s. 237-304.

BRADLEY, John, F. N. *Dějiny Třetí říše: Německo v období nacismu*. Praha: Victoria Publishing. 1995.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem : okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor. 2000.

BRÜGEL, Johann, Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*. Praha: Academia. 2008.

DIVIŠOVÁ, Jana. *Vzestup a pád. K. H. Franka, aneb, Příběh pilného knihkupce*. Praha: BVD: Bondy. 2010.

DRDÁČKOVÁ, Eva. *Co bude s protektorátem? (Pokusy o rozdělení protektorátu v roce 1940)*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta UK. 2005.

- DURMANOVÁ, M. *Řízené hospodářství a správa Ústředního svazu průmyslu za nacistické okupace*. In: Sborník archivních prací 16, 1966, č. 2, s. 366-396.
- EDL, Jan. *Přehled změn v územní organizaci politické správy v letech 1928-1948*. In: *Paginae historiae*, 2006, č. 14, s. 485-546.
- EICHHOLTZ, Dietrich. *Geschichte der deutschen Kriegswirtschaft 1939-1945*. München: Saur. 1999.
- GEBHART, Jan. *Proměny a interakce okupační a protektorátní správy v letech 1939-1945*. In: *Československo a krize demokracie ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století: hledání východisek*. ed. NĚMEČEK, Jan a kol., Praha: Historický ústav, 2010, s. 209-238.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis. 1996.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV. a. 1938-1945*. Praha: Paseka. 2006.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XV. b. 1938-1945*. Praha: Paseka. 2007.
- GEBHART, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRYŠPÍNOVÁ, Jitka, kol., *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum. 2010
- GILBERT, Martin. *Druhá světová válka: úplná historie*. Praha: BB/art. 2006.
- GÖRNER, J. *Německá terminologie z doby nacistické okupace*. In: Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, s. 173-228.
- GRUBER, Milan. *Spravedlnost pro kata*. Praha: Československá redakce Mezinárodní organizace novinářů. 1989.
- GRUNER, Wolf. *Protektorát Čechy a Morava a protižidovská politika v letech 1939-1941 (Místní iniciativy, opatření na regionální úrovni a rozhodnutí ústředních orgánů na území „Velkoněmecké říše“*. In: *Tereziánské studie a dokumenty* 11, 2005, s. 25-58.
- HLADÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2005.
- HUGHES, Matthew, MANN, Chris. *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*. Praha: Columbus. 2002.
- CHMELA, Leopold. *Hospodářská okupace Československa. Její metody a důsledky: znalecký posudek v procesu s K.H. Frankem*. Praha: Orbis. 1946.
- JANÁK, Jan. *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu : období první a druhé republiky a okupace (1918-1945)*. Praha: SPN. 1971.

- KÁRNÝ, Miroslav. *Kontinuita a diskontinuita ve vývoji německého imperialismu let 1933-1945*. In: *Vznik a dějinná úloha imperialismu od 70. let 19. století do současnosti*. Praha: Academia. 1987, s. 149-200.
- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939-1945*, sv. 1, Praha: Československá Akademie věd. 1957.
- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939-1945*, sv. 2, Praha: Československá Akademie věd. 1958.
- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939-1945*, sv. 3, Praha: Československá Akademie věd. 1959.
- KRÁL, Václav. *Pravda o okupaci*. Praha: Naše vojsko. 1962.
- KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*. München: R. Oldenbourg Verlag. 2010.
- MACEK, Jaroslav, BRZOBOHATÝ, Jan. *Spisová manipulace nacistické okupační správy – zásady a vývoj*. In: *Sborník archivních prací* 15, 1965, str. 45-67.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum. 2002.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Vodnář. 1999.
- MATES, Pavel, SCHELLE, Karel. *Důsledky okupace na výkon státní správy v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Správní právo*. 1988, č. 8, s. 499-510.
- MILOTOVÁ, Jaroslava, KÁRNÝ, Miroslav. *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa v „Protektorátu Čechy a Morava“*. *Dokumenty z období říšského protektora Konstantina von Neuratha*. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu*, 1987, č. 21.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Praha: UK. 1988.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Autoreferát dizertace k získání vědecké hodnosti kandidáta historických věd. Praha. 1988.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. *Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy*. In: *Paginae Historiae*, 1993, č. 1, s. 196-218.
- MILOTOVÁ, Jaroslava. *Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu*. In: *Paginae historiae*, 1994, č. 2, s. 161-174.
- MOULIS, Miloslav, TOMÁŠEK, Dušan. *Život plný nenávisti*. Praha: Mladá fronta. 1977.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. Praha: Triton. 2003.

- NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století*. Praha: Aleš Skřivan ml. 2000.
- OVERY, Richard. *Třetí říše: kronika*. Praha: Fortuna Libri. 2011.
- PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh. 1998.
- PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova. 1980.
- PAŽOUT, Jaroslav, SEDLÁKOVÁ, Monika. *Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo*. In: *Paginae historiae*, 2006, č. 14, s. 201-256.
- RADKA, Karel, TOMS, Stanislav. *Pětkrát šedou eminencí*. Praha: Magnet. 2010.
- Rok obratu - 1943*. Kolektiv autorů, red. GEBHART, Jan. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků. 1989.
- SVOBODA, Ivo, SCHELLE, Karel. *Základy organizace veřejné správy*. Ostrava: Key Publishing. 2007.
- SCHELLE, Karel. *Československé dějiny státu a práva v dokumentech. VI. Díl. Období nesvobody (1939-1945)*. Brno: Masarykova univerzita. 1993.
- SCHELLE, Karel, kol. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk. 2009.
- SCHELLE, Karel, MATES, Pavel. *Důsledky okupace na výkon státní správy v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Správní právo: odborný časopis pro oblast státní správy a správního práva*. 21, 1988, č. 8, s. 499-510.
- SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita. 1993.
- SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Recht und Verwaltung im Protektorat Böhmen und Mähren*. München: Dr. Hut. 2009.
- SLÁDEK, Oldřich. *Od „ochrany“ ke „konečnému řešení“: nacistický teror v českých zemích v letech 1939-1945*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků. 1983.
- SLÁDEK, Oldřich. *Plán ARLZ a jeho vliv na dochovanost archiválií z období nacistické okupace*. In: *Sborník archivních prací* 28, 1978, č. 2, s. 356-409.
- SLÁDEK, Oldřich. *Spálená země*. Praha: Naše vojsko. 1980.
- SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945*. Praha: Naše vojsko. 1986.
- ŠISLER, Stanislav. *Príspevek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: *Sborník archivních prací* 13, 1963, č. 2, s. 46-95.

ŠISLER, Stanislav. *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939-1945*. In: Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 183-215.

TESAŘ, Jan. *K problému nacistické okupační politiky v Protektorátě v r. 1939*. In: Historie a vojenství, 1969, s. 40-87.

TESAŘ, Jan. *Poznámky k problémům okupačního režimu v tzv. Protektorátě*. In: Historie a vojenství, 1964, č. 2; 3, s. 153-191 a 333-385.

TUNYS, Ladislav. *K.H. Frank: Noc před popravou*. Praha: XYZ. 2010.

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha: Orbis. 1976.